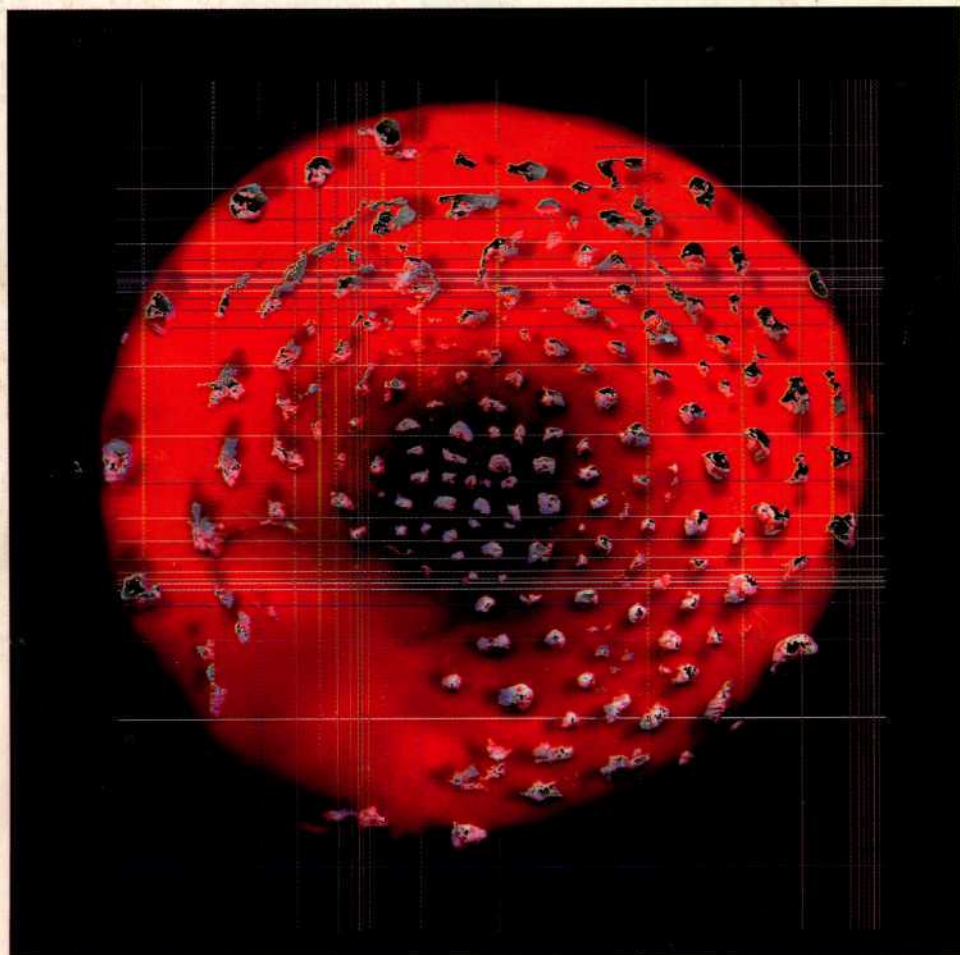

Vikerkaar

7/2001

Tarmo Teder "Luuletaja sünd", **Jüri Ehvest** "Grafomaani tee". **Elo Vee**, **Merca** ja **Triin Soometsa** luulet. **Hasso Krulli** ja **Peeter Maria Lauritsa** "Taevane dialoog", **Christopher Smarti** prohvetlikud sõnad. Rakvere raibe ja **Wallenberg** ajakirjanduspöllum (Tiit Hennoste, Ester Võsu). Koomiksi ajalugu III. Loodus laste isamaaluules (**Kadri Tüür**). Vaatenurgas **Tiia Toometi**, **Olavi Ruitlase**, **Aidi Valliku**, **Mehis Heinsaare**, **Aarne Merilai**, **Jorge Louis Borgese**, **Jacques Le Goffi** raamatud. ■

Vikerkaar

Eesti Kirjanike Liidu ajakiri. Ilmub alates 1986. a. juulist. 15. aastakäik.
Juuli, 2001. Nr. 7.

SISUKORD

Christopher Smart *Jubilate agno* 1

Elo Viiding *Luulet* 3

Tarmo Teder *Luuletaja süünd* 9

Triin Soomets *Luulet* 31

Merca *Ballaadid* 36

Jüri Ehlvest *Grafomaani tee* 44

Karl Martin Sinijärv *Luulet* 54

Hasso Krull *Taevane dialoog* 59

Tiit Hennoste *Rakvere raibe* 66

Ester Võsu *"Wallenbergi"*
mütoloogiseerimiskatsed eesti
meedias 74

Mari Laaniste *Lühüülevaade eesti*
koomiksi ajaloost 83

VAATENURK

Andrus Kivirähk *Killukesed*

Atlantisest 92

Jaak Urmet *Raamat lastele ja*
teistele 94

Priit Kruus *Väikese vanainimese "tee" ja*
"küpsis" 97

Epp Annus *Otsesõnu* 99

Klaarika Kaldjärv *Uut ja vana*
Borgesest 101

Jürgen Beyer *Uus vana raamat*
keskajast 103

Jaan Malin, Arne Merilai
"Tolmu tort" 105

KALEIDOSKOOP

Kadri Tüür *Isamaahuule.*
Tulevikuloodus 108

Kujundus: Jüri Kaarma

© "Vikerkaar", 2001.

Esikaanel:

Peeter Maria Laurits.
Taevaatlas 1.
1998-2001.

Tagakaanel:

Peeter Maria Laurits.
Taevaatlas 2.
1998-2001.

CHRISTOPHER SMART

(1722 - 71)

Jubilate agno (Katkend)

Inglise keelest tõlkinud Märt Väljataga

Sest ma kuulutan ette, et nad hakkavad vihma õnnistust ja voo-
rust mõistma.

Sest vihm on inimese kehale väga hea.

Sestap on hea, kui majadel on lamedad katused peal nagu vanasti.

Sest hea on lasta vihmal värskendada ja puhastada alasti keha.

Sest ma kuulutan ette, et nad hoiavad sündsust igati au sees.

Sest nad teevad seda mõttes, sõnas ja teos.

Sest nad lähevad välja õue.

Sest Kurat võib väga suurel määral rüvetada keha.

Sest ma kuulutan ette, et meile kasvavad jällegi sarved.

Sest veel Taaveti ajal oli Mehe laubal uhke sarv.

Sest selle sarve aine värv ja koostis oli särav nagu sõrmeküüs.

Sest see oli nii lai ja jäme ja tugev, et teda kanti kaitse ja ilu pärast.

Sest see lõi särava Jumala hiilguses, mis hommikupalve ajal langes
inimese näole.

Sest kõige suurem ja säravam oli see kõige paremate meeste peas.

Sest nad jäid sellest kõik ühekorraga ilma.

Sest jumalik halvakspanu üleüldise väikluse ja arguse vastu jättis nad
sellest ilma.

Sest see juhtus pärast nende tagasipöördumist Paabeli vangipõlvest.

Sest nende hing olid murtud ja nende mehelikkust olid rikkunud
võõramaa pahed.

Sest ma kuulutan ette, et inglise mehed saavad oma sarved esimesena
tagasi.

Sest ma kuulutan ette, et kõik maailma rahvad saavad oma sarved
järgemööda tagasi.

Sest ma kuulutan ette, et kõik inglise mehed hakkavad taas oma
habemeid kandma.

Sest habe on juba tubli samm sarve poole.

Sest kui mehed saavad oma sarved tagasi, siis nad kõnnivad rõõmuga
katmata päi.

Sest pead katta on halb.

Sest inimene ei tohi panna mingit takistust oma pea ja kõigeväelise
Jumala vahele.

Sest kübar oli paganlik jõledus. Issand, halasta kveekeritele.

Sest majalagi on takistus ja seepärast me palvetame katusel.

Sest nõnda on lagipeal kergem oma sarve tagasi saada.

Sest sarv laubal on torn võlvkaare otsas.

Sest see on tugev rohi vaenlase vastu, kelleks on haigus ja Surm.

Sest see on hädavajalik naise allutamiseks.

Sest naise jultumus on kasvanud sestpeale, kui Mees on jäänud norgu.

Sest nad on sarve lakkamatult pilganud ja mõnitanud.

Sest meid on karistanud Jumal, kellel on oma sarv.

Sest meid on karistanud õndsad inglid, kellel on omad sarved.

Sest kui nad oma sarved tagasi saavad, siis nad panevad need altarile.

Sest siis nad mängivad pilli ja rõõmutsevad.

Sest meie Õnnis Lunastaja ei kandnud siin maa peal sarve.

Sest ta tuli tol korral leebena, alandudes ebakindla inimloomuseni.

Sest tema teisel tulemisel hiilgab ta sarv taevalikult.

Sest tema sarv on Pääsemise sarv.

ELO VIIDING

Mina olen Moraal

Kasiino on muidu moraalne
aga kui homod käivad seal mängimas
osutub "see paik" ebamoraalseks
sest "nemad" käivad "seal" mängimas
televiisoris räägivad papp ja psühhiaater
papp ütleb et kõik on vaenlased tänapäeval
psühhiaater ilmselt ei oska selle koha pealt
sõna võtta saade saab otsa siit moraal
vale on moraalne kui me hiljem tunnistame
et valetasime ja valetame jälle kuskil maailmas
ei loeta eesti ja soome kirjandust meie peame
lugema kõikide maade ühinenud sopakaid
kus
asotsiaal saab politseinikult peksta sutenöör
läheb maksuametisse sukasääres pomm

see kes tuleb läbi tulest ja veest omal jõul
osutub meile ohtlikuks kähku kus on meie moraal
löödu tõusis püsti kähku kus on meie moraal
hiilige selja tagant et ta saaks meile andestada
sest see kes meile ei anna andeks põleb põrgus
isegi tänapäeval kahekümne esimesel sajandil
põleb kirjanik põrgus sest tema raamatuid loevad kõik
mõrtsukas aga istub pilve peal ja sööb spetsiaalselt
veini kõrvale määratud juustu
sest tema tappis ainult ühe inimese
tapmine ei ole m
oraalne

surmanuhtlus aga on ebaeetiline sektid on pahad
olgugi et nad on "moraalsed" ebaõiglus tuleb andestada
aga õiglus on ebamoraalne kirjandus on muutunud
arusaamatuks meie vajame tõde mitte sotsioloogiat
meie naerame sotsioloogide üle ahhahhaa

soss-sepad

küberseksi kabinet on läinud kallimaks inimesed
muutunud vägivaldseks alistujad hakkavad koputama
südametunnistusele mõistus valutab keldris

on mobiiltelefoni levi halb ei saa pihisaga rääkida

meil on moraalne õigus lihtsa inimese tuppä tulla

ja see kõlbmatuks kuulutada armastage ligimest

sest ligimene on meid alati heale järjele aidanud

ligimene lõi harmoonilise muusika seevastu

tänapäeva noortel ei ole mingeid veendumusi

põhimõtteid

neil on seisukohad

linnaelu ei võimalda midagi sügavat ja puhast sest

prantslased olid head

ja inglased tuimad

iirlased meile meeldivad

serblased on meist kaugel

nende sümboolika ei ulatu meieni

sakslased on meie võimalus

soomlased teevad meid rikkaks

hiinlastele oleme igavesti võlgu

venelased peavad integreeruma

muutuma prillidega vene noorteks

moraalseteks pankuriteks

eestlased on paganad

sellepärast et nad on vaesed

moraal on kõrgel

neoon

PEPSI

issand halasta peab vist minema

jälle kellelegi võlga tasuma
peab pilgu jälle maha lööma sest
politsei tunneb kristlust ja vangid
on meie sõbrad **aitame** inimesi
mis meil ülerahvastatusest raudse
loogikaga fanaatikud on meie
päästjad ajakirjanikud on meie
lapsehoidjad meie ise oleme
kadedus on meie sugutung kadedus
on meie eluiha kadedus
on liikumapanev jõud kadedus
on surmatung kadedus kadedus kadedus
mo raal
modellid on lollid materialistid
ei pääse Paradiisi kaanele
mood on saatanast
saatan on moes
anna mulle moraali kuulus mees
mina saan viljastatud
mina
olen
riigiarhiiv riigi afäär mina
olen **huvitava elulooga** naispoliitik
mina olen armastuse
müstifikatsioon
moraalne varajagamine
teismelise trauma
rauga trauma traumade
trauma mina olen
naine mina olen mees
mina olen Moraal

Temaatiline luulekogumik (ehk kirjastustegevusest postsotsialistlikes maades)

Sina kirjutad oma rea – Tema võtab ühe – Siit – teise sealt –
Ja tema ka müüb selle maha – Tema võtab – oma temakraatia –
Kaasaegse kirjakultuuri – Ja kristliku halastuse – abiks –
Müstifitseerib natuke – Valmis saab – raamatu –
Trükib kellegi – perse pildile – Mis meenutab pilvede rändu –
Ütleb kujundus on ilus – Kujundus on kägu aga
sisu – Pole veel koos – Paneb pealkirjaks – Armu Ilu –
Annab ühed raamatukaaned – Kokku saja kolmekümne kuuele –
Kirjanikule täitsa – ilma rahata täitsa ilma – Lepinguta –
Täitsa ilma loata – Nahaalselt nähvates luba –Küsid pisut
pressides –
Ette tänades sest – Mujal maailmas kirjutaks – hiinlase esiisale
honorarilehe – Lõmitab parem Potteri ees – Küsib kas kunstilisi
põhjusi
saaks juhtumisi – Ära osta is there any problem – with money –
Mõtleb – Idioodist poetidele – Kes enda eest
harilikult – Seista ei oska no helista – meie automaatvastajale
kontoris –
On alati sigadus ei ole – Ühtegi töötajat kes – Teeks musta tööd –
kõik sõitsid – Saksamaale! – Kirjastustegevuse praktilisi kogemusi
jagama –
Mis seeetika – Surnule sinu maa – Luuletajale –
Mis see – Raamat rahvale kui mitte kirjastusele –

Humanist
taustaga kohtus –

* * *

Olin sel õhtul üksi nagu paljud
ja sama palju oli minus üht,
kõik mis mind jälitas, võttis paljude kuju,
mitte ükski polnud eriline, kõik olid nagu kõik.
Ma mäletan, et ma küsisin, miks mina,
justkui ma mäletaksin, miks just mina ja ma kisendasin.

Jalutasin ühiselamu eest mööda, majal oli kaks külge,
kaks pirni mädanes kõnniteel, kaks lauda oli löödud akende ette,
aknast paistsid kaks meest, kaks naist, kaks last,
kaks puud, kaks ohvrit, kaks kilekotti, kaks õlut, kaks kuldketti
nii ahvatlevas ümbruses! Nii teravalt olin üks. Lisasin sammu, miks
just sina?
Nuga lööb seda, kes jookseb verd.

Teadsin korraga täpselt, miks mina. Siia saab sündida eelkõige selleks,
et okastraadile jalg taha panna, oodata nagu needus oma minekut ja
tulekut,
aega, mil näha oma nägu veelgi selgemalt, kaotada mälu ja teha kõik
heaks.

Või teha minekut. Või näidata näpuga.
Olin sel õhtul üksi nagu paljud
ja sama palju oli minus üht,
kõik mis mind jälitas, võttis paljude kuju,
mitte ükski polnud eriline, kõik olid nagu kõik.
Ma mäletan, et ma küsisin, miks mina,
justkui ma mäletaksin, miks just mina ja ma kisendasin.

Mis see siis ikka ära ei ole siin nii väga olla, öeldi mulle,
selles riigis janu maksab ja suured südamlikud mööndused
marsivad su mõistusesse küsides, kas tahad elada või surres
alistujaks tunnistatud saada. Kas tahad meie õhku.
Ma tahan tänada kõiki, kes rääkisid mulle tapmisest ja
ajaloolistest kangelistest, ajaloolistest näidenditest,

ajaloolistest romaanidest, ajaloolistest isikutest,
ajaloolistest ajaloolistest, kui hästi ma neid mäletan!
See oleks olnud nagu eile, tühi koolimaja,
kus löödi risti esimese klassi õpilane,
kellel polnud raha.

Olin sel õhtul ükski nagu paljud
ja sama palju oli minus üht,
kõik mis mind jälitas, võttis paljude kuju,
mitte ükski polnud eriline, kõik olid nagu kõik.
Ma mäletan, et ma küsisin, miks mina,
justkui ma mäletaksin, miks just mina ja ma kisendasin.
Mäletan oma ristluude alandusi,
mäletan iga sisserännanud venda ja õde, kes mu juurde tuli viisamu-
rega
ja lasi mind seejärel mu tõekspidamiste koopas mädaneda.
Aga ma püsin vait, et mind
risti ei löödaks.

Olin sel õhtul ükski nagu paljud
ja sama palju oli minus üht,
kõik mis mind jälitas, võttis paljude kuju,
mitte ükski polnud eriline, kõik olid nagu kõik.
Mäletan, miks just mina ja ma kisendasin.
Aga ma ei mäleta,
millise vastuse sain. Küllap lükkavad nad kivid eest,
siis on kergem.
Mida ma nendega siis peale hakkan?
Veeretan tagasi. Kellegi teise ette.
Löön käega ja teen, nagu oleks mind ilmaasjata nähtud,
aga enne tõmban neid alt nagu jaksan, irvitan,
võitlen oma igapäevase masenduse eest,
peaasi et hoian oma suu kinni, pügan heki ühetasaseks,
käed risti rinnale asetan ja vaatan, et mu valgus ei paistaks silma.

TARMO TEDER

LUULETAJA SÜND

Prillid ninal ja lõdva sõlmega lips veidi viltu ees, istus Valter Västar hullumaja raamatukogus kollakat päevalehte lehitsedes. Riik polnud teda kunagi eriti huvitanud, aga valitsejaid, rikkaid ja kuulsaid kratsivates uudistes oli mingi paheline veetlus. Ta luges pealkirju, toonitatud avalauseid, esiletõsteid ja pildialuseid, pisikest põnevust pakkusid ka mõned politseiteated ja surmakuulutused. Lugemine oli ta töö, aga lehelappamine pigem puhkus.

Paks, pikkadest saksakeelsetest liitsõnadest kubisev teadusteos lebas ta ees letialusel laual oma järge oodates. Kuid selle asemel et jälle teoreetilise psühhoanalüüsi keerdkäikudesse sukelduda, paelus Västra tähelepanu raamatukogusse sisenenud neiu. Lugeja tõstis oma silmad üle prilliklaaside ja silmitses naisolevust, kelle liikumisviis meenutas rohkem libisemist kui käimist. Tüdruk võis olla vaevalt kahekümneaastane, tema suurte vesisiinisel läikivate silmadega kahvatut palet raamisid õlgadeni langevad blondid juuksed. Letile läheneva neiu ebalavas ilmes oli midagi kurblikku. Kogenud hingemõistataja Västar tabas hoobilt, et tüdruk kannab südamesegaduse all pulbitsevat valu.

“Vabandage, kas te olete Albert Ahing?”

Kohe sattus Västar ise kergelt segadusse, kuid loomulikult ei näidanud ta seda üllatuse- ja meelitatusegust sisevõbelust välja. Mees heitis lohaka liigutusega ajalehe kõrvale ja vastas: “Tõesti on mind ka nii nimetatud. Aga millega ma teile kasulik võiksin olla?”

“Ma tahaksin teie kirjutatud raamatuid laenutada.”

Üllatus ja meelitus ei lasknud Västra rinda jahtuda. “Sooh. Vat kus soov. Ei tea, kas neid siin ongi?”

Tegelikult ta teadis küll. Ahingu nime all seisis tagapool riulis mitu kodanik Västra teost. Ta oli selle varjunime all kümnekond raamatut avaldanud, aga viimased viis aastat uute köidete produtseerimist teadlikult vältinud.

“Mida te konkreetselt sooviksite?”

“Jutte ja romaane.”

“Nooh, vaatame siis, mis siin üldse on.” Västar ajas end püsti, astus riiulite vahele, libistas näpuga üle köiteselgade, pomises midagi nina alla, tõmbas paar raamatut välja ja tuli nendega tagasi. “Rohkem ei leidnud. Jutud ja romaan. Nagu soovite.” Raamatud letile asetanud, küsis ta neiu lugejapiletit.

“Ma pole siit enne laenutanud.” Tüdruk vaatas ainiti köitekaasi.

“Paneme siis uue lugeja kirja.” Västar võttis lausahtlist papist kaardi, paljastas instrumentaalse elegantsiga oma sullepea ja vaatas üle prillide teisele otsa, sugereerides oma pilku mõttes sõnastatud korralduse: teie nimi, sünniaeg ja nii edasi.

Tüdruk ebales viis-kuus sekundit ja ütles siis: “Ülle Ülane.”

Västar kirjutas ja vaatas siis edasi, sugereerimist jätkates, kuid tüdruk vaikus.

“Sünniaeg?”

“Tuhat üheksasada kaheksakümmend... seitsmes oktoober.”

“Millest siis teil selline huvi selle Ahingu raamatute vastu?” kiusas raamatukoguhoidja.

Tüdruk kehtas õlgu ega kostnud midagi.

“Tegelikult on seal üks Ahingu näidendite kogumik ka,” ei hakanud Västar fakti salgama, sest teda huvitas tüdruku reaktsioon.

“Näidendeid ma praegu ei võtaks. Loen need enne läbi. Siis pärast-poole.”

“Palun, kirjutage siia alla.” Västar ulatas kaardi ja sullepea letile ning piidles tüdruku peeneid sõrmi. Tüdruk võttis kaks raamatut ja Västar märkas tema vasakus kampsunikäises valget sidet ümber randme. – Veenid! mõistis ta.

“Aitäh!” Tüdruk, kes polnud sõandanud talle varem õieti otsagi vaadata, piidles nüüd, enne ümberpöördumist talle mõne sekundi ebaledes silmi ja küsis areldi, kuid kindla uudishimuga: “Kas te luuletanud ka olete?”

Nüüd oli Västra kord ebaleda. Kuid esmalt sundis ta teisele peale oma läbitungimatu pilgu, kogus mõtet ja sõnu ning vastas: “Kes meist siis luuletanud poleks?!”

Tüdruku viltuses naeratuses helgatas kurblikku selgust. Korraks veel vilksamisi Västrale silmi vaadanud, peitis ta oma pilgu, pöördus üm-

ber ja kadus libiseval kõnnakul ukse taha.

Västar seiras teda uurivalt, kuid ei tuvastanud lohmaka kampsuni alla peitunud torso kontrastset vormi. Mees sihtis oma umbmõttelise pilgu lahkuva neiu õlgvalgete juuste alla jäävasse seljaajju.

Raamatukoguhoidja Västra rahu oli häiritud. Ta ei suutnud enam teoreetilisse psühhoanalüüsi süveneda, silmad neelasid küll teksti, kuid mehaaniliselt haaratud sõnade peal liikus argieluline mõtteahel segi kujutlustega. Tiktakkiv seinakell hakkas talle närvidele käima, ajud töötasid mitmel tasandil korraga. Ohates lükkas ta raamatu kõrvale, võttis prillid eest ja hõõrus käeseljaga silmi. Tühja-tähjaga tegeldes ootas ta sulgemise tundi, et ühe teadusajakirju lappava suurushullu taga viimaks üks lukku keerata. Vähe puudus, et ta ise oleks hakanud mööda lugemistuba edasi-tagasi kõndima.

“Kas ma luuletanud ka olen?” pomises mees kaabut pähe surudes.

*

“Kas ma üldse luuletanud ka olen?” sosistas ta kodus veiniklaasi haarates ja itsitas omaette. Küprose punane vein volksus liitrisest pakist, kuid muist nirises mööda pappi ja klaasi lauale. “Kuradi perse!” Kirudes kallas ta edasi, et siis lasta sõõmuldel hea maitsta.

Ei, Valter Västar polnud üldse hull, kuigi mõned ta kolleegid võisid teda kergelt skisoks arvata. Psühholoogilise kallakuga kirjanikuna ta lihtsalt tundis sügavat huvi hulluse vastu. Kuid seda probleemi polnud kerge endale selgeks teha, juba viis aastat võttis ta hoogu, et need asjad paberil paika panna, aga polnud ikka veel mingile isiklikule ja samas rahuldavale üldistusele jõudnud. Psühhoneuroloogiahaigla raamatukoguhoidja empiirilised vaatlused ei andnud erilisi tulemusi. Eriskummaliste kehahoiakute, näoplastika ja žestide taga varjus seletamatu vaimuilm, mida oli raske dešifreeridagi, rääkimata fundamentaalsete põhjuste aimamisest. Subjektiivsete erisuste kirjusus ei lasknud midagi üldistada. Tihtipeale paistis talle nn normaalsete inimeste keskkond palju napakamgi kui hulluaia seltskond. Loomingulise tüübina huvitasid teda normidest kõrvalekalded, mida ta ei tahtnud mõõta sotsiaalse toimetuleku kriteeriumiga, kuigi seda seadis ette skisofree-

nia üldlevinud määratlus.

Kümneid kordi läbimõeldud, kuid mitte sugugi rahuldavate skeemide sekka kiusas Västart nüüd lisaks küsimus: "Kas ma üldse luuletanud ka olen?"

Juurdlemisest parem oli rüübata ja maitsta. Odav vein oli tihe ja tammine, viis tuhat aastat vana jalgsitampimise tehnoloogiaga välja pressitud mahlast kääritatud. "Viis tuhat aastat tagasi põletas mu esiisa siin alet, et vist mingit rukist kasvatada. Viin tuli palju hiljem. Mina selles mõõdukus viinast veidi hiljem." Ta oli juba oma sõiduvees, kus mõtted tulid ja läksid veinist kantud assotsiatsioonivoos. Tihti oli ta selles konsistentsis pähekaranud ideid paberile kritseldanud, kuid hiljem enamasti kõik üheksakümne viie protsendiliselt kõlbmatuks jamaks tunnistanud. Vein, viski või džinn lihtsalt kippusid ta ajudesse hõiskama, veenma ja inspireerima. Västar teadis, et meditatsiooni ettekäändel petab ta end, andudes tegelikult salaalkohooliku mõnutingile. Kuid viinaski peitus tõde, mis vahel harva välja sähvas. Tuli lihtsalt end ikka tankida, et seda viit protsenti tabada. Viiskümmend aastat polnud Västra turjal veel vanus, mis keha rõhunud oleks. Mittesuitsetajana polnud ta oma südames kunagi halli jõuetust tundnud, ajutised pisted olid tingitud närvidest. Kui vaid vaim kerele järele tuleks! Maks ja neerud olid teda seni truult teeninud, nooruses ja üliõpilasena oli ta tublisti ujunud ja suusatanud, siseelunditele kõva krundi alla pannud. Hoopis raskem oli ajusoppidest saladusi välja pressida, alkoholist oli hallolluse kurnamisel vähe abi. Kuid vahel ikkagi oli!

*

Esmaspäeva hommikul viis enne kümnet sammus Västar mööda haigla fuajeed, mis eraldas televiisorituba ja sööklad. Ta hakkas just raamatukogu ust lahti keerama, kui nägi laenutajatüdrukut libiseval sammul lähenemas. Mees sai kohe aru, et Ülase Ülle oli teda oodanud. Kaks raamatut kaenlas, jäi ta kohtlase naeratusega seisma.

"Tere hommikust!"

"Tere hommikust."

"Lugesin need läbi, tahaks nüüd uusi laenutada."

“Palun, astuge sisse.” Västar lükkas ukse lahti ja suunas tüdrukut julgustavalt. Ülle kõnniskles oma suusasammul leti ette ja asetask raamatud barjäärile. Västar pani portfelli põrandale, ajas mantli maha, riputas kaabu varna ja silus peoga üle juuste.

“Niisiis uusi raamatuid?” vaatas ta küsivalt.

“Jah, ikka teie omi!”

“Andke andeks, aga huvitav, mida te nendes leiateg?”

Venis vaikus, tüdruk ebales sõnu otsides. “Ma lihtsalt pean neid lugema... kuigi need on nii rasked ja...”

“Ja!...” tingis Västar tungiva pilguga.

“Noh... nendes raamatutes näidatud inimesed ja nende elu on...”

“On?!...”

“On... nii lohutu ja mõttetu. See ei meeldi mulle.”

“Mulle ka ei meeldi.”

“Aga miks te nendest siis kirjutateg?!”

“Aga miks te neid lugema peateg?”

Tüdruk sattus veel suuremasse segadusse, pale tõmbles ja ta langetas nutuvalmis silmad.

“Ma ei tahaks sellest praegu rääkida,” suutis ta siiski vaikselt öelda.

“Jah. Elu kord juba on selline kummaline ja karm ning raske on sellega harjuda. Kuid ma ei saa elu valusate ilmingute ees silmi kinni pigistada.” Västar ühtaegu lohutas ja seletas. “Mida ma teile siis täna laenutaksin?”

“Teie teoseid,” sosistas nutu allasurunud tüdruk oma vesisiniseil silmil Västrale otsa vaadates.

“Vaatame siis, mis siin veel on?” Västar haaras portfelli ja sammus tahapoole riulite vahele. Mingi sisetunde ajal oli ta kodust kolm oma proosateost kaasa võtnud ja tõmbas need nüüd riulite varjus portfellist välja. Lisaks haaras ta riulist näidenditeköite. Ta mõtles kümme sekundit, sammus siis otsejoones tagasi ja pani raamatud tüdruku ette letile.

“Rohkem praegu pole.”

Ülle tõstis oma habraste sõrmedega köiteid, lehitses ja silmitses ning jäi siis avasilmi küsivalt Västrale otsa vaatama.

“Jah, palun.”

“Kas teil luuletusi ka on ilmunud?”

Jälle oli kirjanik kergelt rööpast välja löödud, kuid säilitas väliselt tasakaalu. “Ei, veel ei ole avaldanud.”

“Aga te ju kirjutate neid!?” hüüatas tüdruk rõõmusega kahtlusega.

“Eks mul tuleb igasuguseis žanreis kirjutada.”

Tüdruk ootas leti ees, nagu tahtnuks veel midagi küsida.

“Jah, palun.”

“Allkiri...”

“Ei, allkirja pole vaja. Ega te nendega ju ahju lähe kütma.”

Ülle – see imetabavalt ülasega sarnanev olevus – pöördus, libises, jäi seisma ja vaatas uuesti tagasi.

“Ma ei julge hästi küsida, aga...”

“Aga...!”

“Aga kas te äkki näitaksite mulle neid luuletusi, mida te veel avaldada pole jõudnud?”

Kurat, see tüdruk ajab mind viimaks hulluks, mõtles Västar endamisi ja lausus: “Üldiselt pole mul kombeks käsikirju kellelegi näidata.” Tüdrukut ei saanud lubada omale pähe istuda. “Vat sihuke lugu,” laiutas Västar käsi, palgel variserlikult mahe naeratus.

Ülane suusatas raamatukogust välja, kaenla all neli köidet Ahingu loomingut.

Päeval suurushullude “teadlaste” ja poolpaljaid beibepilte uurivate seksmaniakikeste lugemissoove rahuldades eksles Västra mõte aegajalt preili Ülasele. – Ah, üks tavaline melanhoolik, hingeliselt ebastabiilne filoloogipreili, kindlasti mõne kuti poolt läbi tõmmatud ja siis maha kantud. Kuid miks ta sellise maniakaalse visadusega just minu teoseid peab lugema?

Endale ausalt südamesse vaadates tundis ta, et Ülane on seal mingisse erilisse, aastaid nii ummistunud kambrikesse tunginud. “Jaa-jaa...” näis teda isegi üks sisemine hääl pilkavat. – No kurat, asi nüüd lahti, lase ennast ühest filliplikast loksutada. Nagu siin teisi hulle veel vähe oleks.

Kodus jõi Västar õlle põhjani ja lõi klaasi kolksuga lauale.

“Aga miks sa ikkagi luuletusi pole kirjutanud?” kiusas ta end, vist oma “mina” ühe teise häälega.

“Miks, miks,” parastas ta valjusti, läks ajas esikus mantli selga ja sammus viinapoodi.

Sel ööl kirjutas ta purjuspäi oma elu esimesed luuletused. Hommikuni välja ja otse arvutisse. Laupäeva ennelõunal end asemelt üles ajades märkas ta tumedal kuvaripõhjal konfigureerivat sümbol-ollust. Teksti uuesti ette klõpsanud, hakkas Västar oma öist “loomingut” lugema. Üheksakümmend viis protsenti oli tõepoolest jama. Kuid ülejäänud viiegi protsendi üle väikest heameelt tundes läks ja võttis ta nurgapealsest toidukaubamajast liitriise paki Küprose veini. Vaikse veinitempimisega kange viina kõva järelnähtu leevendades ning aloogiliselt hüplevast tekstijahust viit protsenti destilleerides ja seda töödeldes avastas ta veel failid, mille olemasolust tal aimugi polnud. Need oli ta kirjutanud *black out*-staadiumis, täielikus mäluaugus. Ja isegi neis oli mingi seletamatult maagiline tuum, mis uppus debiilse pudrutamise ja karjivate kirjavigade lademesse.

– Kas tõesti pean ma luule loomiseks end juuste lõhenemiseni täis kaanima, kunstlikult hulluma, oma maksa, kõhunääret, neere ja südant kaalukausile heites immateriaalset ollust genereerima?

Siiski otsustas ta selle meetodiga nüüd, eriti nädalavahetustel, eksperimenteerima hakata, mõtlemata, milleni see jama võib areneda või millega üldse lõppeda. Enne ööd võttis ta veel pool liitrit brändit, kuid pühapäevahommikused tulemused polnud enam nii paeluvad. Ta tundis, et tähtis on tabada ja tempida meeolule adekvaatseid kvantumeid, tunnetada protsessis viina ja vaimu tasakaalustavat tempot. Ainult nii võis veel orkestreerida oma kurat teab mille alla mattunud tõelise südamesümfoonia. Hinge ei tohtinud uduseks joodud vaimust omapäi ees kappama lasta, vaid vaim kui “mina” pidi kogu aeg protsessuaalselt hingel kui tumedal “temal” seljas istuma ja selge mõistus kui destilleeriv “ülimina” omakorda seljasistujat piitsutama. Freud oli alati varnast võtta ning polnud mitte mingit tähtsust, kas ta paika ka pidas. Niikuinii ei suutnud keegi midagi veenvalt tõestada või ümber lükata, mäng väaris küünlaid...

“Igasugune kunst, mis ei peegelda igavikku, on kasutu!” kirjutas Västar musta markeriga valgele paberilehele ja riputas oma kirjutuslaua kohale.

Uue nädala esimesil päevil Ülane oma nägu ei näidanud ja tüdruk meenus talle üha harvemini. Soikusid ka Västra öised luuleteod, “tema” taltsutamine ja “mina” piinamine, viinad pangaarvet ei kratsinud. Reede pärastlõunal kõndis ta raamatukogus mõne uniselt istuva neurootiku vahel, heitis pilgu aknast välja ja jäi huviga vaatama.

All aprillipäikese istusid haiglahoovi murul paikneval pingil Ülle Ülane ja üks tundmatu noormees. Minimaalse soenguga nahkjopes tüüp hoidis ühe käega ümber tüdruku kaela ja raius teisega õhku, midagi energiliselt seletades. Västart huvitas isegi väga, mida see lühikes-te juustega noormees puiselt kuulavale plikale parajasti pähe tagus, kuid Västart ei häirinud, et dotseerimist lõpetav poiss tüdrukut põgusalt suudles, sest ta oli oma *superego* hästi treeninud ega lubanud endale vähimatki armukadedust. Salaja teiste hingedes sorimine oli selle kõrval väga väike patt. Kuid kahjuks polnud Västral koera kõrvu ega salateenistuse pealtkuulamisvahendeid. Viimaks suudles poiss juba tõsiselt, kuid mitte kuigi pikalt ja sammus siis otsejoones haigla territooriumilt Maarjamõisa avarusse.

Kaua vaatas Västar nõutult pingil istuvat tüdrukut, kuni viimane otsekui võpatades oma unelmatest ärkas ja raamatukogu akna poole vaatas. Västar nõksatas instinktiivselt ja oli sellest teadvusevälisest liigutusest häiritud. Võimalik, et Ülle isegi märkas midagi. Aga sel polnuks mingit tähtsust, sest ta oli ju tundnud. – Teda saab kontrollida, aga mitte “teda”, mida/keda võiks rohkem usaldada, mõtles Västar.

Enne õhtut Ülle tuli, kaenlas neli köidet Ahingut. Ta teretas ja asetas raamatud letile.

“Loodan, et mu tegelased ei kippunud seekord ahistama.”

“Oh ei, hakkab neid juba mõistma.”

“Kahjuks pole praegu ses liinis täiendavalt midagi käepärast.”

“Ma lähen nüüd nädalavahetuseks koju ja tulen järgmisel nädalal veel arstiga rääkima.”

“Kas te elate Tartus?”

“Ei, läksin Viljandisse, aga mul on siin hea sõbranna, endine klassiõde, nüüd ülikoolis.”

“Läksite Tartust Viljandisse?”

“Ei, läksin Võrust Viljandisse ja sõbranna tuli Võrust Tartusse.”

“Ja teie tulite nüüd Viljandist Tartusse.”

Tüdruk sattus jälle segadusse, tahtnuks nagu midagi ütelda, kuid näris huult.

“Vabandage mu uudishimu, aga mis asjus te Viljandisse läksite. Kas kultuurikolledžisse?”

“Jaa! Kust te teate!? Õpin seal näitlemist.” Tüdruk süttis õhinaga ja kustus samas edasi seletades. “Aga nüüd olen juba akadeemilisel puhkusel, kursusekaaslased lähevad ette ja...”

Aprilliõhtu valguses venis mitukümmend sekundit vaikust. Västar kuulis selle aasta esimest kärbsesuminat ega jõudnud mõelda pähekaranud idee allikale.

“Laupäeva õhtul esietendub Vanemuises “Meister ja Margarita”.”

“Jaa! Nii väga tahaks seda vaadata, aga alguses on ju võimatu pileteid saada.”

Västar luges Ülle pilgust seal olevat ja ka seda, mida ise lugeda tahtis. Siiski venitas mees selle väljaütlemisega, et neiu silmis olevas veenduda.

“Ma usun, et suudan need piletid hankida ja kutsun teid esietendusele. Muidugi, kui see teie nädalavahetuse plaanidega sobib.”

“Oi! Kas tõesti. See oleks nii vahva. Mul on nii piinlik teile tüli tekitada ja ma kohe ei tea, kuidas teid tänada.”

“Pole tänu väärt ja karu on veel laskmata. Kui teil oleks natuke aega oodata, siis saaksin pileтите suhtes teile selgust tuua.”

Västar hakkas demonstratiivselt helistama. Üks piletit oli tal niikui-nii juba kinni pandud, aga teise saamisega võis probleeme tulla. Ta tahtis, et tüdruk ta kõnelusi kuulaks, kuid teine hakkas ebaledes ukse taha minema. Västar viipas ta paigale ja palus istuda. Demonstreerimise kahjuks ja teistpidi õnneks oli asi juba esimese helistamise peale klaar, Västral kaks piletit kassas kinni, kusjuures otse kassasse polnudki ta helistanud. Västar tundis väga hästi lavastajat ja ka teda ennast tunti teatris. Nad leppisid teatri ees kokkusaamise ning ainuke asi, mida Västar kahetses, oli see, et ta ise seda näidendit polnud kirjutanud.

*

Etendus oli võimas ja segane. Esimese vaatamise muljete kirju koorma all ei osanud Ülle ega Västar mingit konkreetset sõnumit lavastusest välja lugeda, eritleda võis palju teese ja kontseptikesi, kuid totaalset kaifi nad ei saanud. Aprillipimeduses mööda Tartut jalutades rääkisidki nad peamiselt teatrist, kuid see rääkimine oli kammerlik ja veidi intiimnegi jutlemine. Kohati tundus mõlemale, et nad on juba vanad ja head sõbrad, ning nad ei osanud selle tundmuse üle imestadagi. Viimaks jõudsid nad Ülle sõbranna korteri juurde ja leppisid üldjoones järgmise teatriskäigu asjus kokku. Kui Västar oma ahned huuled ilma igasuguse pikema silmitsemiseta neiu suule muljus, suutis tema vaid tasakesi ohata ega mitte üldsegi vastu rabeleda. Üle kolme sekundit see suudlus ei kestnud. Kohmetult kiirustades jäeti nägemiseni.

Västar sammus jõudsasti koju ega püüdnudki suurt selgusele jõuda, mis see siis nüüd oli. – Oli mis oli, tuleb mis tuleb, küll kõik kuidagi paika loksub, oma ajudesse ma seda tüdrukut küll ei luba. Aga südames – las ta esialgu seal tasakesi hõõguda. Ega ma ta raviarst ole, kes mul keelab neiuga teatris käia jne, mõtles Västar, justkui pidanuks end kellegi/millegi ees õigustama.

Öösel võttis ta veidi viina ja proovis jälle luuletada ning jõi ja luuletas lõpuks jälle üleliia.

*

Juba esmaspäeva lõunaks oli Ülane taas krapsti raamatukogus. Västar märkas kohe, et suusasamm oli tüdruku kõnnakust kadunud, kadunud oli ka vajadus haiglas passida. Kuid Västar pidi seal vähemalt õhtuni passima, siis said nad Ekraani ees kokku ja vaatasid “Gladiatoorit”. Mingit vaimselt keerukamat pilti polnudki neile vaja. Kahe Wilde pubis istudes mekkisid nad veidi veini ja läksid siis Västra poole luuletusi vaatama. Västar ei hakanud tseremoonitsema, vaid palus enda meelest justkui valmis luuletustele Üllelt ausat hinnangut. Tüdruk luges süvenenud huviga, aina luges ja luges, samal ajal kui Västar närviliselt edasi-tagasi mööda tuba käis. Nagu hull.

Kuid ega Ülle midagi tarka suutnud öelda, õigupoolest ei suutnud ta midagi ütelda, ei kiita ega laita. Mulje oli sõnastamatu ja selle verbaliseerimine kukkus välja rohkem kokutamise kui seotud kõnena. Kuid nad olid ka võimsast filmist saadud elamuste kütkes. Äkitselt midagi mõtlemata, lihtsalt kihule järele andes haaras Västar tüdruku oma embusse, muljus, suudles ja sosistas hellitusi. Ta tõstis tüdruku sülle, tassis voodisse, kuid ei kiirustanud tema lahtiriietamisega. Nad emblesid, kusjuures Ülle vastu ei puigelnud. Ent Västar ei tõlgendanud seda täieliku rohelise teena, ta polnud juba pool aastat ühegi naisega maganud, kuid õhusolev seks polnud talle kõige tähtsam.

“Tänasest oled sa mu täieliku kaitse all. Võid võtta mind nagu oma isa, kuid võid võtta ka nagu naine meest,” seletas sosisklev Västar. “Sa oled nii ilus, kaunis, puhas ja üllahingeline, et ma ei söanda sind väga sügavalt puudutada. Mu süda on sinust äärmiselt liigutatud ja lausa kisendab sinu hoidmise järele. Kõik sinu probleemid on tänasest ka minu probleemid ja sa võid mind usaldada nagu parimat sõbrannat. Tahan sind siiralt aidata ja olen oma võimaliku toe üle äärmiselt õnnelik.”

Ülle ohkas ja Västar tundis teisest hõnguvat kassilikku kiima. Ta kooris tüdruku ja iseenda alasti ning nad pugesid teki alla teineteise kaissu. Västar ei tormelnud, vaid tõstis metoodilise himuga survet, varsti oli ta tüdruku sees, kuid taltsutas hoogu. See oli rohkem embamine ja kallistamine kui nikkumine. Pool tundi rutjus ta tüdrukut, kuid siis sai alakeha kiim sülelevast südamest võitu ning ta jõnksutas end pingeabamaks. Veel rohkem meeldis talle see, et seks paistis ka tüdrukule meeldivat. Västar võttis Ülle oma kaenlasse ja sosistas ta juustesse ühesõnalisi hellitusi ja kolmesõnalist klassikat. Nad suudlesid ja, tundes tüdruku siiralt imevaid huuli, lahvas Västra südames magus valu. See sai olla ainult armastus ning tõik, et ta oli kaotanud aru, võis olla ainult õnn.

Hiljem nad rääkisid.

“Mul polegi tegelikult isa.”

“Ja nüüd sa otsid seda minus.”

“Jah.”

“Ta läks meie juurest ära siis, kui ma olin üheksa-aastane.”

“Sul on õdesid ja vendi?”

“Õde ja vend. Õde on juba abielus ja mina olen tädi. Vend on veidi noorem, kuid käib juba vanemate meestega metsatööl, kui seda õnnestub leida.”

“Kas su isa jõi?”

“Siis jõid kõik mehed.”

“Aga ema?”

“Ema on praegu töötu, peamine toidus tuleb majapidamisest, kartul, piim, munad, aedvili, õunad ja muu. Ega neil seal kerge ole.”

“Sa oled maalaps, kuidas sa teatrit armastama hakkasid?”

“Meie talu ei ole linnast mitte väga kaugel, olen mõnikord isegi jala käinud. Õppisin linna keskkoolis, käisime ikka Vanemuises ja paar korda Estoniaski, külalisetendusi toodi ka Võrru. Tegime kooliteatrit ja käisime vabariiklikel ülevaatusel. Ju see sealt ja muidugi ka suurtest teatritest külge jäi.”

“Ja said kohe naksti Viljandisse sisse.”

“Õnnestus jah. Aga...” Ülle ohkas.

“Armas tüdruk, ma mõistan sind. Aga mingit akadeemilist sa ei võta. Palun usu mind, tahan sind siiralt aidata, ja kui ma seda vähegi suudan, siis olen südamest õnnelik. Kui sa akadeemilisele jääd, siis lähevad su kursusekaaslased tööpoolest nõnda eest ära, et pead heal juhul hiljem teistega liituma. Ja need vist tulevad alles kahe aasta pärast. Teater pole matemaatika ega filoloogia, milles aastaid pausi võid pidada. Mis sest, et sul võib olla materiaalseid probleeme, minul kulub iga kuu viina peale palju rohkem, kui sinul kulub. Ma tõesti tahan sind aidata, õpetada, igapidi toeks olla. Ja palun ära häbene seda. Täna oled ma su mees, aga ühtlasi ka isa ja vend.”

“Ning sõbranna.”

“Ka sõbranna.”

“Aga kui ma sinust rasedaks jään.”

“Siis on see Jumala tahtmine, aga kui meie kehad teineteist ihaldavad, siis võime edaspidi selle Jumala tahtmise kontratseptiivse värava taha jätta.”

Ette rutates olgu öeldud, et kondoomide rakendamiseni nad ei jõudnud. Ülle asus uue hooga Viljandis teatrit ja rasedusvastaseid pille neelates õppima, Västar üüris talle omaette toakese ja nad kohtusid korra või paargi nädalas. Mehele oli see võimsaks stiimuliks, tema unine kirjaroti elu oli saanud hoopis teise ja innustava mõtte. – Ainult see on tõeline looming, ainult nii võib midagi igavikulisemat korda saata, ainult vahetu kaemus maksab siin taevatähtedealuses hädaorus.

Maiööl Viljandi hotellis jälle teineteise kaisus, küsis Västar: “Aga mis sul selle poisiga oli?”

“Millise poisiga?”

“Sellega, kes sind haiglas kord vaatamas käis.”

“Ah Tarmoga. Meil oli suhe, aga ta ütles, et ma olen rumal, ja käskis mul sinu raamatuid lugeda. Et ma maailma mõistaksin.”

“Ah nii! Kas sa nüüd siis mõistad seda, mida sa tema arvates varem ei mõistnud?”

“Kui ma midagi rohkem mõistan, siis, anna andeks, mitte niiväga tänu sinu raamatutele, vaid eelkõige tänu sinule endale. Ausõna!”

“Ma nägin seda Tarmot täna Viljandis.”

“Ta ajab mingit autoäri ja pendeldab mitme linna vahet. Ma ei salga, et ta püüdis siin mulle jälle läheneda, aga ma ütlesin, et mul on nüüd teine mees ja meie vahel on kõik läbi.”

“Sooh. Ajab autoäri ja soovitab Ahingut lugeda. Kuidagi väga imelik huvipaar.”

“Tartus on selliseid mitmekülgsete ja vastandlike huvidega tüüpe teisigi. Tõmbavad kanepit, ajavad filosoofiat ja kauplevad nagu äri-
kad.”

“Iga inimene otsib oma. Millal me su luulekogu välja anname?”

“Aga need pole ju üldse minu, vaid sinu luuletused!”

“Kuid need kõik on ju sinust inspireeritud. Ainult tänu sinule hakkasin ma luuletama ning ma olen selle üle ääretult õnnelik.”

“Millal sa viimati luuletasid.”

“Eile öösel.”

“Aga kallis Valter. Ma ei saa ju oma nime võõra – mis siis, et nii lähedase ja armsa inimese loomingu alla kirjutada. Anna andeks, kuidas

gi ei saa.”

“Aga kallis. Ma jälle ei saa nii hilises... loominguliselt küpses eas enam ometi ju luuletustega debüteerida. See ei loe midagi, et sina neid headeks luuletusteks pead. Kriitikud teevad mind pihuks ja põrmuks. Ainult seda nad ootavadki, et ma mingi uue narrusega lagedale tuleksin. Niikuinii peavad paljud kolleegid mind omaette hulluks või napakaks üksikuks hundiks.”

“Aga mõtle välja mingi varjunimi, lase selle all käiku.”

“Jah, see võimalus ju oleks, aga kui sa minuga luust ja lihast autorit etendades kaasa mängiksid, tuleks mu luule tegelik väärtus palju selgemini välja. Ise õpid ju teatrit, ümberkehastumist, asi see siis nüüd autorit etendada. Kui sind minuga paar korda kohvikus nähakse ja su luuletusi minu võimaliku mõjuga seostatakse, saavutaksime palju suurema efekti. Mis siis, et asi on vastupidi, mitte keegi ei usu ju, et minusugune paadunud prosaist luuletada võiks. Ja luuletused kui sellised luuletusteks, mitte keegi ei suuda neid objektiivselt hinnata, sest objektiivset hinnangut pole lihtsalt olemas. Aga luuletuste tagamaad mängivad kah suurt rolli. Mõni lihtsalt ei saa mitte kuidagi olla luuletaja. Aga mõni võidakse lausa käsist ja jalust tirides poeediks teha.”

“Oh kuidas ma seda ei taha. Võõrast, anna andeks, et küll sinu, aga ikkagi mitte oma loomingu sära pälvida.”

“Kallis, sa pead seda suutma. Ja ka seda, kui kriitikud mu sinu naha maatasa teevad.”

“Las teevad.”

“Tont neid teab. Ja mis see kõik meie armastuse kõrval väärt on – tühine kirjanduslik müstika, lihtne pullitegemine.”

“Ja me teemegi selle väikese pulli ära!”

“Sa oled fantastiline, muidugi teeme, täitsa süütu värk.”

*

Kui Ülle enne agu uinus, tõusis Västar vaikselt üles, võttis oma luuletused ette ning struktureeris, komponeeris, ühendas, konstrueeris, lahutas, lahjendas, tihendas, silus ja struktureeris, aina komponeeris. Lõunaks oli luulekogu “Südame orgia” käsikiri enam-vähem koos,

nende südamlilik ja kirjanduslik suhe jätkus ja nad läksid restorani sööma.

Hiljem jalutlesid nad sel tulisel maipäeval Viljandi järve taha ja võtsid ühel aasakesel istet. Välu kollendas nurmenukkudest, eemal põõsaste all vilus valendas ka ülaseid. Västar korjas lilli ja põimis neid Ülase juustesse. Nurmenukke jäi igale poole, ka pintsaku ja tüdruku selja alla. Ülle oli omal kleidi seljast võtnud ja lasi poolpaljale ihule tulitavat päikest. Västar vaatas noort kaunist keha, tundis end kahekümneaastase poeedina ega jäänud sekundikski selle tunde üle juurdlema. Ta sikutas Ülle püksikesed ära, laskus kõhuli ja hakkas keelega vulva ülemist liitekohta erutama. Poet tundles nagu kevadine nastik erutuvat õit ja tüdruku lihas hakkasid lainetama aasad. Ülle inises mõnust, Västar sikutas omal püksid põlvini, kuid ei katkestanud tundlemist. Küllap oli tüdruk juba tippu jõudnud, sest ta halas ühtaegu nutu- ja naeruseguses rõõmus, mis vältas mitmes registris lausa minuteid. Alles siis kui tüdruk vaiksemaks jahtus, tungis Västar talle sisse. Kohe tulid välule kaks keskealist naist, kostis juttu ja nagu mingeid kommentaaregi suguaktile. Västar vaatas silmanurgast, kuid ei katkestanud tegevust. Ekshibitsionistlikult ta isegi kaifis seda tegevust, enese häbitut eksponeerimist ning see maniakaalne demonstratsioon lisas talle erilist, kuidagi vaimset erutust. Kuid kui Västra kõrvu jõudsid sõnad “näe vana sokk kepib alaealist, peab vist politsei kutsuma”, ta ind rauges, nagu oleks pangetäie külma vett saanud. Mingid kuradi lillekorjajad ei mõelnudki ära minna, vaid jõllasid eemalt nagu lambad uut aeda.

“Tahate ka kampa lüüa?!” hõikas Västar.

“Mine persse!”

Naised tatsasid õnneks minema, aga luuletajate päev oli rikutud.

*

Kuid see päev oli andnud neile uue kogemuse, mida nad enne ja pärast jaanipäeva veel mitmel Eesti maastikul meelde tuletasid, oma oskusi täiendasid ja vahel lausa päevade kaupa kusagil puude all alasti lamasid. Aeg kaotas neil päevil mõõdu, tunnetatud tunnike oli tege-

likult lausa kümneks veninud, uimane luuletaja Västar oli sest kulust lausa narkootilises joobes. Ülle oli paljuski tänu Västra antud juhenditele kolledžis esimese teatrikursuse lõpetanud ja õppinud tema mamplit hoonima. Noor küpsev naine liibus temast kaks ja pool korda vanema mehe suguelundite vastu sama huviga, nad olid kui polaar- sed magnetid, mis tõmbusid kustumatus gravitatsioonis.

Septembris esitleti ühes Tartu kohvikus Ülle Ülase debüütluuleko- gu "Südame orgia". Presentatsioonil viibis ka Valter Västar, kuid tema gravitatsioon Ülle Ülasega paistis sel õhtupoolikul üpris nõrk. Hoopis väsimatult pulbitsev ja purskuv Matti Milius mängis hooti esimest viiulit, Ülasele noolisid tasuta kogu, autogrammi ja musi mitmed tei- sedki Tartus juba tuntud ja vähem tuntud luuletajad. Kaks linnunime- ga poeti jõid end vähesest veinist kiiresti purju ja kippusid räuskama, kuid Tallinnast tulnud, samuti linnunimega prosaist talutas neid kan- gemate markide jahimaadele. Hämaruses jalutasid Västar ja Ülane minema, küll mitte kaelakuti, nagu too väike kraaklev linnuparv, kuid siiski koos. Nad vältisid liigset lähedust, sest neid võidi jälgida.

Kuid jutud Västra mõjust poetess Ülase loomingule läksid kohe lii- kuma. Need jutud olid isegi olulisemad kui Ülase luule. Kriitikud võt- sidki Ülase debüüdi heatahtlikult vastu, isegi *Looming* avaldas soosiva arvustuse. Nagu ühest suust tõstsid retsensendid esile naise kohta era- kordselt jõulist avameelsust erootilises vallas ja isikupäraste kujundite seksuaalset münti ning Ülast hakati pidama nümfomaaniks. Lausa otse ei hakatud Västart Ülase kire objektina välja hõikama, kuid seda taut- ta nähti ning nii mõnedki kolleegid olid Västra peale kadedad. – Ise raisk pole kunagi luuletada suutnud, teab luulest samapalju kui hüljes lõõtspilli mängimisest, aga äratub neiukeses sellist häbemamat luulet.

Tegelikult olid kogus ka mõned Ülase enda luuletused, mida Västar oli veidi töödelnud. Autorina Västart siiski keegi ei kahtlustanud, sest teda peeti poeesiast sama kaugel seisvaks kui Veerikut Veenusest. Al- gaja kohta oli Ülane pälvinud tavatut tähelepanu, kuid neid debüüte oli Eestimaal juba nii palju nähtud, et midagi muud peale järgmise ko- gu ootuse ei osatud korrutada. Ent Ülane oli juba ühe jalaga eesti kaasaegse luule maastikule lükatud.

Oktoobriks värvusid puukroonid, uduvines järve taga määndusid nurmed, Västar ja Ülane jalutasid tundide kaupa langenud lehis sahista-des. Nende suhe oli asjast huvitatud ringkonnale teada, ent vaid sise-tunde järgi ühise kännualuse lähedale koonduvad maod adusid sügisese neljajalgset kahinat. Mantlihõlmad valla, lõdva sõlmega lips veidi viltu ees ja vasak käsi ümber Ülase õla, astus Västar, kõlgutades paremas poolikut veinipudelit. Tema monoloogidel polnud enam otsa ega äärt. Suvised sõnatud aasal külili tundlemised olid asendunud pikkade ja-lutuskäikudega. Vaikus rõhus neid, kuid liitis veel rohkem. Voodi ja toalae tumedast tummusest raskem oli taluda looduse petlikku hääle-tust, kuid pärast pikki pause rääkis Västar mõlemal pool seinu. Toal ja aasal polnud teoreetiliselt mingit vahet, naine oli loodud kuulama meest ning kirjatarikas ei tahtnud noore naisega kaua vaikust taluda. Västra kaenlasse naalduva nõtkuse vaikiv ootus innustas mehe tiraade. Juba veerand sajandit polnud keegi teda nii andunult kuulanud, kuid kirjarotlikest aastakümnetest laetud mehe sõnadele laskus koos sügisega vahekardinaid. Armastuse tarkusega päri, õppis Västar koos noore kauni naisega ka vaikima.

Ei, Västar ei kartnud, et nende südameühtsus puruneb, sest kõik oli juba juhtunud, liitunud, klompunud niikuinii, ilmutust polnud enam kellelgi ega millelgi võimalik purustada. Ta ise jahvatas nagu päevas kaheksa tundi loenguid lugev dotsent. Läbinägelik füüsik oleks öel-nud, et neil toimis ühendatud anumate vaheline imendumine. Mehe ajudesse kogunenu ei saanud enam määnduda, hulluilmast paisunud kapatsiteet pidi kas või noore naise kehasse voolduma. See oli nii kau-nis ja objektne lahendus, mille peamine veetlus oli subjekt. Noor emane punguv kaunidis. Üks vabanes ja tühjenes, teine laadus ja täie-nes. Millega, millest, kuidas? Üks kama kõik, peaasi, et saak hapuks ei läheks.

Vaimses plaanis oli Ülane Västralt poole aastaga õppinud rohkem kui kõikjalt mujalt terve eelnenud elu jooksul. Voodis või jalutuskäi-gul kuulnud tuhanded sõnad, fraasid, ideed – kogu see pulseeriva Västra *logos* imendus naise kõrvust kehasse, tundeilma, mõistusse. Temast kaks ja pool korda vanem mees – ühtaegu isa, armuke ja vend

– täitis, tankis, nuumas näitlejannahakatist kui toitev mesilasema. Västar ei osanud, tal polnud seletades õieti aegagi üllatuda, milliseid mõttekäike tema keha vastas lelav või kõrval kõndiv naine temas äratas. Mees ei osanud kahetseda diktofoni puudumist, tema hinge tiivul vabanevast ajust tulvas vaimselt tihe ja pööraselt seotud lobisemine, millest oleks võinud välja anda *online*-traktaate ja miks mitte ka luulekogusid. Muist jäi ka meelde nii või teisiti, kuid teineteisest toituv teadlik luuletamine oli mõlemale selle vahetu transmissiooni kõrval teisejärguline sõnapulbitsus. Västar tundis, et Ülase oleks ta paljas viltune lips, prillekandev nina, tühituules laperdav sinel, mida – tõsi küll – hoidnuks koos ikka needsamad paljuteadvad, kuid vaikivad ajud ja viiekümneaastase suusataja füüsika. Nad armastasid ja austasid teineteist täielikus siiruses, unustamata ümbritseva elu realiteete. Sest nende suhe oli maiselt täiuslik, kuid mitte absoluutne. Inimeseülene janu, tung ja iha kannustas neid edasi, kuid koos sügisega sõid mingid ussid nende kiindunud südameid.

*

Usside toiduks anti jõulude eel välja Ülase teine luulekogu “Orgia süda”. Esitlus läks nagu septembriski, ainult veini asemel rüübiti nüüd brändit, mis sobis paremini ka Ülase luule vängusega.

Kotitais lilli kaenlas ja Ülase teises käevangus, astus Västar oma muusaga aasta pimedaimasse öhe. Taksoderivi seisis kaldapealsel, kuid enne tõkestas nende tee silmanähtavalt purjus noormees nahktagis. Nagu maa alt ilmunud Tarmo seisis väljakutsuvalt irvitades nende ees.

“Õhtust, noorpaar!”

Västar ja Ülase vaikusid ja tahtsid edasi astuda, kuid ilatsev Tarmo haakus Västra hõlma.

“Kuhu nüüd kiiret. Oota’nd, pea kinni, tarikas, vaja veidi juttu ajada.”

Ülase ja lillesülem pudenesid Västral kaenlaist, mehed rüsesid lumisel pinnal tantsiskledes.

“Kuulge, noormees, mida te tahate, tulge mõistusele!” Ent samas libisesid literaadi nahksed tallad ja ta prantsatas selili, lüües kukla valusasti vastu jäidet. Noorem kargas kaksiratsi ta rinnale ja hakkas

rusikatega näkku peksma. Teist tõrjuda ja oma nägu kaitsta püüdev Västar tundis, kuidas soe veri palgelt krae vahele nõrgub, ning see kleepjas aisting äratas temas metsiku raevu. Ta haaras ilaselt kiunuval materdajal kõrist ja hakkas metoodiliselt kägistama. Tarmo klammerdus Västra haardesse, püüdes end sellest vabastada, kuid Västar aina pigistas, muljus, otsekui tahaks sellest neetud elukast hinge välja litsuda. Minuti pärast Tarmo lödvenes, ta vastupanu rauges, Västar keeras end noormehele peale ja kägistas nüüd olukorra peremehena. Kaak korises ja hakkas juba näost siniseks tõmbuma, kui Västar ta pealt lahti kisti. Kaks politseinikku keerasid Västral käed selja taha ja panid salaluuletaja raudu. Patrullmasin seisis sealsamas, kuid välipolitseinikud tõrjusid närviliselt seletavat Ülast. Västar puksiti kongi, meele-märkusele tulnud Tarmo talutati teise kohalevuranud masinasse. Politsei osutus vastutulelikuks, võttis peale ka Ülase ja loomulikult läks sõit jaoskonda.

Viimaks sai Västral kuselõhnalises kongis seismisest villand ja ta istus lavatsile. Juba üle kahekümne aasta polnud ta arestikambris viibinud. Mõttetu olnuks protestida, ust peksta, nõuda, märatseda, seletada. Tuli lihtsalt natukene kannatada, narri olukorra kui ellu ikka sisse peksva paratamatusega kohaneda, interjöörist paar värssi tuleta-da. Pigem muretses ta Ülase pärast, ega politseinikud teda äkki mõni-tama või vägistama kipu.

Västar polnud üldse purjus ja tunnikese pärast lastigi ta välja. Veri oli juba kongis pidama jäänud, kuid alles nüüd suvatsesid võmmid teda plaasterdada. Küllap oli neis vahepeal mingi kodanikuaustus är-ganud. Saapapaelad uuesti peale sidunud, käekella randmele kinnita-nud ja rahakoti sisu enne taskupistmist üle vaadanud, asus Västar oma sulepeaga seletust kirjutama ja andis allkirja. Seletamisest juba väsinud Ülane istus, vaatas ainiti oma räsitud rüütlit ja ootas vaikides. Lõpuks viis takso neid läbi aasta pikima öö.

*

Ülane sai sessiooniga maha ja naasis Tartusse. Vana-aastaõhtul kõlksu-tasid nad pokaale, mekkisid ehtsat šampanjat. Öösel Valteri kaisus

sosistas Ülle.

“Kallis, me saame lapse.”

“On see kindel?”

“Jah, ma käisin kontrollis, augustis peaks sündima.”

“See on nii tore. Sa vist ootad poissi?”

“Ei tea, ükskõik. Kas sa võtad mind naiseks?”

“Aga, kallis, sa ju oled mu naine. Vormistamine on formaalsus, kuid me teeme seda kindlasti. Kahju, et sul kooliga vahe sisse peab tulema.”

Västar polnud oma tundlikult mahedast soravusest isegi üllatunud. Ta ei tahtnudki mõelda, mida ta tegelikult mõtleb ja õigeks peab. Kui nii, siis nii, sündigu Jumala tahtmine, meie oleme putukad niikuinii. Beebitõrjepillid polnud sittagi aidanud, tea, kas tüdruk neid korralikult võttiski.

Järgmisel päeval sõitis Ülle emakoju, Västra visiiti sinna lükati esialgu edasi. Öösel Üllele mõeldes jõi ta 0,7 liitrit viskit, piinas arvutit ja oma ajusid ning kirjutab hommikul sullepeaga: *“Paljud mehed on saanud geenisteks tänu tütarlapsele. Paljud mehed on saanud kangelasteks tänu tütarlapsele. Paljud mehed on saanud poetideks tänu tütarlapsele. Paljud mehed on saanud pühakuteks tänu tütarlapsele. Aga kes on saanud tõeliseks geeniuseks, kangelaseks, poeediks või pühakuks tänu tütarlapsele, kellest sai tema naine? Tänu naisele sai temast kaubandusnõunik... kindral... pereisa.”*

Mis sest, et nõnda oli sada viiskümmend aastat enne teda kirjutanud Kierkegaard. Ta ei osanud ega pidanud vajalikuks sellele enam midagi lisada ja Kierkegaardist pidas ta väga lugu. Oma elu jooksul oli ta juba kolm korda abielus olnud, kuid ta ei süüdistanud neid sidemeid asjaolus, et temast seni geeniust, kangelast, poeti, või pühakut polnud saanud. Ta polnud isegi kaubandusnõunikuks, kindraliks või pereisaks saanud. Kuid põhimõtteid pidi ikkagi järgima ja miks mitte ei võinuks temast veel poet saada? Tõepoolest miks mitte!

Ei, Üllega ma ei abiellu!

Õhtuks end enam-vähem kaineks maganud, vaatas Västar Kierkegaardi tsitaati ja naeris selle absoluutse vanamoodsuse peale. – Ei! Just abielu on ainuke tee veel elada, end inimesena tunda. Just korralikuks kodanlaseks saades võib selle neetud luuletamise kah mõistlikku proportsiooni viia. Just minusugused korralikud pereisad, kelleks ma

kindlasti saan, hoiavad maailma ja kõiki neid armetuid luuletajaid üleval. Persse see kunst, psühhoanalüüs ja luule! Teen Ülasele kolm-neli tütte ja küll me kunsti ka jõuame teha. Isamaa vajab lihast ja verest poegi ja tütreid, aga mitte mingisugust haiglaselt subtiilset erootilist luulet. Nagu siin Maarjamaal veel vähe amfi tuupivaid ja kokat nuuskavaid undereid, alvereid ja luiki oleks.

Västar rüüpas siidrit ja tundis siirast rõõmu oma kunstnikuego taltutamisesest. Otse ei söandanud ta sellele mõelda, kuid ta siiski tundis, et on neuroosi algallikaga – selle nn Jumalaga kuidagi seotud. Et ta on ülimalle kuidagi lähemale jõudnud. Et veri ta soonist käib läbi ja uhub ussikesed südamest minema. – Egas titt või paargi luuletamist sega ning noor naine tuleb minusugusele metafüüsikule enda vormishoidmiseks ainult kasuks. Just lapsi kasvatav, noor kunstist pakatav pereemand on eurojanus ning ikka ja jälle identiteedikriisis vaevleva Eesti võimas märk. Me hakkame koos veel selliseid praktilise väljundiga ditürambe luulendama, et elitaristid vihast rohelisteks lähevad. Näiteks: *Sind köögis nähes / rasva pritsib mu süda / kuuma panni manu / titelappide vahel / sööstad sokuna mu selga / Eesti üska / Tasujat tooma / viikingite tõugu / uueks looma...* jne.

Süttinud Västar haaras salvräti ja hakkas sellele kritseldama.

*

Prillid ninal, lõdva sõlmega lips veidi viltu ees ja kaagiklotseri arm laubal, istus Valter Västar hullumaja raamatukogus ning lehitsetes ülemaailmset päevalehte. Poliitmajandus polnud teda kunagi eriti huvitanud, aga võimuladvikuid kratsivates uudistes oli mingi pahelise veetluse magnet. Ta luges pealkirju, toonitatud avalauseid, esiletõsteid ja pildialuseid. Lugemine oli ta töö, lehelappamine pigem puhkus. Paljud teadsid, et ta on üks ühiskonnale miskipärast kasulik kirjarott, kuid mitte keegi ei teadnud, et ta on luuletaja.

Lugemistuppa astus pondunud näoga noormees ja jäi ainiti Västart vaatama. Noore segase pilgus vesiles mingi oinalik taltumus. Västar vaatas noormehele otsa ja taipas siis, et see on ju teda tümitanud Tarmo. Vasak ranne sidemes, astus segaseks kägistatud, psühhofarmako-

nidest uimane noormees leti ette ja venitas oma kuivast suust sõnu.

“Laenutaks Ülle Ülase luulekogusid. Aga anna enda jutte ka ning ära mu peale viha kanna. Oli mis oli, unustame ära.”

Mõne hetke jõllitas Västar leppimise märgiks üle leti sirutatud kätt, haaras siis selle oma kirglikku raputusse ja tundis väga selgesti, et kui paar kuud siin metoodiliselt selle poisi ajusid üles kloppida, võib ta oma perre kasupojaks võtta küll.

TRIIN SOOMETS

Viin nii valge, öö nii must –
ääreni täis armastust.
Siin saab selgeks elu siht:
sõnnik, soojus, põhjakiht,

juua maha viimne sent
(das Bild kann jede Wirklichkeit
abbilden, deren Form es hat)
ja piiritleda iga patt,

käest lastud võimalus või võit
kui loogiline peitepilt –
das Bild enthält die Möglichkeit
der Sachlage, die es darstellt.

– Oled sa yleval? All
oigavad õudsed tuuled.
– Mulle siin yleval
viirastuvad su huuled

pudelisuul ja põsel.
– Tõsi, ma äratasin
suudlusega su poja.
– Mulle viirastub sosin

kohinas akna taga.
Kumb meist ei maga?
– Kumba sa vajad?
Võta mõlema kuju ja käsi.

Soomets

Su huuled huvitavad mind kui kümme käsku,
sest eksin enamiku vastu,
kui suudlen Sind.

Ma teesklen kogemust ja kirjaoskust,
kui, pea Su syles, Su rinnale vean võbeleva risti –
allkirja,
pool maailma saades vastu
ja hinge hinna,
nime.

kõigil on sinu nägu
kes minusse sisenevad
või niisama riivavad

nende silmad on väga hallid
nad kergesti tulevad kaasa
noorte koerade innuga

igal hommikul
vaatan sulle otsa
järjest lähedasemana

kontsade, käsivarte ja puusade kaared
mind magusa mere äärde ei juhi,
jumalalt punaste huultega palun:
anna mulle, mida ei tohi –

suudelda meresuhkrut kallima kaelalt,
keerelda selle poisi käte vahel
tulipunase karjatuse poole,
jumal, need lained

niikuinii löövad mu verre alkoholi
peksavad pimedaks, tummaks
jumal, näita, kuidas see magus meri
kannab ja anna andeks, mis oli

PEETER MARIA LAURITS

—
Taevaatlas 4
Digitaaltrükk paberil
1998-2001

PEETER MARIA LAURITS

—
Taevaatlas 11
Digitaaltrükk paberil
1998-2001

MERCA

BALLAADID

Vampiir

Ma luude klõbinal kesköosi avan kirstu –
kell lööb kaksteist, mind läbib hõrras võdin.
Pealttuule pool vean ninaaugud kirtsu:
Mus iha märatseb & mis ma vastu sõdin!

Näe, luude pääle kogub pruune laike,
kõik tolmuks tuhkund liha ühte liibleb,
mu nahk saab viimaks helesiidja läike,
ronkmusti juukseid tuulevinus siibleb.

Siis astun välja oma rõskest turkast.
Õo vastu taevast peksab välgusambaid,
kõu kajatab, vihm murib parginurka.
Pea pööritab, keel silib silmahambaid.
Õös eksleja, sa kustutad mu kire!
Vihm surmab laterna... Ma ootan. Ainult tule!
Meil aega on, niipea veel kukk ei kire.
Mu kuju hetkeks lahvas taevatules.

Siis tajud pehmeid käsi, siidjaid huuli,
mu keha, kattedeks üksnes pahmak juukseid...
Taas välgusähvak! Kuumi kiretuuli
su kõrist uhkamas ja erutusenuukseid.

Oo, kõri, kael! Nii erutav – elastne,
kuum keel kui tuleleek sest libisemas üle...
See tunne: vapustavalt tuttav, vastne.
Taas sähvatus ja kõmin taeva süles.

Nii, nüüd see hetk! Mu huultel tuksleb miski –
too tuttav raksatus. Ah! Soonde puurdub hammas,
mees korra röögatab (mul pole mingit riski),
siis pisut tõmbleb ja jääb vait kui lammas.

Pulseerib keele pääle kleepuvsooljas maik –
see imeline nektar! – hõrk on iga piiskki.
Sa teadsid küll, et see on neetud paik,
Sa teadsid ju, kuid tulid! Tulid siiski.

Jäänd vaiki ilm. Must kadund kirk ja kurjus.
Laip jahtub märjal lirtsataval teel.
Ma oma kongi poole vaarun – leebe, rahul, purjus.
Veel viimseid piisku huultelt noolib keel.

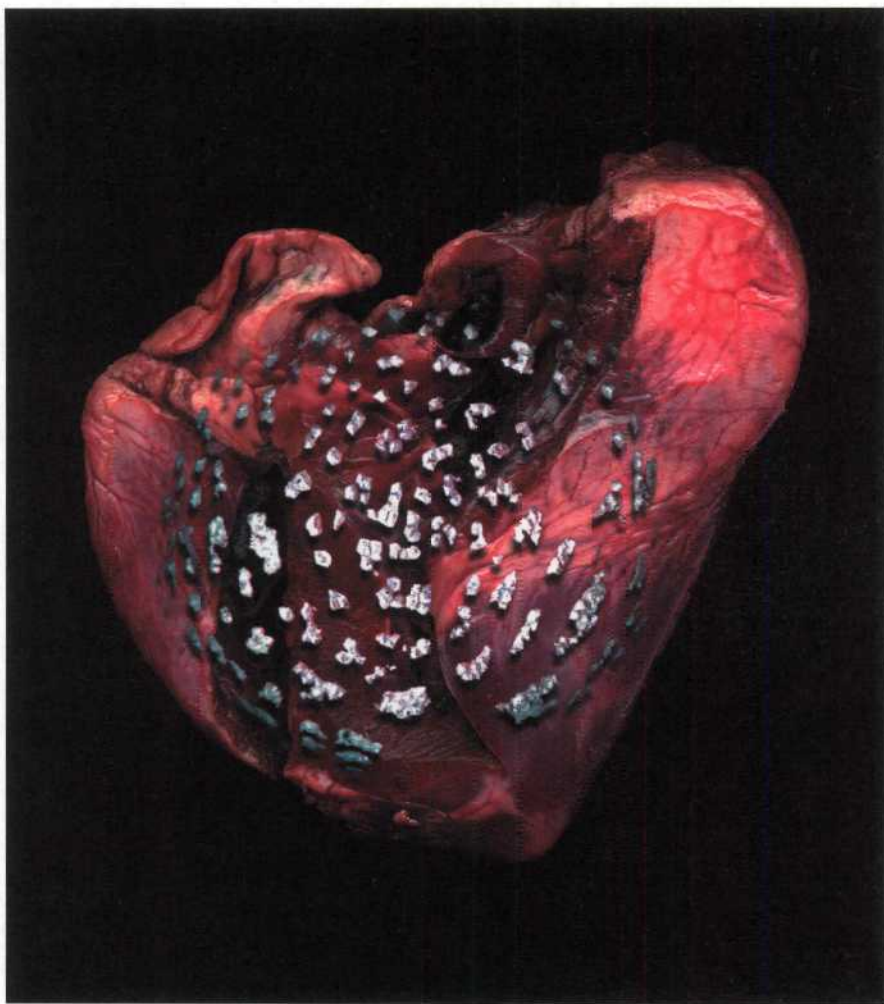
Sümfoonia Luciale

Su auks, Lucia, ma orkestri sätin häälede.
Siin annab avalöögi hästirihitud basstrumm:
kõik miinipildujad, mis timmitud on läände.
Lucia, kuuled, kuidas kaigub nende BUMM!

Ma annan automaatidele sisse hääled –
see on, Lucia, nagu viiuliteviis!
Söösthüpetega rooman Sinu pääle.
Ei saagi surma, kallid, ja mis siis.

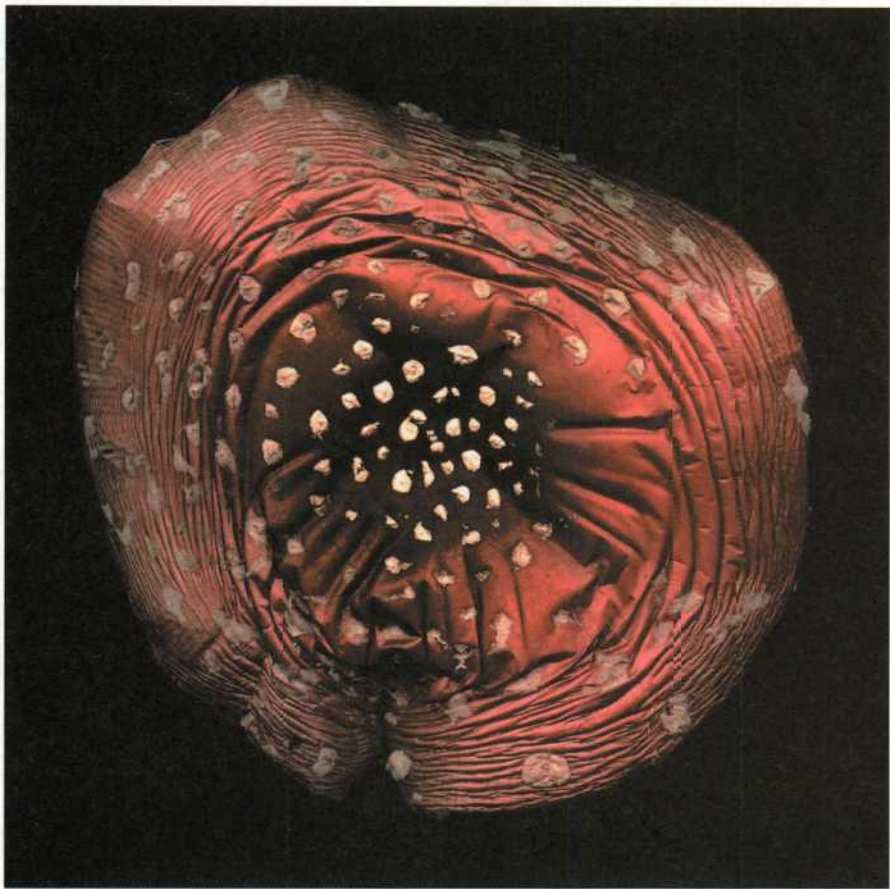
Nüüd tuleb kuulipildujate *pizzicato*!
Mul suurest naudingust saab kinni kiilut salv
ja õhus miljon rikošetiritsikat on,
kui timpanina mõirgab Kustav Carl.

Ma salve vahetades jälgin libatähti,
nood noovadena sähvatavad öös.
Su pilti endas kannan nagu vähki,
mis lakkamatult sisikonda sööb.

PEETER MARIA LAURITS

—
Taevaatlas 20
Digitaaltrükk paberil
1998-2001

PEETER MARIA LAURITS

—
Taevaatlas 18
Digitaaltrükk paberil
1998-2001

Ma pole hea Su vastu, pole olnud iial,
ei suuda kaunilt öelda, mida soovib kõrv.
Ehk saab mu tundeist Sulle pildi viia
sümfooniana kõlav massimõrv!

Peast mängin maha sada viimast nooti,
mu vastasel näos üllatus on suur.
Ta kergelt võbisedes jälgib hooti,
kuis reastub rinnakorvi peale partituur.

Kui kõigest hoolimata siiski saame lüüa –
meid ootab surm või hädaabitapp,
Su poole verisena rooman ma, Lucia,
peos automaat ja esmaabipakk.

Don Ramon

Torm kui puudelatvu murrab vastu katust,
vennad roimarid siis peavad tema matust,
aga täna on me lõbumajal kinni uks:
täna, libud, joome ennast oimetuks!

Don Ramoni mälestame, röövliit julma,
tema matust peame täna nagu pulma.
Täna, õed, meid ehib pruudiloor,
valges vahupitsis tantsib iga hoor.

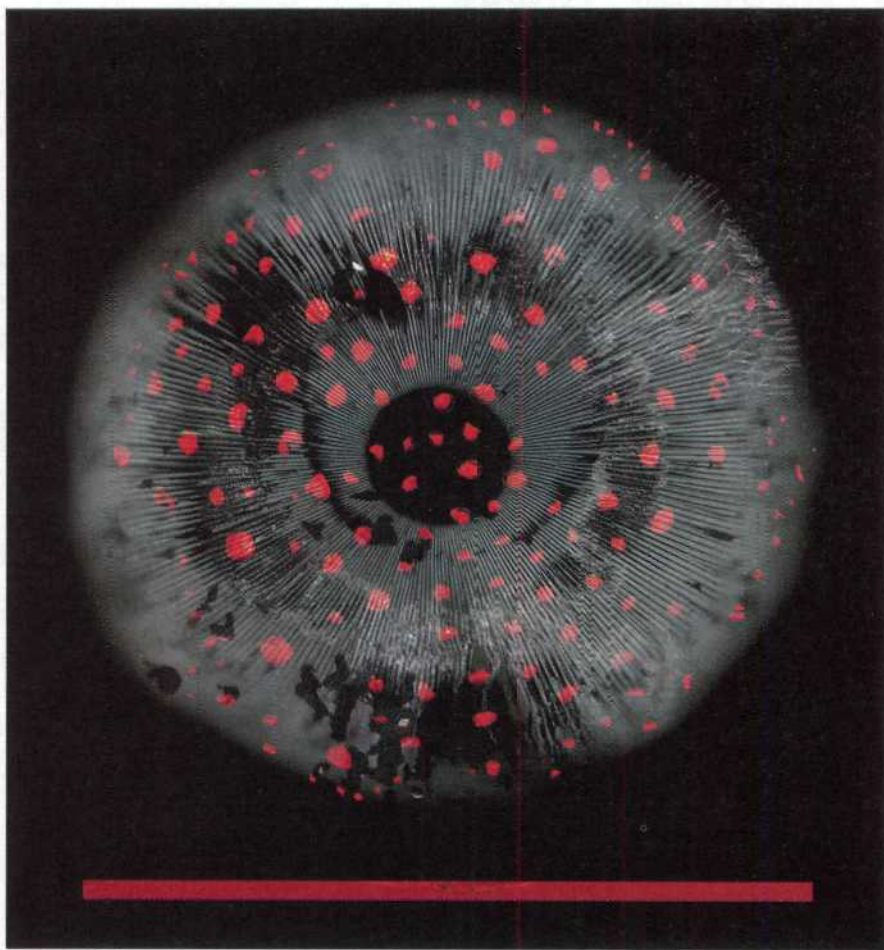
Don Ramon, kui elas, too vast oli mees!
Ema Loodus enam selliseid ei tee.
Tema embus oli nagu vangiraud,
tema pilk kui mustav põrguhaud,

põrguhaud, kus sulaväavlit kees!
Vaatas otsa, veri tardus sees,
veri tardus, leekima lõi põu,
tema suudlus röövis viimse jõu.

Suudlus kuum kui kõrbepäikselõõm!
Iga hetk ta seltsis oli selge rõõm.
Tema naer, mis nakatavalt morn,
tema armusau kui kõrguv kellatorn!

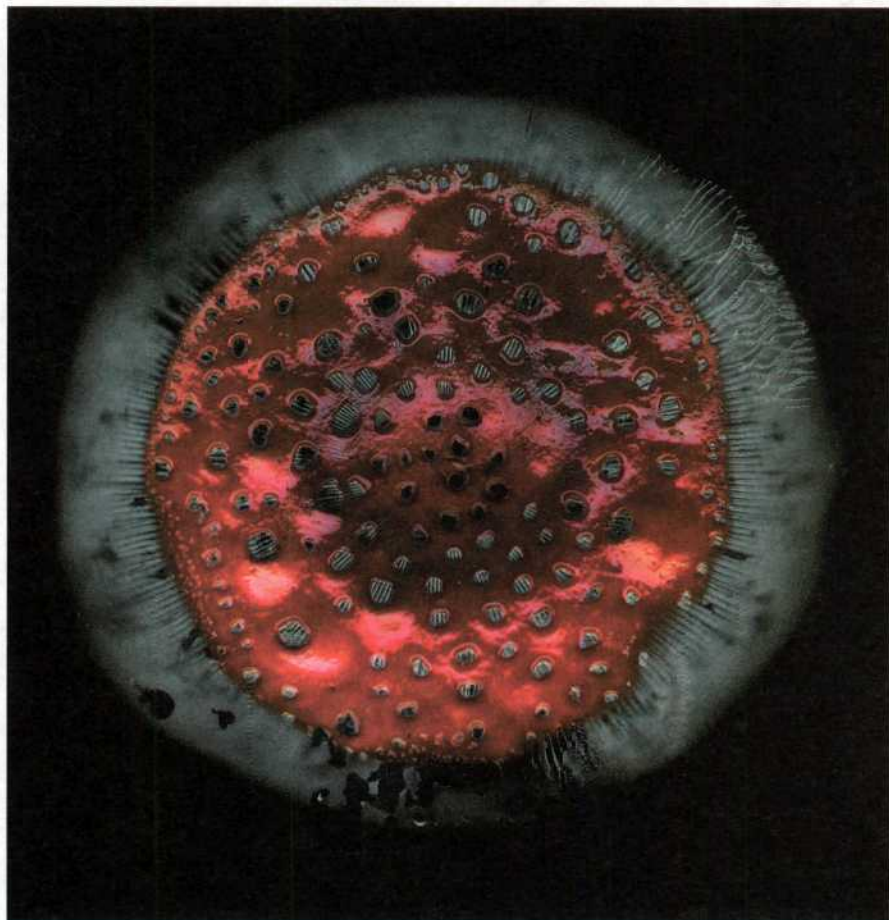
Nüüd need anded pärib vaglahord.
Nii kuis tahtis kohus, nõudis kord.
Kui tal kõri ümber kinni kukkus ling,
lõhki kärises me kalkund hoorahing.

Sinu matust pühitseme nüüd kui pulmi,
lauldes laule rõõmsaid, häbituid ja julmi.
Sinu laiba tõime mustas pidutõllas.
Don Ramon, me kõigi lõpp on võllas.

PEETER MARIA LAURITS

—
Taevaatlas 15
Digitaaltrükk paberil
1998-2001

PEETER MARIA LAURITS

—
Taevaatlas 16
Digitaaltrükk paberil
1998-2001

JÜRI EHLVEST

GRAFOMAANI TEE

“Küll oleks tore teada, mida grafomaanid üldse kirjutavad, küll oleks tore teada, kuidas grafomaanid üldse elavad!” – niisuguseid mõtteid võib ikka kuulda mõnest väljaveninud tütarlapsesuust mõnel olengul, mis järgnenud igavale kirjandusüritusele. Paraku ei anna ametlikust establishmendist tüdinud muusad endale seejuures üldse aru, mida nad anuvad. Kohtumine reaalse, tegeliku grafomaaniga... Oo, jaa, seda nad mäletaksid! Ja sellest nad vaikiksid...

Kirjandusteadlane magister Pundi tutvustas mulle kord üht sellist.

Vaiksel talvepäeval tuli ta mulle Ülikooli ees vastu koos mingi kummalise seltsimehega (kellele ma esiotsa tähelepanu ei osutanud) ja haaras mul kiiresti käest. Magistri nägu oli täis kohkumust ja hirmu, ta käsi värises. Ilm ei olnud soe, kuid ometi polnud Pundi kiilaspead katmas karvamüts, lohakus, mida haigushell kirjanduseuurija endale muidu kunagi ei lubanud. Ma oleksin pidanud taipama, et ta oli peakatte jätnud, kuna oli püüdnud põgeneda, ma oleksin olukorra keerulisusest ja, öelgem otse, ohtlikkusest pidanud aru saama, ometi lasin end lõdvaks, andsin end kergeks saagiks, kui kuulsin Pundi seletust, et küsimus on kirjanduslikku iseloomu.

Noh, lubasin Pundi abipalve ära kuulata, vaatasin enne siiski vilksamisi tema otsekui kummist näoga, aeglase miimikaga kaaslase poole. Tolles oli midagi tänavakaklejalikku, midagi vormitut ja roppu, kuid kuskil selle ülepaisutatud ülbuse all tundus kumavat õrna poisikesenägu. (Seda ma julgeksingi pidada grafomaani esimeseks tunnuses – nad ei ole mitte kogu elu olnud halvad inimesed.)

Grafomaani nime ma ei mäleta, ja ma ei salga mitte hirmust, ma ei tahagi mäletada. Ütleme, et ta nimi oli X.

Pundi juhatas meid Ülikooli vanasse kohvikusse, tellis midagi, iga tahes mitte alkoholi – ebaharilik tema puhul, kas pole – ja püüdis mulle kuidagi tutvustada seda Xi ja ka asjast nagu midagi seletada, aga

minu tähelepanu pälvisid esialgu vaid Pundi käed, külmad käed, mis kohviku klaasplaadiga kaetud laual endiselt värisesid, kuigi siin oli sedapuhku päris hästi köetud.

Agas kui kirves mängu tuli, mõistsin minagi kohtumise teatavat, kuidas öelda, teravust. Selgus, Pundi polnud sugugi esimene magister, kes oli tolle "autori" teele ette jäänud.

Pundi püüdis ettevaatlikult oma eelkäija kohta viimaseid andmeid välja pinnida: "Tähendab, nagu ma aru sain, sul siis magister Kasmaaga neist asjust hästi rääkida ei õnnestunud?"

"Ma lõin talle kirvega pähe," vastas X ilmetul toonil, nagu oleks juttu mingist tavalisest liigutusest.

Pundi luksatas ettevaatlikult: "Kas mingi tüli tekkis või? Võibolla te lihtsalt ei mõistnud teineteist..."

"Ei, mis tüli, ta on lihtsalt selline."

"Milline?"

"No ta on selline," tõstis X imestavalt häält – kuidas võib keegi mitte taibata, mismoodi on olla... selline!

Pundi otsaesine sillerdas, kui ta puterdas: "On ta siis veel, ikka on elus veel, ka pärast seda, kui sa talle..."

"Mida mina talle?"

"Kirvega..."

"Ah, ei."

"Ah, et ei, nali ainult jah, eh, eh." Pundi pingutusest hoolimata kõlasid sõnad "eh, eh" tema huulil nagu mingid surmtõsised terminid.

"Mis nali? Mis on nali?" ei mõistnud X.

"Et... kirvega."

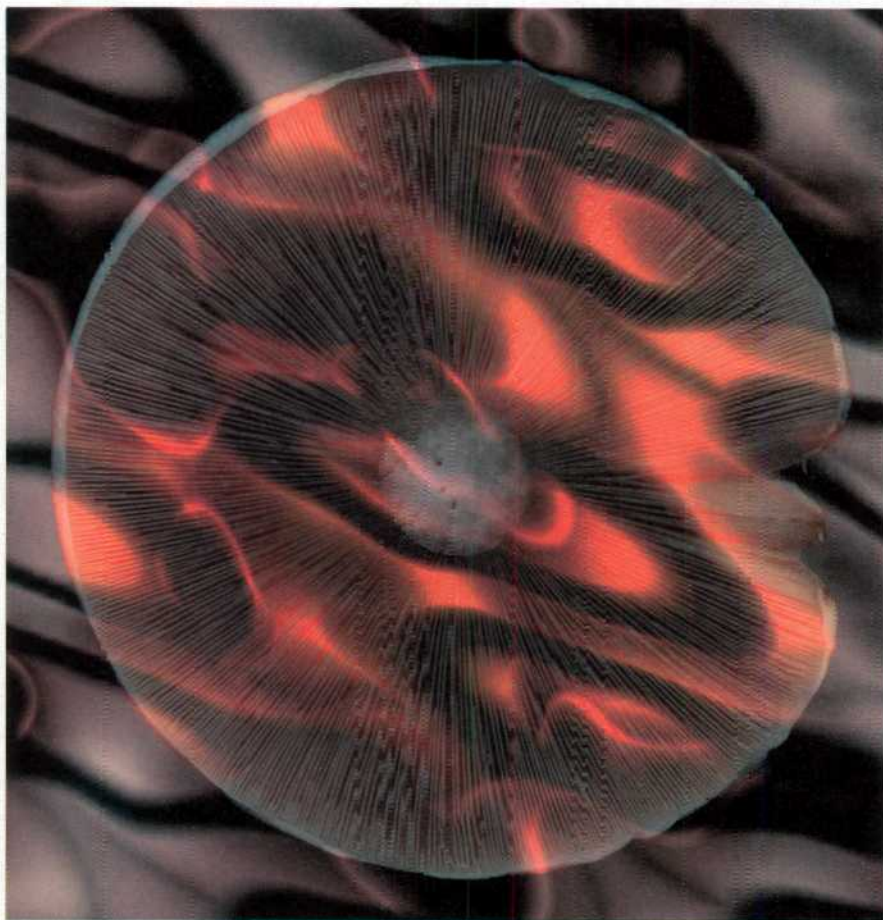
"Mul on kirves kodus, küll ma jõuan," rahustas X.

"Ahaa," ohkas Pundi, aru saades, et kirvega kodaniku ajamäärused on totaalses perfektis – vähemalt mõrvamiste puhul – ja ta osutas kiiresti minule: "Nojah, vaata siis, eks ole, siin on nüüd kirjanik Jüri Ehlvest, temaga sul vast sujub mõttevahetus paremini, ta on kirjutanud..."

"Kirjanik?" Inimese üllatusest tõllakil mokad kõverdusid minu poole.

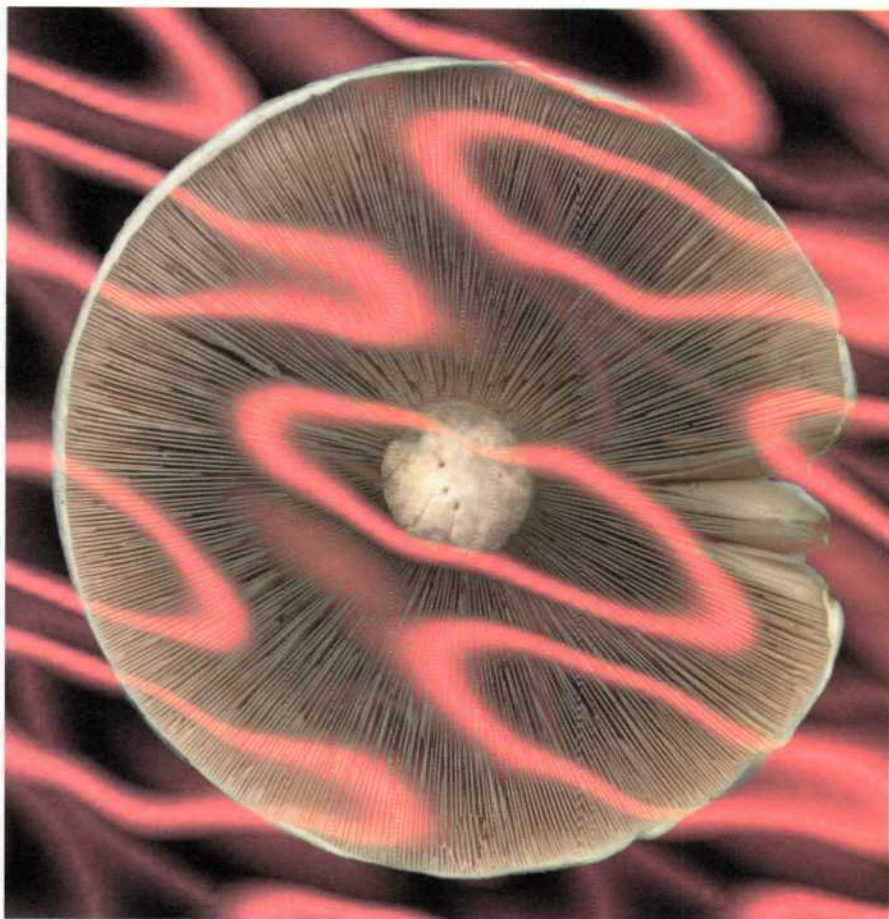
"Jah," ütlesin minagi lõpuks midagi.

"Kirjanik?" pöördus X sama küsimusega ka Pundi poole.

PEETER MARIA LAURITS

—
Taevaatlas 8
Digitaaltrükk paberil
1998-2001

PEETER MARIA LAURITS

—
Taevaatlas 7
Digitaaltrükk paberil
1998-2001

Too ütles ka: "Jah."

Agas Pundi ütles seda veel haledamalt kui mina, ja piidles mind samal ajal niiskete süüdlaslike silmadega, asi, mis mind juba veidi närvi ajas.

"No kui oled kirjanik, eks siis..."

Ma ei saanud aru, mida X sellega veel mõtleb, aga märkasin siis, et ta oli nihutanud mingit kaustikut mööda laua siledat pinda, pilguga mind selle pühaliku liigutuse ajal ainiti puurides. (Grafomaani teiseks kindlaks tunnuseks ongi see, et tal on alati – alati! – kaasas kaustik.)

Põrnitsesin narmastunud vihku, liigutasin pisut kätt, kuid tema ei võtnud oma kätt pealt ära ega vabastanud mind ka oma vastiku pilgu alt. Vaatasin Pundi poole ja murendasin käega ebamääraselt õhku. Pundi tegi, nagu uuriks ta oma sõrmejälgi. Kulusid pikad pinevad sekundid.

Viimaks: "Eks sa siis... Vaata!" Ja X tõmbas käe ära ja keeras ka pea kõrvale, otsekui oluks tal oma loomingu ees häbi, et laseb seda võõral vaadata.

Võtsin nutsaka ettevaatlikult pihku ja märkasin seejuures, et ka minu käed värisesid.

Küll oleks tore teada, mida grafomaanid üldse kirjutavad – jah, nii mõeldakse vahel... Olgu, ma reedan, aga ausalt – ma ei talu mingeid ebamääraseid vihjeid ega mõistmispüüdest küllastunud ümberjutustusi.

Avasin, ütlen kohe ära, algusest, kuigi tavaliselt löön tundmatu teose lahti keskelt. Esimesed read olid sellised, jah, täpselt sellised nad olid:

*Küll oleks huvitav teada,
mis on teisel pool okastraataeda*

Ja laskem aga tulla edasi, kõigi nende "rõõmuks", kes ikka veel unistavad imedest, mida võivat sisaldada õudsete grafomaanide haisvad kladed:

*Juba käpukil rooman ta alla / päästan kujutlusnööbid kõik valla
Juba haud, tunnen, tinana kuul / millegipärast äkki võbiseb huul
võbiseb huul kui surmatuul / end peeretab maapraost valla
karjuvalt tõmmatav tinane joon / ootab lahingut seni kui joon
Vaevalt end rahuneb arglike koor / kui uuesti tõttavad vahused*

vood

*on lohedel hetketi karvased peod / ajamata kui jäävad neil siledad teod
lahkub viimnegi vaarikas lauldes et ees / keedistumine kuumas vees
on keedise elu vaid suletus, tihke / magus on magus vaid avajal, lihtne
liiga vähe kandumas koolnute karja / palju veel vudib rahvaste majja
sinu silmade sära, su uje poos / mind kujutluses üles poos*

olin viimane tookord, kes sai oma jao / seisin tänava otsal, liig kiirelt

Liig kiirelt... Siia polnud ta vist enam riimi leidnud ja edasi tuligi vaid proosa. Proosas jätkus juba luules alanud tendents – suurtähtedest loobumine:

*sinu silmade sillerdav, kellurdav, viibiv ja nikerdav aas, kuumavad
pihud su üle, aas, kullerkupp, kollane, liigub kui kuul sinu rindade
nähes ja voolavad liiliad on liigagi lähedal poosile, mis võinuks olla ka
ainult suremiseelne viimane, liig kaunis, ei edasi, ei midagi, ometi, aas,
kuused ja käbid sinu kõrval maas, kuidas see olla küll saab, et polegi
häbi, et ometi aus on üks hoor ja teine kui käbi, aga ikkagi hoos, ma
suudlen, sa vaatad, sa vaatad – ma suudlen su alalõua all karvu ja jal-
gade arvu ei suuda ma arvata hetkel, kui surun keele su liiliate moo-
si, kus sindren ja vingren ja raban, kui oleksin tabanud keedetud kool-
nu su sabade ja vaklade alal, kuivanud ploom on üpris rind, ma lutsin,
ta seisab siis kuidagi ometi kui peoloom, ma imestan isegi, et on hoopis
üks loome, kes liigutab, puserdab, valkjast rinnast end esile virutab,
kui konn ma hüppan su peale, sillerdab, väsitab, sõuame koos, oh,
ragise, rangid ja kruvikeeraja, tangid, kõik võtted on ausad, olen töö-
mees siin sinilillili maas, ma töötan, sa vaatad, sa olend nii loid, mu
alus, mu ausus, kuidas on noorusel alust arvata, et poos pole moos,
mitte trikk, vaid jaks, mitte trikk, vaid raks on siinpool au sees, keela-
tud on mõttetu jada, sest siin sa pole vana, olen noor, ilu on keetma-
ta veel moosiks tees, omati tee, üle tee, ma lähen nüüd üle tee, kuid
sind pole veel, sind pole veel, mu ees on tee, ma lähen üle tee. ma...*

Ma ei võinud kauemaks oma pilku kaustikusse peita. Arvasin, et pean midagi ütlema... Grafomaanide kolmas tunnus vist ongi see, et alati nad ootavad, et neile keegi... Aga vaat selles ma ei ole väga kindel, ma ei tea, kas grafomaanile peab ilmtingimata midagi ütlema. Tema loomingu kohta või nii. Ehk on see mingi väärarusaam? Konventsionaalne eksitus...

Ma püüdsin end ülal pidada kriitiliselt. Oletasin, et siis usutakse, et

olen siiralt asja kallal. Sellise mulje jätmist pidasin hetkel oluliseks, mitte ainult enda, vaid muidugi ka Pundi pärast.

Sõnasin: “Vot, et, ee, mida siin selle “tee”-kujundiga on mõeldud?”

“Siis ma jõudsingi tee äärde,” ütles X lihtsameelselt, nagu olnuks minu küsimus rumal.

“Ahah.”

“Näita,” ütles ta, ja surus oma määrdunud sõrme niigi nartsunud loomepalangusse: “Ah, noh, see siin, ega seda ei olnud veel, seda polnud veel, me pidime kokku saama teisel pool teed.”

“Polnud olnud veel seda, et,” veerisin ta täpsustava sõrmejuraka jäetud pleki alt: “et kui konn ma hüppasin su peale? Miks seda siis ei olnud veel, kas mingi tee jäi vahele või?” Ja seda öelnud, ma punastasin, ning vaatasin ehmunult Pundile otsa. Tema oli tardunud.

Kartsin kõige hullemat, kuid X hakkas hoopis teietama: “Kust te teate, jäi jah, me pidime kokku saama sealpool teed.”

“Ega see ometi esimene armastus ole?!” hüüatasin ma äkki ja häbenesin taas, kuid sedapuhku oma siirust, sest kuigi kirjas seisis ju, et üks oli hoor ja teine juba käbi, tuli arvesse võtta ka autori staatust (grafoomaanina), mis tähendas kujundi kasutamisel teatavat teravdatud närvikōdi, ja vist oligi mul siiski õigus, sest X...

X oli vait, vaatas maha, midagi oli temaga toimumas. Lappasin vihku tagasi. Luuletused. Jah, see oli ju algus, kaustiku esimesed read ülanurka korralikult maalitud kuupäeva all. Poiss läheb tüdrukuga kohtuma, esimest korda. Esimest korda selle tüdrukuga, esimest korda tüdrukuga üldse. Ja kaasas on tal see vana vene klade, ta peatub siinpool teed, kohtumispaik on sealpool, aga poiss ei lähe üle tee, sest äkitselt on teda tabanud luuleuid, ta kribab ridu, riimidega algul, kuid ärevus-erutus kasvab, riime ei leia enam, palang läheb üle erootiliseks fantaasiaks.

“See oli nagu küll, aga see oli veel olemata, see pidi kohe tulema, teisel pool teed,” pomises X maha vaadates.

“Ah soo,” ümisesin ja samal hetkel tabas mind mõte, et see inimene on võibolla hull, mingi äkilise sündmuse mõjul segaseks läinu!

Pundi silmad vilasid ringi, ta laud värisesid, ta ajas end püsti ja liigutas huuli, sain aru, et ta enda meelest ütles midagi – kas et läheb peldikusse või midagi, tegelikult püüdis ta Xi vaikset meeoleolu iga

hinna eest ära kasutada. Ma noogutasin. Tagasi ta muidugi ei tulnud. Hiljem oleme kohtunud ainult ühe korra, siis küsis ta kohe: “Noh!?” (Nagu oleks ta vahepeal ainult sellest mõelnud.) Mina: “Ta ei kirjuta enam.” Pundi: “Kuidas sul see õnnestus, ole sa tänatud!” Rohkem ma pole Pundiga rääkinud ega kohtunud ja, ausalt öeldes, nagu ei hooliksi.

Aga sinna kohvikusse oli ta nüüd mu Xiga kahekesi jätnud. Arvata-vasti jookseb ta uurima, kas too teine magister on ikka veel või ei ole enam elus, mõtlesin, kui X küsis: “Kas te loete veel?”

Hoo, see oli muidugi hea lahendus olukorrale, surusin tähelepanu uuesti ta tähtedele, kuid need hakkasid nüüd kargama, sõitsid üksteisele sisse, haihtusid üle serva, jutt läks aina segasemaks ja ma kaotasin ka järje. Üks erinevus oli veel – ta kasutas nüüd ka suurtähti, isegi numbreid, ja kõvasti sõimu. Mõned väga halvasti kirjutatud sajatused ma veerisin ka välja: “Sina lakku täis tapamaja salateenistuja, kurbliku sitarattaga väike litsimaja preparaator, valmistamas kuivaksjäänud käimlale head vedelat täiendust omaenese elust, ja sina kuradi kiimaline, tarretunud ajudega väikene kräulamees, kuradi kaanetanud kupuga haisuveeretaja, roolivarre otsa torgata su niitajudega ülatagumik, silindrite vahele kinnikiilunud munadega piiks-kimaja, sitamaja kaela otsas kandev türamunkel...”

Lappasin pisut edasi, paistis, et kogu autori edaspidine looming koosneski vaid sõimust, armustseene ega riime rohkem ei märganud. Pärinimesid oli, needki väiksel, suurtähed ilmusid ka edaspidi vaid veidrates lühendites nagu siin, koos numbritega, siis taipasin – need olid ju autonumbrid! – kiiruga kirja pandud. Jäi mulje, nagu oleks kirjutaja seisnud tee ääres, kirjutanud möödasõitvate autode numbreid üles ja kiilunud sajatusi vahele. Aga ühel real kadusid tavapärased registrinumbrid ja kirjas seisis selline loend: TANK1, TANK2, TANK3, TANK4, TANK5, TANK6, TANK7... Jäi mulje, nagu oleks kirjutaja seisnud tee ääres ja loendanud tanke. Sõimu tankide vahel ei olnud, tähed olid maalitud nüüd vähem kiirustades, kuid seda kõveramalt, jäi mulje, nagu oluks see müstiline tankideloendaja olnud korraga hirmul, võib-olla isegi meeletu.

“Me pidime kokku saama,” ütles ta tasa: “seal aasal, üle tee. Ma jäin tee äärde puu alla seisma, et oodata, kuni ta tuleb, et siis minna

koos. Tahtsin ka kirjutada mõned read, kirjutasingi, siis märkasid teda, ta tuli teisel pool piki teeäärt. Ma, ma panin kaustiku põue, tahtsin üle minna, ta juurde, kuid siis, siis korraga kihutas mingi Žiguli hirmsa kimaga otse läbi lombi, pritsis mu uued, puhtad valged riided kõik sopaseks. Ma... No mis ma teha sain, ma mõtlesin, et panen selle kuradi idioodi auto numbri kirja ja annan ta, kurat, üles, et sõidab selline, kurat, mõtlesin, vanad kuradi sead ja vördjad, kes jõuab kannatada kogu elu seda sitta, mida sulle kogu aeg kraesse kallatakse, et aitab, raisk, aitab sellest jamast, et mingi kuradi sitt tuleb pritsib su üleni täis, kui sina tahad minna tüdrukuga, ma võtsin, kurat, kirjutasin, raisk ka ta..." Ta jäi vakka.

"Aga siin on, siin on nagu igavene hulk neid üles kirjutatud, neid pritsijaid tuli siis veel või?"

"Ei, ma hakkasin üle tee minema, tema juba ootas mind, oli seisatanud, sain astuda sammu, kui ta karjatas, ma pörkasid tagasi, üks hull oleks mulle peaaegu otsa sõitnud, raisk, ma ei jõudnud vaadata, kiskusid märkmiku jälle välja, panid selle ka kirja, aga õieti ei jõudnud näha, siis tuli veel üks, ka ületas kiirust, kurat, selle ka kirja, siis veel mingi pritsis, raisk, ma ei saanudki enam, ma mõtlesin, et panen nad kõik kirja, et aitab, raisk, sellest jandist, kaua sa kannatad seda ülbitsemist, raisk, et nii kui mingi kuradi vördjas kräula perse alla saanud, nii tuleb laياما..."

"Aga tüdruk?"

"Ta ootas mind, ta hüüdis mind."

"Ja sina?"

"Ma olin otsustanud nad kõik kirja panna."

"Hea küll, ma saan aru, alguses sa kirjutasid üles, noh, numbrid, aga mis mõte oli neid liiklushuligaane ühest hetkest alates järsku hakata tankideks nimetama või see on mingi eriline kood?"

"Need olidki tankid."

"Olid, mis asjad?" Judin jooksis mul üle selja, no on ikka hullu see Pundi mulle siia sokutanud!

Aga siis mulle turgatas, kas polnud ma tähelepanuta jätnud...

"Ma ei tea, ma olin vihast kuum, kurat, mul autot ei olnud, aga tüdruk oli, aga nüüd korraga, ma ei tea, ma kuulsin, ta hüüdis mind, tule ruttu, tule ruttu, see oli kurvi peal ka, tema sealt vist nägi juba, ta

hüüdis ja ta sirutas käe minu poole, justkui tahtes mind ära tõmmata, aga oli juba hilja, ma ei näinud enam muud kui halli müüri ja ma ei kuulnud enam midagi. Ma kirjutasin edasi, aga sain aru, sain aru, et nüüd ei olnud meie vahel enam mitte üksikud arutud kappajad, nüüd oli meie vahel juba terve armee, nüüd oli meie vahel kõik. Kõik oli läbi.”

Olin näppinud uuesti kausta, pastaka esimesed nilpsud ses loomingu laamas märkisid kuupäeva, ilusti esimese lehekülje ülemisse parempoolsesse nurka maalitud: 21. august 1991.

“Kas...” ma tahtsin küsida, et kas, et kas need tankid läksid lõpuks ära, sinna, kuhu nad minema pidid, Tallinna peale; said nad otsa, kas tee jäi vabaks, kas tüdruk; kas tüdrukut polnud enam sealpool teed või polnud see enam sama tüdruk, või, või viisid sõdurid tüdruku ühes, jätsid selle naljaka poisi tee äärde eeskirjade rikkujaid üles kirjutama... Aga sain õnneks aru, et minu poolt seda küsida olnuks loll, andestamatult loll, sest kogu vastus, see vastus oli mul ju endiselt näpude vahel.

Aga midagi pidin ma ütleva. Ma ei tea, kas igale grafomaanile on vaja midagi öelda, aga antud juhul ma kindlasti pidin. Võtsin julguse kokku: “Te ei oleks pidanud kirjutama...”

Ma tahtsin veel lisada, et ei oleks pidanud püüdma üles kirjutada kõiki neid, kes jäid teie ja neiu vahele teele, tahtsin öelda, et kõiki neid ei jõua, ei jõua keegi kunagi kirja panna, et mõnikord tuleb lihtsalt minna, seni kuni veel saab, üle tee, sest kui hakata kõike halba kirja panema, siis võib juhtuda, et... et nii nagu nüüd oligi juhtunud, kuid... seda kõike ma ei saanud talle öelda, sest tema katkestas mu, kui olin vaid öelnud: “Te ei oleks pidanud kirjutama...”

“Jah,” hüüatas ta, nagu oleks ta lõpuks ometi oma kahtlustele kindlust leidnud, nagu oleks ometi keegi arvanud sama, mida temagi oli kogu aeg kahtlustanud, ja samal hetkel omandas tema nagu taas inimlikud jooned.

KARL MARTIN SINIJÄRV

Kui sa oled ema,
siis kes on su tütar?
Vale eeldusega
kaugele võib jõuda.

Keda meie sõrmed
paitaksid kui oma?
Kelle väikest pilku
suudleksime kaua,
kes meist peaks, kes hoiaks
ülal keskmist sõrme?

Hoiaks tumma loori,
põgenedes päevast,
puutudes ja jäädes oma
vanemate varju.

Kumb meist julenukski
Surma orvuks jätta?

Panin telefoni laadima
ja kustutasin lapse toas öötule ära.
Mu jalgadelt kaovad inimese karvad,
tekivad kääbiku omad, murdjakääbiku omad.
Kardinad ei aita, päeval paistab ikka
labane lõunapäike tuppa.
Pärast on monitor soe,

ja ise olen peast.
Purustet tomateid segan kanaleemega,
lõigun sinna sisse paar sibulat,
mõned küüned küüslauku.
Sambal Oelekit teelusikatäis:
läheb loosi iga kell.
Aga keskhaiglataguse surnuaia
vahedat puuvarjutust oskasin juba
kümme aastat tagasi nautida.
Seal, kus toona õlut müüdi
(putka nimi oli Moby Dick,
pastakaga kirjutet),
seal, jah, on tavaline tühermaa.
Surnuaial seevastu on endiselt mõnus.
Surnud, teate, on surnud.
Nii et luu paistab,
isegi kui luu ei paista.

Kuidas Ma Sveniga ei Maganud

(Päev tuksus nukrat ilmutusevaiku,
et puu mu peas ei märgand lasta lõdvaks
oma okkaidki, ma palun hetkeks tasa olla
teil, kes te nõrga korba varisemisega kaasa läksite.)

Üks käbi keset tüdrukut, kes küsis
mu soovi magada, üks põlvelõnks, üks osis
tolles ilmatühjas andmises, ja mõnes, kes ei
arvanud, et nendest maalitakse.

Sa, tühi, paljas, tühipaljas ilus,
sa, üle külma jäätund lahe paistnu,
sa haara minu sõbrad enda kaissu
ja oksalt nopi kurbund olemised.

Veel liugle, ära lase veel end võtta,
tuhat tillukest mu mõtet kuula ära,
oota tuulelt minutilist minekut
ja tunni tuksumise pärra tõtta.

Tookord ei löödud sõnu karmiks salmiks.
Seekord me värsid taovad killustikuks sõnu.
Nood korrad on meist nägemata jäänud,
mil õhuõrnast õllest tehti müra.

Sa sajata, paat kulgeb pärapidi,
sa leebu, nõustu reedeõhtuga,
tos tornis julmalt sain ma kõhtu ja
sain makku, näkku – püsti püsisin.

Su surmakarva vinkavonka jalad
mu puhtakspestud päikest pilkasid,
merd müstilist me labastes rangluudes
kaks kelmi pilku mustaks murravad

ja parukaid nad ahmivad pruukostiks,
nad lõunaks söövad lüümeid lõhikuid,
oi kelme, parem, vasak neist ei mõtle,
kuid sinust mõtlemine püsib kõne all.

Paar õlut unustavad iseennast,
me unustame õlut tonnijagu,
kuid kas see närbuv dolomiidihunnik
me ümber kakskord vähegi veel kõrgub?

Toh-kurask, eks see näis, kuid päike
sulab tasahilju leegionäri perse,
eks paistab kuu kui tupevalmis melon,
kui kostab kolmapäev, kui kostab kolmapäev.

Kui kostab kolmapäev, kui kostab mingi päev.

Jumalad jahvatasid jäätisekokteili
või vähemalt nõnda see kõlas,
Wimberg oli väga mitte Ginsbergi moodi
ja madmuaselli kohvikus ajas sulaeht savisaar
Tallinna linnas noore tüdrukuga poliitikajuttu
just tolsamal nädalal, millel ma
Pärnu linnast kõnelen teiega,
tolsamal päevaloojakul, mis
mitu inimest sillalt alla hüppama ajas.
Ei ajanud? Oi, vabandust, see oli siis hoopis
tolle topeltvägistamise nädal.
Ühesõnaga – aeti endiselt eesti asja, ent Iiris,
teise nimega Epp, naeratas mulle laialt oma õige pea
rohkete teravate hammastega rikastuvat naeratust.
Sven unustas jatsukohviku ära ja mina unustasin
ära meie igapäevase leiva ning sõin seapraadi.
Soosaar kleebiti suurele kandilisele plekist postipakile
nagu ühele ausale margile kohane,
pakk vurises Tallinna nagu kahele ausale pakile kohane,
pakk oli luuletajaid täis ja mind seal ei olnud,
ning kindlasti polnud see Rein Pakk.
See oli Taanilinna timuka tuldnõudev tapapakk.
Toopäev jäi norm täis tapmata, timukas löristas oma
viieliitriise Mercedese konditsioneerist rikutud nina,
tükike Tallinna hangus ta sõorme loodenurka ripendama.
Mina ropendasin, läksin koju, tegin kolm Alexit
ja (vist) loobusin pirnisiidrist, kuu kõlgendas kusagil
kolme korruse, kolmesaja tuhande kilomeetri taga,
kratsisin pead, vaatasin, siit suurt midagi kirja panna ei ole.
Välja arvatud eelnenu.

Ükskord hommikul
tahan vaadata
otse aknast välja
ükskord hommikul tahan näha
vähemalt kolme kodanikku
ja tasakesi tasakesi
hoida neid ohjes

Kesköö. Kauged jutud
kurnavad mu kõrvu, aga leib
ootab määrimist ja lõiget lunib kala.
Kesköö.
Eile oli päev ja homme
tuleb hoopis teine tegur mängu,
homme lähme sauna.
Tulisüsi kõrvetab me pihkusid,
kui kallistame, vesi võtab meelega numbseks,
kui me ei.
Kesköö, tule jälle,
siis me näeme tähti
ühe väikse õue tummas nurgas.

HASSO KRULL

TAEVANE DIALOOG

(HK)

Punane kärbseseen on taevas
umbes samas mõttes, nagu punane liiklusmärk
võib olla ühesuunaline tee. Taevas
on muidugi mitmesuunaline: nii
palju kui on suundi, nii palju
ongi neid taevas, võib-olla rohkemgi.

Aga

seengi võib taevasse jõudes mõnevõrra muutuda: ta võib saada
siniseks kärbseseeneks, või poolläbipaistvaks kärbseseeneks,
tema pinnale või taustale võivad ilmuda
mitmesugused jooned ja märgid, tema valged kübaratähnid
võivad eralduda algselt aluselt, kaugeneda
ja jääda kõrgele hõljuma otsekui pilved... mõnikord
kumab neist läbi tema enese eoslehtede muster.
See ei ole enam päris loomulik seen. Või õigemini,
see ei ole enam loomulik, kuigi seen on päris.
Siin tuleb nähtavale midagi niisugust, mida
Charles Bernstein oma värss-essees "Artifice of Absorption"
(1992) nimetab kunsttükiks, nipiks või viguriks (artifice):
meie tähelepanu pöördub
sellelt, mida pildi peal näidatakse (pildi aknas),
sellele, kuidas seda näidatakse (pildi aknale),
ehk lühemalt, tähelepanu pöördub
seenelt pildile. Tõsi,
alati ei saa me sellest alguses arugi...
miks?

(PL)

All on samapalju taevast kui üleval.

Pilved munevad mätaste all ja suur vanker
siristab nagu rohutirts.
Bernsteini tahaks isegi lugeda.
Vihmauss on mesilase rätsep.
Kes aias, kes aias, kes aias?

(HK)

Mulle tundub, et nii kunstis kui luules on juba mõnda aega
oluline see artifice'i, kunsttüki probleem. Eestis
(ja mujalgi) on üldiselt juhtunud nõnda, et kirjandus
jaotub selgelt kaheks: üks
on kunsttüki, viguritegemise
kirjandus, teine aga
eeldab imikust lugejat: raamat
on suur tiss,
millesse tuleb jäägitult sisse elada ja kui ei ela,
võetakse tiss suust ära (Bernsteini absorption, neeldumine).
Kunst aga kaldub
ühemõtteliselt
nii-öelda "puhta kunsttüki" poole. Piisab
sellestki, kui kunstnik ütleb, et
tegi oma sodi videoga ja arvutiga... muu
võite ise juurde mõelda... nojah,
ma ei arva just, et kunst peaks keskenduma teostele,
mis panevad vaataja unustama enese ja oma ümbruse
ja kunstiteose
ja tirivad ta kõrvuni sisse võimsate tunnete voogudesse. Aga
minu meelest kunsti kunsttükk toimib tõeliselt ikkagi siis
kui midagi on ka näha, see tähendab kui peale seene pildi
on näha ka seent, päris seent, suurt ja vägevat ja rammusat ja
punast kärbseseent. Või
isegi kui
seen on juurdemõeldav ja meie näeme ainult valgeid
tähne triivimas taevase avaruse kohal... või all... ükskõik
kus... sul on ka niisuguse tekstiga? (pealkirjaga?) pilt?

(PL)

Minu arvates võiks mõni kunst küll olla
kohe hästi suur ja pehme tiss
ja paneks vaataja unustama enese ja oma ümbruse ja kunstiteose.
Teistsugust kunsti on niigi palju.
Kontseptsioonideta kontseptualismi,
poose, mille ainukeseks kontseptsiooniks on olla kontseptuaalne.
Mina tahaks teha hoopis selliseid pilte,
mis ise on seks
ja ise on keha
ja mida ennast peaaegu üldse poleks näha.

(HK)

Kuid on ka seeni väändunuid, närituid
kortsus ja koledaid
auklikke
muhklikke
toore liha karva
karvaseid, sulelisi
ogadega ja küünistega
krimpsus ja kokku kuivanuid
või, lühidalt
ussitanuid?

(PL)

Tisse nagu seenigi on kortsulisi, muhklikke
ja toore liha karva.
Mõni lontis,
mõni pungis,
mõni pingul nagu trumm.
Ussitanud tissi ma ei ole näinud aga trumm
võib ussitama minna küll.
Selle trummi lips on siis läbi ja mingi jama tuleb vist ka arbujaale
selga. Ühel rahval ühed sügelised,
teisel rahval teised ...
Kas siis ei ole nii, et kui läheb trumm,

siis taevas ka võib ussitama minna?

Et trummil ja taeval on maagiline side ja et kui taevas juba ussitab,
siis ussitavad trummid ka?

(HK)

Ussitavad trummid... jah, ma tean, et trummid
on seened, ja kui neid liiga kõvasti puudutada
võivad nad katki minna. Ma

tahtsin aga

küsida: kui pildi peal on ussitanud seened
ja ussitanud seened on ussitanud trummid
siis ma ei kuule lihtsalt trummide, seente rütmi
vaid ma näen, et need on trummid, need on seened
ja siis on see trummi ja seene pilt
ja ma näen, et see on pilt, ja ma hakkan nägema seda
kuidas see on pilt, ja see ongi artifice
ja vigur ja kunsttükk ja selle näitamise nipp.

Pilt

on

päris.

Seen

on

päris.

Trumm

on

päris.

Taevas... aga muide,

ka trummi peab oskama heledalt tühistada
ja tumedalt helistada.

Ja see ei ole nali.

Mõned seened on ometi loorjad nagu millimallikad...

(PL)

Kõige loorjamad on muidugi need seened,
kellelt olen laenanud vaid nende eoseid.

Aga mina tahan sinult küsida

kui sa näed et see või teine on pilt
ja hakkad nägema seda pilti,
siis mida sa tegelikult näed?
Esimeses lõigus ütlesid,
et alati ei saa alguses arugi
kui tähelepanu pöördub seenelt pildile.
Aga millest sa siis hiljem aru saad,
et vaatad hoopis artifice'i, mitte seent.
Mismoodi
artifice välja näeb?

(HK)

Artifice näeb välja artificial. Muidugi,
see on umbes sama mis öelda, et ring näeb välja
ümmargune. Kuid ka seen on ümmargune... Bernstein
ütleb, et kui artifice surutakse alla, loob see
läbipaistva sisu mulje (seen hämaras metsas, sambla sees)
, aga

k.u.i t:a t!u!u!a!k!s!e

esiplaanile, kipuvad tekkima arvamus, et teosel
"pole sisu ega tähendust".

Nii on see siiski luules. Kunstis on vastupidi.

Kunstis on kunsttükk see, millele kaldutakse andma
igasuguseid tõlgendusi. Tõlgendamine
on üle või järele mõtlemine. Ja kui ma mõtlen pildi üle
järele, siis ma võin saada aru, et see seen on tegelikult
taevas. Ja selleks oligi vaja üht kunsti
kavalust.

Võin nüüd ehk öelda nõnda: sinu pildi kavalus on
minna seenega taevasse.

(PL)

Pole see kavalus ega midagi,
vihmauss on mesilase rätsep,
iga lapski teab, et
nimetu on taevasmaa algus

nimetatu on musttuhandete ema.

Ükskord ma ei söönud kärbseseeni ehkki oleks pidanud.

Unes nägin ennast lendavaks vaibaks.

Valge põhja ja punaste täppega

musttuhande narma ja tuhande nisaga vaibaks.

Samblarahvas kasvas minu peal ja mina lendasin nendega ühte

salajasse

kohta.

Mulle õpetati selgeks kaks laulu.

Nende tiivul lendasingi.

Pärast leidsin ennast hoopis teisest kohast,

mitte sellest kuhu olin heitnud.

Sellest ütlen

taevasarnane

vanast ajast ülim.

Aga äkki peaksid sa mu pilte hoopis indekssaalsetena vaatama.

Päikese märk on üks täpp ringi sees.

Mille märk on mitu täppi ringi sees?

Kas sa oled kunagi

metsas

aasal

mere rannal

leidnud niisugust, et keegi kepi otsaga

on joonistanud maale suure ringi.

Selle sisse palju väikseid täppe?

Mina mõtlen, mis see on, mis see on?

(HK)

See on see... NICHI NICHI KORE KO NICHI,

ütleks John Cage, see on see see mis on see see mis

on. See

vihmane päikeseline tormine vaikne

päev. Või

öö. Hea küll, ma vaatan neid siis indekssaalsetena.

Kus suitsu, seal tuld.

Kus täppe, seal ring.

Kus seen, seal trumm. Kus taevas...
seal hookuspookus, kõik need pilved ja piksejooned
ja tähed ja virmalised ja Linnutee. Palju
ringe ja täppe ja segadust ja selgust.
Artifitsiaalne ja indeksaalne... kunstlik ja näitlik.
Need ju ei eita teineteist.
Rohkem on sedamoodi, et kunst näitabki.
Kui see on kunst... või fotograafia... või
arvutigraafika... igatahes, viguriga pildid.
Ja neid võib vaatama jääda.

(PL)

Vaata üks korvitäis värskaid kärbseseeni.
Vaata punaseid, sest teised tapavad ehk teevad kõhu lahti.
Neid ei või vaatama jääda niikauaks et nad närtsima hakkavad.
Seejärel puhasta nad kõdust, okastest ja prahist.
Lõigu väiksemateks tükkideks.
Võta päkasuurune tükk head koorevõid
ja pane lõkkes kuumutatud pannile.
Prae selles seened,
pool peotäit kikkaputkejuurt ja natuke aniisiseemneid.
Pane raasukene soola ka.
Nuusuta kui hea lõhn.
Söö kõht täis.
Heida magama.
Head ööd.

TIIT HENNOSTE

RAKVERE RAIBE

Viimase viie aasta Eesti ajakirjandusvaidluste keskseks märksõnaks on kahtlemata olnud *kollane*. Ühe väitluspoole seisukohta võtab kokku Marju Lauristini sapine lause 1997. aastast: eesti ajakirjandus kolletab nagu rakvere raibe. Teist seisukohta esindavad need lugejad, kes kangekaelselt eelistavad kõigile muudele väljaannetele ikka *SL Õhtulehte*. Lehetegijad ise on kõikunud kahe äärmuse vahel: mõnikord on nad raudselt veendunud, et just kollane toob lugejad, aga sealsamas jälle on peetud hirmunud koosolekuid teemal: ega me järsku liiga kollased ei ole? Mis siis ikkagi on kollane ajakirjandus? Kas on sellele küsimusele üldse vastust, või on tegu lihtsalt sõimusõnaga?

Oma sada aastat on pressi tavapäraselt jaotatud kvaliteetajakirjanduseks (olen kasutanud selle kohta ka nimetust "valge ajakirjandus") ning kollaseks ehk tabloid- ehk massi- ehk kõmu- ehk sopaaajakirjanduseks. Viimast on peetud harimatute masside meelelahutuseks, kuhu korralik kodanik oma näppe ei topi. Ning vastavalt sellele pole kollast ajakirjandust kuigivõrd uuritud ega selle tegemist ka mitte õpetatud. Suurem osa ajakirjanduse žanrireegleid ja kujundusvõtteid on loodud kvaliteetlehe tarvis, ainult harva osutatakse mõnede kollase lehe erijoontele.

Märkimist väärib, et tavaliselt tarvita-

takse kollase ajakirjanduse mõistet vaid ajalehtede puhul. Harva räägitakse nt seltskonnaajakirjadest (nagu *Kroonika*) kui kollasest ajakirjandusest, veel vähem kasutatakse seesugust silti kommertsraadio või -televisiooni kohta.

Kvaliteetajakirjandusest rääkides mõeldakse selle all tavaliselt kahte eri asja. Ühtede arvates hõlmab see mõiste ainult selliseid lehti, kus peatähelepanu on pööratud poliitikale (eriti maailmapoliitikale) ja majandusele; kus kõneldakse eelkõige institutsioonidest ja probleemidest; kus jutt käib ainult kõrgkultuurist ja on palju rahvusvahelisi lugusid ning eriti tähtis roll on arvamusteosal. Lisaks eeldatakse, et sellisel lehel on tingimata suur formaat, hästi pikad lood ja võimalikult vähe pilte. Niisugustele kvaliteetlehe-kriteeriumidele vastavad tegelikult üksnes mõned suured rahvusvahelise levikuga ajalehed (*Times*, *New York Times*, *Frankfurter Allgemeine Zeitung* jms). Suurem osa pisikeste riikide kvaliteetsemast ajakirjandusest ei tõuse kunagi sellesse rühma. Teine osa uurijaid käsitab kvaliteetajakirjandust laiema nähtusena, paigutades sinna ka nn kvaliteetse uudisajakirjanduse – nt *Helsingin Sanomat*. Äsja kirjeldatud ideaalist erineb see eeskätt selle poolest, et palju enam rõhku on pandud uudistele ja muus osas olakse lihtsalt veidi vabam: rohkem pilte,

lühemad lood, vähem rahvusvahelist materjali, enam meelelahutust. Selge on üks: kvaliteetajakirjanduseks loetakse ainult seda, mis käsitleb ainult või eeskätt kõrgeid ja tähtsaid teemasid nagu poliitika, parlamendiliikmete sõnavõtted, majanduselu puudutavad otsused, väärtmuusika jms.

Kollane ajakirjandus omakorda tähendab tavakäsitluses eelkõige kolme asja. Ühed nimetavad kollaseks ajakirjandust, mis vassib ja valetab. Teised liigitavad kollase hulka ajakirjanduse, mis ajab taga kõmu ja sensatsiooni. Kolmandad liigitavad kollaseks ajakirjanduse, mis kirjutab niisugustest teemadest, mis Euroopa ühiskonnas on traditsiooniliselt arvatud madalate või ebaoluliste hulka: kodu, pere, eraelu, sport, meelelahutus jms. Sealjuures ei ole oluline, kui hästi või halvasti leht neid teemasid käsitleb. Klassikalistes kollase ajakirjanduse maades, nagu Inglismaa, on vastavalt lahknenud ka lehtede lugejaskond. Lausa kirvereegli järgi: ca 80% kollaste lehtede lugejatest on tööklass ja 80% kvaliteetlehtede lugejatest valgekraed.

Ja vaatamata segadusele argiarusaamades on suurem osa maailma lehti püüdnud kollase ja valge vahelist piiri siiski hoida.

Kuid viimased paarkümmend aastat on toonud kaasa selle, et piir kollase ja valge vahel on hakanud hajuma. Kõigepealt kujunduses: kvaliteetlehed vähendasid formaati, hakkasid panema suuri pilte ja pealkirju. Seejärel muutusid lood lühemaks, pealkirjad karjuvamaks ja käsitletavatesse teemadesse tuli üha enam seni kollaseks peetut. Ning nüüd räägib juba

suur osa praktikuid sellest, et mainitud piir polegi üldse tähtis, tuleb lihtsalt teha head ajalehte, mis lugejale korda läheb.

Milles täpsemalt on seisnenud kollase ja valge ajakirjanduse erinevus? Kus leiab aset nende lähenemine? Miks on need muutused toimunud? Alustame esimesest küsimusest.

Piiri saab tõmmata kahest suurest tunnusterühmast lähtudes. Esiteks: lugude sisu ja vorm, ehk see, millest ja kuidas lehed kirjutavad. Teiseks: serveering, ehk kuidas nad oma lugusid lugejale välja pakuvad.

Sisust serveeringuni

Ajaleht on äärmiselt keeruline nähtus. Ta on vist ainus moodsa ühiskonna väljaanne, milles esinevad koos ja korraga samahästi kui kõik olemasolevad tekstiliigid – uudisest luuletuseni, reklaamtekstist kirjani – ja ka kõik pildiliigid: dokumentaalfotost maali repro või karikatuurini. Ajaleht täidab korraga, oma ühes ja samas numbris tervet hulka funktsioone, millest olulisimad on uudisinfo andmine, seletamine/analüüs, lugejate mõjutamine, meelelahutus ja praktiline info.

Oma eesmärkide, sisu ja vormi poolest jagunevad lehetekstid kahte rühma: uudislood ja arvamused. Uudised jagatakse kõvadeks ja pehmeteks uudisteks. Esimene võimalus seda vahet teha on teemade järgi. Kõvade uudiste põhiteemad on International Press Institute'i jaotuse järgi sõda, poliitika, välissuhted, riigikaitse, majandus. Pehmete uudiste omad aga kultuur, haridus, teadus ja tehnika,

sotsiaalsed sündmused, *human interest*, seadus ja kuritegevus, õnnetused ja kuritööd, sport, usk jne. Pehmed uudised jagunevad omakorda kolmeks üsna eriilmeliseks rühmaks. Üheks keskmeks on uudised ootamatutest sündmustest: õnnetustest, kuritegudest jms. Teise rühma moodustavad need valdkonnad, mida seostatakse ühiskonnas eeskätt kultuuri ja meelelahutusega (haridus, teadus ja tehnika, sport jne). Kolmanda rühma lood keskenduvad seltskonnaelule ja ühiskonnas oluliste inimeste eraelule.

Siin erinevad kollane ja valge leht kahest küljest. Esiteks, kollased lehed kõnelevad võimalikult vähe poliitikast ja majandusest, s.o kõvade uudiste põhivaldkondadest. Valgete lehtede puhul aga on need kaks valdkonda kesksed, nad paigutatakse tavaliselt lehenumbri etteotsa ja nad saavad kõige enam mahtu. Kollased lehed seevastu panevad enam rõhku kriminaalsusele, seltskonnaelule, sotsiaalküsimustele, spordile.

Teine võimalus on tõmmata piir selle järgi, missuguseid eesmärke uudis täidab ja milliste omadustega sündmusi eelistab, ehk uudisväärtuste järgi. Uudisväärtused on kriteeriumid, mille põhjal lehed harilikult valivad sündmusi, millest teha uudiseid. Sellisteks kriteeriumideks on sündmuse mõju lugejate elule, värskus, konflikti olemasolu, sündmuse paigaline ja emotsionaalne seotus lugejaga, ühiskonnas oluliste tegelaste seotus sündmusega, sündmuse ootamatus ja ebatavalisus ning seostumine teemadega, millest inimesed kõige rohkem räägivad.

Kõvad uudised annavad infot sündmustest, mis eeldatavasti mõjutavad pal-

jude lugejate elu, ja nende oluliseks uudisväärtuseks on värskus.

Sündmused, mis on aluseks pehmetele uudistele, ei pea olema tähtsad ega paljude inimeste elu mõjutavad. Tihti pole värskuski nende puhul tähtis. Kõige tähtsamaks kriteeriumiks on siin lähedus ja emotsionaalne side lugejaga. Inimest huvitavad need sündmused, mis on juhtunud talle lähedal või millega ta saab enast emotsionaalselt siduda (nt lennuõnnetus, mis juhtus küll Pariisis, aga: "ka mina olen lennanud sinna", "hea, et mind seekord seal polnud"). Peaaegu niisama tähtis väärtuskriteerium on konflikti olemasolu (seiklused, sõda, vaidlused, löömingud parlamendis, kriminaalsus ja vägivald, õnnetused ja katastroofid). Oluliseks pehmete uudiste väärtust tõstvaks jooneks on see, kui uudisesse saab sisse tuua prominentide elu, laiemalt võttes seltskonnakroonika. Tähtis osa nende inimeste kohta kirjutatud lugudes on seksil: armumised ja armastused, ebatavalised seksisuhted, prostitutsioon jms. Ja niisama tähtsad teemad on ka "kõige suurem", "kõige väiksem", "kõige esimene" jms. Ning lõpuks: just pehmete uudiste hulka kuulub too kuulus näide, et uudis on see, kui inimene hammustab koera, mitte koer inimest.

Nii viisi erineb lehtede lugemismaterjal ka oma eesmärkide poolest. Kvaliteetlehe ideaaliks on palju infot ja vähe meelelahutust, kollasel lehel – vastupidi. Kollased lehed võivad käsitleda ka kõige tõsisemaid teemasid meelelahutuse nurga alt, andes näiteks poliitilise kohtumise kohta uudise sellest, mis kellelgi seljas oli.

Kolmas eristusvõimalus on vaatenur-

ga valik. Kõvad uudised kõnelevad palju institutsioonidest ja probleemidest. Pehme uudiste keskseks võtteks ja mõtteks on anda pilt maailmast läbi inimeste. Keskseteks tegelasteks on need inimesed, kelle elu arvatakse pakkuvat huvi juba üksi sellepärast, et nad on kuulsad. Aga siia kuulub ka tavaline sündmus konkreetsete inimeste (ühe pere, ühe lapse jne) elu kaudu antuna.

Neljas võimalus on teha vahet uudise kirjutamise võtete järgi. Just kõva uudise mudel on see, mida näidised serveerivad õpikud: konkreetne juhtlõik, mis pakub kõige olulisemat fakti sündmusest, pööratud püramiidina ülesehitatud kompositsioon, mis alustab alati kõige olulisematest faktidest ja liigub järjest ebaolulisemate poole, jne. Pehmed uudised võivad järgida kõva uudise kaanonit, kuid lisaks on neis võimalik kasutada ka muid võtteid. Lihtsamalt öeldes: nende ülesehitus on palju vabam kui kõvadel uudistel ning mõnikord on nende puhul raske teha vahet nt uudise ja olemusloo vahel.

Kõvad uudised peavad juba definitiooni järgi olema objektiivsed, neutraalsed, tasakaalustatud. Ja kui lisada sellele veel ka tõsised teemad ja institutsionaalsus, siis saamegi lehe, mis äratav eelkõige mõtteid. Kuid seal kirjeldatav kõrge ja võimas poliitika- ja majandusmaailm jääb lugejast üldjuhul kaugele. Pehme uudise eesmärgiks on kutsuda esile tundeid. Laias laastus saab kõnelda kahest suurest tunderühmast, mida pehme uudis püüab äratada: huumor ja pisarad. Just need teevad lugejast sündmusosalise.

Kõvad ja pehmed uudised erinevad ka keele ja stiili poolest. Kõva uudise keel on

neutraalne, nullstiilne, asjalik ja kuiv, pehmel uudisel – emotsionaalne, argisem ja lobisem. Esimene kõneleb lugejaga tihti võimupositsioonilt, teine aga püüab esineda sõbrana, mõnikord ka omapoisi-likult õlale patsutades.

Arvamuslood esitavad lugejale kellegi arvamusi, seisukohti, analüüsi, seletusi. Seegi luguderühm jaguneb kaheks. Ühe poole moodustavad analüüsivad žanrid, kus eesmärgiks on põhjendada, seletada mõnd seisukohta või arusaama, veenda inimesi oma seisukohtade õigsuses. Teise poole moodustavad jutustavad žanrid, mis annavad lugusid inimestest ja sündmustest. Sarnaselt uudisteliigitusega võiks esimesi nimetada ka kõvadeks, teisi pehmeteks arvamuslugudeks (kuigi sellist liigitust õpikutes tavaliselt ei kasutata). Analüütiliste lugude tähtsamad žanrid on kolumn, juhtkiri, repliik, arvustus, artikkel, peamised jutustavad žanrid aga olemuslugu, portree, reportaaž.

Ajalhe keskmes on alati uudised. Need annavad ikka põhiosa lehe mahust. Kollase ja valge ajakirjanduse erinevused ilmnevad eeskätt just arvamuslugude osas. Kollased lehed pakuvad vähem arvamuslugusid, valged lehed rohkem. Ja sealjuures eelistab kollane leht pehmeid arvamuslugusid kõvadele: vähem on analüüsi, rohkem aga portreid, olemuslugusid, intervjuusid jms tekste, mis sisaldavad konkreetseid lugusid konkreetsete inimeste elust. Ja muidugi on erinevusi tekstide ülesehituses.

Serveeringus torkavad kindlasti kõige rohkem silma pealkirjad ja pildid. Valge lehe loole pealkirja panemise kunst on

lihtne: uudise tuumlõiku tihendatakse seni, kuni pealkirjaks piisab. Seega seisneb pealkiri siin lihtsalt tihedalt väljendatud infos ja peab kõitma tähelepanu pelgalt sellega, et valitud teema läheb lugejale korda. Pehmed pealkirjad seevastu pakuvad tavaliselt midagi muud. Siin on peasi, et saaks esile tõsta midagi huvitavat. Kollased pealkirjad on tihti ilma öeldiseta, rõhutavad järske kontraste, pakuvad emotsioone esile kutsuvaid märksõnu (surm, armastus, pääsemine viimasel hetkel jms).

Pilt on valges lehes alati olnud info-keskne. Tähtis on pakkuda oluliste tegelaste nägusid, tähtsaid hetki (tuletage meelde välklampide sähvatusi, kui kaks riigipead sajangat korda kätt suruvad). Kollase lehe pilt aga on alati emotsionaalne, täis liikumist, *action*'it, draamat. Mõnikord ka seksi, ja ohvrite soolikaid.

Kollased ja valged

Kokkuvõttes näeme niisiis tervet rida erinevusi, mis on vaadeldavad skaaladena, kus ühes otsas oleks nii-öelda puhas kollane ja teises puhas valge:

* On valged ja on kollased teemad ning valdkonnad. Valge leht on ühiskonna-, poliitika- ja majanduskeskne, kollane on õnnetuste-, meelelahutuse-, seltskonna-, aga ka pere- ja kodukeskne.

* Valge leht on institutsioonikeskne, kollane – inimkeskne.

* Valge leht eelistab laialdase mõjuga ja värskeid sündmusi, kollane – lugejale emotsionaalselt lähedasi sündmusi ja konflikte.

* Valge leht pakub arvamusi ja uudiseid, kollane uudiseid ja meelelahutust.

* Valge eelistab kõvu uudiseid ja kõvu arvamusalugusid, kollane pehmeid.

* Valge on objektiivsem ja tasakaalustatum, kollane emotsionaalsem ja hinnangulisem. Ja nii äratav valge leht eelkõige mõtteid, kollane aga tundeid.

* Valge leht püüab hoida uudist ja arvamust, infot ja hinnanguid lahus, kollane leht segab neid sagedamini kokku.

* Valge leht kõneleb lugejaga kõrgelt võimupositsioonilt, kollane püüab olla lugejale sõbraks.

* Traditsiooniliselt on valge lehe tekstid pikad, kollasel – lühikesed ja liigendatud.

* Valge lehe pealkirjad informeerivad meid loo tuumast, kollase lehe omad püüavad pakkuda emotsioone ja üllatusi.

* Valge leht on alati olnud tekstikeskne ja pildil on seal suhteliselt väike roll, kollane leht eelistab palju ja suuri pilte.

* Valge lehe pilt on infokeskne, kollase oma emotsioonikeskne.

* Valge leht on suures formaadis, kollane tabloidformaadis.

Siit koorub tegelikult üsna lihtne üldistus. Saame küll koondada nt kollase lehe iseloomulikud jooned mõnede kindlate märksõnade alla – nagu “inimkesksus”, “emotsionaalsus” ja “meelelahutus”, kuid ajaleht ise on siiski niivõrd keeruline koostus, et kõnelda mingist puhtalt valgest või puhtalt kollasest lehest pole mõtet. On muidugi lehti, mis püüavad sellist puhtust hoida, eelkõige nood kvaliteetlehed sõna kitsamas mõttes. Kuid tegelikult juhtub ikka nii, et igas lehes ja igas lehenumbris on nii kollast kui valget. Oluline on, mida leht eelistab, mida pakub enam, millele

annab tähtsama positsiooni.

Kuid lisaks on siin veel üks minu arust oluline, ehkki väherõhutatud asjaolu. Nagu toodud loendist näha, pole “kollasuse” ja “valgesuse” skaalasad mitte üks, vaid palju. See aga tähendab, et ühe aja-lehe kollasuse-aste võib olla ja tavaliselt ka on eri skaaladel erinev. Leht võib näha välja nagu väga valge ajaleht, kuid eelistada kollaseid teemasid. Leht võib pakkuda end teemavalikult valgena, kuid panna oma lugudele pealkirju vägagi kollase malli järgi jne jne. Seega: on üsna mõtetu kõnelda umbmääraselt kollasest ja valgest lehest. Iga lehe kollasust on mõtet mõõta ainult konkreetsete kollasuseskaalade kaupa.

Siis aga osutub omakorda tähtsaks see, et kollase ja valge kriteeriumid on lugeja jaoks erineva tugevusega. Teemavalik ja pealkirjad torkavad kohe silma ja mõjuvad tugevamalt, keeleline kollasus on raskemini tabatav ning objektiivsusnõuete rikkumise valges lehes avastab tihtipeale alles uurija kindlate meetodite abil. Seega saame kõnelda kahest kollase lehe tüübist: avalikult kollane leht ja salaja kollast pakkuv valge leht. Ja probleemiks ei ole mitte avalikult ja selgelt kollased lehed, vaid need, mis tulevad hiilides, salaja, nii et lugeja arugi ei saa. Miks nii? Sest see, mida kollasest poolest salaja sisse tuuakse, on eelkõige peidetud emotsioonid, piskestesse sõnamuutustesse varjatud objektiivsuse- ja tasakaalupuudus. Seda kõike aga võib teisisõnu nimetada ka lugejaga manipuleerimiseks ja demagoogiaks.

Niisiis, kõige silmatorkavam kollasuseskaala ei pruugi sugugi olla veel kõige olulisem skaala. Ja kokkuvõttes: pole just

kõige arukam püüda lehtede kollasust ja valgesust määrata ka ainult mõne üksiku skaala põhjal. Tuleb mõõta lehe erinevaid omadusi, neid kaaluda ja võrrelda. Ja alles siis saame teha mingigi üldistuse. Miks see minu arvates tähtis on? Probleem pole hoopiski klassikalistes kollastes lehtedes, vaid valgetes.

Kolletumise võlu ja vaev

Mis on toimunud viimastel aastakümnetel? Väga lihtsalt öeldes: valge ajakirjandus kogu maailmas on nihkunud selliste väärtuste ja võtete poole, mida traditsiooniliselt on seostatud kollasega. Üha enam tõstetakse esile pehmeid teemasid, üha enam segatakse omavahel uudist ja arvamust, üha enam kõneldakse info ja meelelahutuse segunemisest ühes ja samas loos ka ajalehe, mitte ainult televisiooni puhul. Järjest vähemaks jääb suures formaadis lehti, järjest suuremaks ja tähtsamaks muutuvad pildid ja pealkirjad. Nii mõneski valdkonnas tõstetakse üha enam esile tavapäraselt kollaseks peetud aspekte. Sporti hakatakse vaatlema kui meelelahutust, mitte kui patriootlikku tegevust vms. Kultuuri puhul saavad tähtsaks raha, edetabelid, meelelahutuskultuuri esiletõstmine. Ja ka väga tõsistest temadest kõnelevad vägagi tõsised lehed naljakaid lugusid.

Ühesõnaga: valge leht on muutunud palju kollasemaks kui eales varem. Ent see nihe pole mõjutanud kuigivõrd seniseid kollaseid lehti, st nemad ei ole sellest veelgi kollasemaks muutunud. Nad on kas jäänud samasuguseks või siis nihku-

nud hoopis valgema poole. Teisisõnu: paljudel juhtudel tegutsevad lehed üsna üksteisele lähedal, teine teisel pool kollase/valge vägagi uduseks muutunud piiri. Ja üha enam räägitakse mitte kollastest ja valgetest, mitte rangest piirist, vaid lihtsalt valemist *news-views-use*, mis peaks iseloomustama igasugust head lehte. Samal ajal aga pole see arusaamine suurele osale lugejatest ega ka mitte ajakirjandusideoloogidest seni veel kohale jõudnud. Ja nii tõmbavad nad sirgeid piire lehe mõne üksiku, enamasti hästi lihtsa ja hästi silmatorkava omaduse järgi, rääkides näiteks tõsise näoga sellest, et formaadi vähendamine või plokk-kirjas pealkirjad teevadki lehe kollaseks.

Miks siis nii, jumal küll?

Üks põhjus peitub kindlasti maailma postmoderniseerumises, mis muuhulgas on tähendanud ka väärtuste segamist ja segunemist, piiride hägustamist. Sealjuures meeelahutuse segunemine tõsise kultuuriga pole olnud sugugi ainult ajakirjandusele iseloomulik nähtus. Teiseks põhjuseks võib olla elutempo muutumine järjest kiiremaks ja kiiremaks. See on sundinud ka lehti olema lühemad. Kolmandaks: maailma pildistumine. Neljandaks: müra suurenemine maailmas, mis selleks, et sind kuulda võetak, nõuab üha kõvema hääle tegemist ja võtteid, mida on harjutud pidama tabloidilikeks.

Ja muidugi, ikka on arvatud, et kollane müüb. Aga asjad ei ole siiski nii lihtsad. On maid ja kultuure, kus kollane müüb kümme korda paremini kui valge – näi-

teks Inglismaa. Ja on maid, kus ta ei tee seda mitte – näiteks Soome. Eesti kohta on esialgu väga raske midagi kindlat öelda, sest kollane päevaleht on meil alles liiga uus nähtus – vaeu kolm aastat vana, kui kurioosne *Post* kõrvale jätta. Ja seni pole meie valged lehed eneste kollaseks värvimisega kuidagi suutnud oma tiraaže tõsta.

On aga veel üks asi, millest minu teada pole kuigivõrd räägitud. Nimelt suur osa neist valge lehe seisukohalt nii uudsetest võtetest, mis kollastelt lehtedelt on laenatud, pole üldse mingid kollase ajakirjanduse eriomadused. Nad on hoopis klassikalise retoorika klassikalised võtted selleks, et püüda ja hoida oma kuulajate, vaatajate või lugejate tähelepanu ja neid mõjutada. Sellistele printsiipidele vastavad nt juhtkirja, kolumni, olemusloo ülesehitamise põhimõtted. Iga retoorikaõpik kõneleb inimkesksusest, emotsioonide äratamisest, võimupositsioonilt kõnelemise vältimisest jms. Just sedasama, mida teevad kollase lehe pealkirjad, soovivad lugejate meelitamiseks retoorikaõpikki jne. Ühesõnaga: ajakirjandus liigub üha enam selle poole, et kasutada ära retoorikaprintsiipe ja niiviisi inimest kergemini oma mõjusfääri saada. Varem lihtsalt püüdis valge ajakirjandus end millegipärast neist võtetest distantseerida. Nüüd on ta need omaks võtnud. Ainult et kahjuks jõudis kollane ajakirjandus seda teha juba palju varem....

Siit tuleneb lihtne lõppjärelus: valge pole ilmtingimata hea ega kollane halb ajakirjandus. Ja kindlasti ei ole nende vahe selles, et üks vassib ja valetab ning teine

kõneleb tõtt. Ega ka mitte selles, et ühte tehakse hästi ja teist halvasti. Nad on lihtsalt kaks eri tüüpi ajakirjandust. Just niisama, nagu on olemas tõsine/klassikaline/süva- jne muusika ning kerge-/meelelahutus-/levi- jne muusika, või süva- ja levikirjandus jne.

Ja mõlemat võib teha hästi ja teha halvasti. Ainult millegipärast mõeldakse valge lehe puhul halvastitegemise all tihti kollaseks muutumist, kuigi Eesti valgeid lehti iseloomustab kõige sagedamini lihtsalt aus harimatus. Halb kollane ajakirjandus on aga selline, kus kõmu vägisi välja pigistatakse, kus tõstetakse näiteks pealkirja või juhtlõiguga esile seksimotiiv, millest loos üldse juttugi pole, jne. Halb kollane ajakirjandus on seegi, kui leht kaotab eetika ja ronib ilma vajaduseta

inimese eraellu. Või kui lugusid asendab reklaam, kui leht täitub lobiseva ja nõmedalt vaimutseva plärabarokse keelega. Ühesõnaga: kui mitte ei otsita kollasele lehele sobivaid sündmusi, teemasid ja kirjutamisviise, vaid tehakse valgest kollane või pakutakse lihtsalt kirjaoskamatust.

Kolletumise kui sellise põhjus aga pole mitte lollides ja madalalaubalistes ajakirjanikes või leheomanike kasuahnuses, vaid lihtsalt asjaolus, et maailm muutub ja lehed proovivad muutuda ühes sellega – et ellu jääda. Ja need muutused on üsna sarnased nendega, mis on toimunud muusikultuuris, olgu muusikas või kirjanduses. Ainult et millegipärast on ajakirjanduse puhul neid muutusi palju suurema valuga vastu võetud.

ESTER VÕSU

“WALLENBERGI” MÜTOLOGISEERIMISKATSED EESTI MEEDIAS

Müüdid ja ajakirjandus

Ajakirjandusel on oluline roll ka kunstielu väärtustajana, lugejate töekspidamiste kujundajana. Pressist saab vahendaja erineva kultuurilise kompetentsiga, eri eelistuste ja huvidega inimeste vahel. Kunstisündmused, mis teatud osale publikust reaalselt kättesaamatuks jäävad, jõuavad temani meedia vahendusel. Vahendamine eeldab ühtlasi selektsiooni – kajastatava sündmuse või isooni väljavalimine tähendab meediasisest väärtushinnangut. Viimase taga võib ka tänases, näiliselt ratsionaalses ja pragmaatilises ühiskonnas aimata vajadust müütide ja kangelaste järele.¹ Müütiline mõtlemine pakub vastuseid kollektiivsetele küsimustele ja soovidele, mida ratsionalistlikud seletused iialgi pakkuda ei suudaks. Tänapäeva mütoloogia ühe silmapaistvama mõtestaja Roland Barthes'i jaoks on müüt kultuuri viis millestki mõelda, seda kontseptuali-

seerida või seletada.² Peale ümbritseva reaalsuse korrastamise tegeleb müütiline mõtlemine selle lihtsustamisega, üldarusaadavale seletusele, kujundile taandamisega, *loomulikustamisega* (Barthes'i termin). Müüt kasutab ära juba olemasoleva märgi 'tähistajat', andes sellele uue 'tähistatava' ehk 'kontsepti'.³ Müüdi 'kontseptid' sünnivad ajakirjanduses enamasti kultuuripõhise "kollektiivse mitteteadvuse", teatava "maagilise loogika" alusel, millele alluvad nii ajakirjanikud ise kui ka lugejad. Ajakirjanduse mediaatoriroll sisaldab seega lisaks refleksioonile ühtlasi kommunikatsiooni reaalse ja imaginaarse vahel.⁴

Meedia korrastab meid ümbritsevat kultuurilist semioosist, vormistades kaootilisena tajutava info 'sündmusteks'. Viimaste puhul on olulised tegelased ja teatud stsenaarium, mille järgi nood tegutsevad, nii et meedias loodud 'sündmusi' võib nimetada ka 'sotsiaalseteks etendus-

¹ Ka Juri Lotman on juhtinud tähelepanu sellele, et inimkultuuris on alati simultaanselt eksisteerinud nii müütiline kui ratsionaalne mõtlemine: J. L o t m a n, *Semiosfäär*. Tallinn, 1999, lk 210.

² J. F i s k e, *Introduction to Communication Studies*. 2nd ed. London; New York, 1990, lk 88.

³ R. B a r t h e s, *Mythologies*. Vintage, 2000, lk 11–117.

⁴ J. M a r t í n - B a r b e r o, *Communication, Culture and Hegemony. From the Media to Mediations*. London; Newbury Park; New Delhi, 1993, lk 56.

teks'. Müütilist tausta tasub tihtipeale otsida 'sündmustest', millega lugejal on emotsionaalne suhe.⁵ Ajaleht tõlgib 'sündmuse' kõige sagedamini uudise keelde. Milliseid 'sündmusi' ajakirjandus aga väärtustab? Tiit Hennoste on jaganud uudised "kõvadeks" ja "pehmeteks".⁶ "Kõvad" uudised räägivad poliitikast, majandusest, õnnetustest, kuritegudest jms ning on päevalehtede keskseks žanriks. Kõik ülejäänud, kunst kaasa arvatud, kuuluks siis loomuldasa "pehmete" uudiste kilda. Muusika(teatri)sündmustel pole selle määratluse kohaselt eriti suuri šansse päevalehe uudiskülgedele, veel vähem esiküljele jõuda. Ometi võib teatud tingimustel ka muusikasündmus seda tüüpi uudiskünnise ületada. Erkki-Sven Tüüri ooperi "Wallenberg" sattumisel ajalehtede uudislehekülgedele tuleb arvestada 'sündmuse' erakordsust (eesti helilooja esikooperi esmalavastus väljaspool Eestit), tuntud eesti helilooja kaasatust ning toimu (suhtelist) geograafilist ja emotsionaalset lähedust, mis muudab 'sündmuse' tähendusrikkaks just eestlastest auditooriumile. Siinses kirjutises vaatlen "Wallenbergi" esiettekande⁷ kajastamist eesti trükiajakirjanduses, jälgides, kuidas ajalehed seda sündmust erinevaid müüdi 'kontsepte' rakendades on tõlgendanud. Aluseks võtsin tekstid, mis ilmusid Eesti päeva- ja nädalalehtedes (raskuspunktiga esimestel) ajavahemikus 3.–10. maini

2001 ehk vahetult enne ja pärast esietendust. Artiklite ilmumise aeg ja sisu võimaldavad visandada järgmise loo: proloog (intervjuud, Tüüri-tutvustus *Eesti Ekspressis* ja *Sirbis*), I vaatus (*Postimehe* esiküljeuudis), II vaatus ehk kulminatsioon (*Postimehe* tagakülje *feature*, *Eesti Päevalehe* esi- ja kultuurilehekülje uudis), III vaatus ehk refleksioon (arvustused *Eesti Päevalehes* ja *Eesti Ekspressis*) ja epiloog (Kristel Pappeli artikkel *Sirbis* 18.05).

"Wallenberg" kui kultuuripoliitiline sündmus

Sellest, et Tüüri ooperi esmaesitust väärtustati Eestis (kultuuri)poliitilise sündmuseks, kõneleb juba fakt, et 4. mail 2001 saatis valitsuse pressibüroo välja teate "Peaminister austab oma kohalolekuga (! – E.V.) Erkki-Sven Tüüri ooperi esiettekannet". Kõik päevalehed toonitasid üksmeelselt, et Tüüri puhul on tegemist esimese eesti heliloojaga, kelle ooperi esmaesitus leiab aset välismaal. 'Eesti'- ja/või 'eesti'-temaatika läbis peaaegu kõiki artikleid: räägitakse eestlaste kohalolust esietendusel, etendusejärgseid muljeid küsitakse eesti kultuuri- ja poliitiliselt eliidilt, Saksamaal elavalt eestlastelt, rõhutatakse "Wallenbergi" suurt kultuurilis-poliitilist tähendust Eesti jaoks jne. Seega luuakse ka neile tuhandetele, kes

⁵ M. Lauristin, Müüdid meedias. Loeng Eesti Raadio Õöülikoolis 13.05.2001.

⁶ T. Hennoste, Kõva uudis esiküljel. *Postimees* 18.01.1998, lk 6.

⁷ Erkki-Sven Tüüri ooper "Wallenberg" esietendus 5. mail 2001. aastal Dortmundi teatris. Libretistik oli Lutz Hübner, lavastajaks Philipp Kochheim, dirigendiks Alexander Rumpf, kunstnikuks Peter Schultz, kostüümid olid Bernd Hülfenhausilt.

ooperi esmaesitust oma silma-kõrvaga tunnistada ei saanud, mulje, et tegu on tõepoolest eestlaste jaoks olulise sündmusega. Võib arvata, et n-ö ooperina iseenes, ilma sotsiokultuurilise kontekstita, mis teda ümbritses ja millesse ta asetati, poleks "Wallenberg" suutnud päevalehtedes sellist tähelepanu äratada.

Ooperitemaatika, ka eesti heliloojate ooperite esmaesitused kodumaal, ei ületa üldjuhul päevalehe uudislehekülgede künnist. Jõudmaks kultuurilehekülgedelt kaugemale, peab uudises sisalduma midagi erakordset ja "suupäras" ka ooperisse põlastavalt või ükskõikselt suhtuva lugeja tarvis. *Eesti Päevalehe* ajakirjanik, kes näib olevat muusikakriitik Evi Arujärve juttu üsnagi vabalt vahendanud, noppis sellest välja mõtte, et "suure hulga inimeste jaoks pole ooperi kunstiline väärtus üldse oluline".⁸ Miks, see jäetakse artiklis põhjendamata. Osaliselt on nüisugusel tõdemusel muidugi tõepõhi all, kui pidada silmas asjaolu, et suur hulk inimesi lihtsalt ei käi ooperis (pole vastavat kultuurilist haritust, pole esteetiliselt vastuvõetav – aga see eeldab juba kunstilist väärtushinnangut!) ja mõned ooperikülastajad sooritavad seda tehes lihtsalt teatud sotsiaalset rituaali. Mainitud suhtumise taustal võib öelda, et ka eesti päevalehtedes ilmunud käsitlused jagunevad laias laastus kaheks – sellisteks, kus "Wallenbergi" esteetiline väärtus on tagaplaanil (*Eesti Päevaleht* 7.05, *Postimees* 7.05), ja sellisteks, mis pööravad rohkemal või vähemal määral

tähelepanu "Wallenbergi" tähtsusele muusikasündmusena.

Rahvuslik mütoloogia

Rahvuslikud müüdid ei ole hoopiski üksnes lood rahvuse sünnist, vaid ka rahvuse eluajal tekkinud 'kontseptid' või narratiivid, mis aitavad igapäevaselt rahvuslikku identiteeti ja ideoloogiat säilitada ja tugevdada. Kui globaliseerumisprotsess on kõige enam mõjutanud riikide majanduslikku ja poliitilist sõltumatust ning eripära, siis rahvuslikud müüdid näikse endiselt toitvat paljude inimeste usku oma rahvuse tublidusse, säilimisse, tulevikväljavaadetes. Rahvus on ka multikultuurilises kontekstis endiselt *locus*, milles kollektiivseid *meie*-identiteete säilitatakse, ning rahvuskultuuri osana on kohalikul ajakirjandusel selle *meie* loomisel ja säilitamisel oluline roll.⁹

Eesti rahvuslik identiteet on alati olnud pigem kultuuri- kui riigipõhine, seega on just kultuurinähtustel olnud tähtis osa eestluse kujundajana. Paljud meie rahvusmütoloogilised kangelased on fiktsionaalsed, tihti aga on kangelasteks muutunud ka reaalsed ajaloolised või kaasaegsed persoonid. Nii ei ole Erkki Nool mitte üksnes konkreetne isik, sportlane, vaid ka 'kontsepti' "võidukas eestlus" 'tähistaja'. 20. sajandi lõpus ja 21. sajandi alguses on rahvusmütoloogiliste kangelaste sünnitamisel üha olulisem roll massimeedia.

⁸ I. M a r t s o n, Tüür kinkis ooperiga erakordse elamuse. *Eesti Päevaleht* 7.05.2001, lk 16.

⁹ N. S t e v e n s o n, Understanding Media Cultures. Social Theory and Mass Communication. SAGE Publications, 1996, lk 200.

Ajakirjanduse poolt “ilmale aidatud” heerooste tähelend võib olla silmipimestavalt ere, ent samas lühike. Meedia unustab kiiresti, sest üha uusi tegijaid, kellest saab kangelas kujundada, tuleb juurde. Heliloojate, kunstnike, lavastajate jt seas on kõige suurem võimalus oma rahvuse mütolooiliseks esindajaks saada neil, kes on hakkama saanud mõne märkimisväärse “vägiteoga” väljaspool Eestit. Ajakirjandus, otsides ‘kontseptile’ “eestlane on võitja” erinevaid ‘tähistajaid’, kinnistab ja loomulikustab lugejate jaoks seda müüdi ‘kontsepti’. Esiküljelugude põhjal salvestub lugeja mällu rida erinevatest võidukatest eestlastest.

Meediaanalüütikud Daniel Dayan ja Elihu Katz on eristanud kolme liiki meediasündmusi: võistlust, vallutamist ja kroonimist.¹⁰ Uudislugude alt on seega võimalik otsida ka teatud kindlaid arhetüüpseid müüdistruktuure. Soome meediaaurija Kalle Virtapohja märgib, et kultuur (sh kunst) kujutab endast üha rohkem meedia poolt vahendatud ‘sündmusi’ ja uudislugusid ning neid uurides ei tule pöörata tähelepanu mitte niivõrd informatsioonile, mida edastatakse, vaid draamale, mida luuakse.¹¹ Erkki-Sven Tüüri

ja “Wallenbergi” käsitluse puhul meedias huvitabki mind eelkõige see, milliseks kujunes Tüüri representatsioon eesti ajalehtedes ja milliseid müüte kaasates “Wallenbergist” kirjutavas pressis räägiti. Tähelepannavad olid mitmed liinid ja huvitavad kooslused, mis neist moodustusid.

Omaette rühma moodustasid intervjuud Tüüriiga.¹² “Areeni” kaanelugu oli lugejat peibutav. Kaanefotol nägime teadlikult mängulises poosis Tüüri, kes imiteeris pliatsiga nootide kirjapanemist paberile. See oli tugevalt romantiseeritud “vana hea helilooja” tüüp, mis kontrasteerus teadmisega Tüürist kui tänapäeva infotehnoloogia võimaluste oskuslikust kasutajast. Wallenbergiaana avaartikli¹³ alapealkiri lubas, et heliloojalt küsitakse muuhulgas, mida Tüür üldse ooperist kui sellisest mõtleb. Artikli avalõik oli aga petukaup, mõjudes tsitaadina seltskonnaajakirjandusest – Harry Liivrand visandas üsna familiaarses toonis “skitsi” taaskohtumisest Erkki-Sven Tüüri kui kunagise kamraadiga. Lugeja, kes nüüd lootis edasi kuulda sellest, kuidas Liivrand ja Tüür Amsterdamis (kus intervjuu tehtud) pidutsesid ja oma sõprust soojendasid, pidi aga pettuma: järgnes tööpoolest pikk ja põhjalik

¹⁰ D. Dayan, E. Katz, *Media Events. The Live Broadcasting of History*. Cambridge, 1992.

¹¹ K. Virtapohja, *Media and the construction of sports heroes*. Rmt-s: *Journalism at the Crossroads*. Ed. by J. Koivisto, E. Lauk. Tartu, 1997, lk 149.

¹² *Ekspressist* päev hiljem ilmunud *Sirp* eraldas Kristel Pappeli intervjuule Tüüriiga (4.05.01, lk 12) terve lehekülje, mis on selle lehe diskursiivset spetsiifikat arvestades igati mõistetav. (Seda teemat oleks võinud *Sirbis* veel põhjalikumaltki käsitleda.) Kümme päeva enne ooperi esietendust tehtud intervjuus keskendutakse põhiliselt sellele, kuidas ja miks Tüürit “Wallenberg” telliti, helilooja koostööle libretisti ja lavastajaga, ning vaetakse “Wallenbergi” seoseid helilooja senise loominguga.

¹³ Enne kui eesriie avaneb... Harry Liivrandi intervjuu. *Eesti Ekspress* (Areen), 3.05.2001, lk B2–B4.

keskustelu, mis valgustas Tüüri kui muusiku loomingulisi tõekspidamisi ja "Wallenbergi" sünnilugu, artiklit raamimas arutlus Tüüri muusika esitamisest ning vastuvõtust väljaspool Eestit. Teisisõnu, loodi Tüüri kui rahvusvaheliselt arvestatava tähtsusega (aga mitte ülepakutult) ja selgete loominguliste visioonidega muusiku portree. Selle taustal mõjus siiski millegipärast üllatavalt ja imperatiivseltki Liivranna konstateering artikli lõpus: "Sel laupäeval on Dortmundis oodata sündmust. Nii kunstilist kui poliitilist. Ma loodan, et kunst seljatab poliitilise. Tulemuseks on kultuuripoliitika."

Euroopa vallutamine

Postimehes esietenduse eelõhtul ilmunud artikli¹⁴ retoorika oli juba kindlasuunalisem ja agressiivsem: "Tüüri ooper vallutab Euroopa publikut". "Wallenbergi" tähtsust (kultuuri)poliitilise sündmusena rõhutavad vihjed sellele, et "ooperi patroon on Saksamaa president Johannes Rau isiklikult" ja esietendusel on kohal "Eesti peaminister ja teisi ametiisikuid". Terve pikk lõik oli eraldatud Mart Laari mõtetele, milles veel kord toonitati sündmuse rahvusvahelist tähtsust. Vallutamisteema jätkus ka 7. mai *Postimehe* tagakaa-ne *feature*-loos "Erkki-Sven Tüür vallutas Wallenbergiga Saksamaa". *Postimehes* loodud kena vallutamismüüti lõhub aga

teadmine, et Saksamaa oli Tüüri muusika poolt "vallutatud" juba 1999. aastal, mil Frankfurdis tuli esiettekandele tema Viulikontsert. Ja ka Euroopa "vallutamisest" laiemalt pole päris korrektne rääkida. Ooper, tõsi küll, on esmakordne kogemus, aga Tüüri instrumentaalmuusika on näiteks inglise publikule tuttav.¹⁵ Eesti meedias pandi "vallutamine" ja "võitja kroonimine" siiski aset leidma. *Postimehe* tagaküljelugu rääkis sellest, kuidas esietenduse lõppedes vallandus Dortmundis veerandtunnine aplaus ning et eesti helilooja teost oli vaatama-kuulama tulnud arvukalt nii kodu- kui välismaal elavaid eestlasi, sh eesti poliitilise ja kultuurieliidi esindajad. Lühivestlustest publiku esindajatega võisime lugeda iseloomustusi "suurepärase saavutus", "fantastiline etendus", "metsikult hea lavastus", "täiuslik ettevalmistus", "vägev teos".

Müütiline "Eesti märk"

Peaministri jutust 5. mai *Postimehes* hakkas "Wallenbergi"-käsitlusse imbuma veel üks tähendustasand – "Eesti märgiga" seonduv. See on teema, mille käsitlemiseks oli peaministri initsiatiivil ja juhtimisel teatavasti moodustatud koguni omaette töörühm, kus paraku ei jõutud (või õigemini: väga hea, et ei jõutud) ühtse määratluseni, mis see "Eesti märk" siiski ikkagi võiks olla. Kummatigi – Eesti mär-

¹⁴ I. M i h k e l s o n, Tüüri ooper vallutab Euroopa publikut. *Postimees* 5.05.2001, lk 1.

¹⁵ Eesti meedia jätab huvitava kombel üldse rõhutamata, kuivõrd arvestatav nimi on E.-S. Tüür Londonis (mainitakse küll koostööd BBC sümfooniaorkestriga), mis maailma mõõtkavas on tänapäeva muusikaelu olulisemaid keskusi.

gi otsingud jätkuvad. Asjaomaste diskussioonide käigus meedias on “Eesti Nokia diskursus” juba ise mütologiseerunud.

Peaministri arvamused *Postimehes* on siiski vastuolulised. Ühelt poolt rõhutab Laar, et “muusika ei tunne rahvuste piire, muusika on keel, millest saavad aru kõik inimesed, kes on valmis seda vastu võtma”, sätestades sellega muusika rahvusülese olemuse. Veidi allpool peab peaminister aga vajalikuks teatada, et “*me* võime olla uhked selle üle, et *meie* kultuur vallutab inimeste südameid Saksamaal, Euroopas, Ameerikas ja mujal” (minu rõhutused – E.V.). Lisades eelnevale, et “Eesti nime tutvustamisel maailmas on muusikal veel olulisem roll kui poliitikal või spordil”, võib Mart Laari jutus aimata soovi määratleda kedagi või midagi “ees-tiliku *brand*’i” (kui “Eesti märgi”) esindajana välismaal. Kunsti seisukohalt on küsimus, kas “Wallenberg” on Eesti või eesti ooper, muidugi pseudoprobleem. Rahvusliku kuuluvuse küsimus pole suure osa kunstmuusika puhul ilmselt enam ammu asjakohane, küll aga on rahvuslik kuuluvus endiselt oluline heliloojatest endast rääkides. Väljaspool Eestit tegutsevatele komponistidele langeb oma loomingu tutvustamisele lisaks ka ülesanne tähistada ‘eestilikkust’.

Tagasihoidlik kangelane

Vastukaaluks kõrgetele rahvusmütoloogilistele ja -kaubamärgilistele ootustele esitati Erkki-Sven Tüüri ennast kui tagasihoidlikku heliloojat: päevalehtedes lasti Tüüril arvata, et ooperietendus on mees-

konnatöö, ooper ise aga lihtsalt tema senise heliloomingu loomulik jätk, ning konstateerida, et publiku ootusi arvestades kirjutas ta üpris traditsioonilise ooperi jms. “Tagasihoidliku Tüüri” representeerimine jätkus *Postimehes* ka järgmisel päeval, mil *feature*-loo lisana ilmus samanimelist pealkirja kandev kild, kust selgus, et Tüür oli hämmeldunud, et talle ja ta loomingule seoses “Wallenbergiga” nii palju tähelepanu pöörati, ning vahetult esietenduse järgsete hinnangute langetamist pidas helilooja ennatlikuks – eriti iseenda töö hindamiseks olevat vaja distantsi. Ettekujutust Tüüri tagasihoidlikkusest aitasid lugeja silmis kinnistada *Postimehes* pakutavad fotod: pildil eesti eliidist pärast esietendust “sattus” Tüür pildi serva, pildil abikaasaga aga tagaplaanile.

Ühe võimaliku järeldusena võiks arvata, et meedial ei õnnestunud Tüüri kangelasevõrku püüda, helilooja ei hakanud rääkima keeles, mida temalt oodati, ja pareeris osavalt pjedestaalile upitamise katsed. Meedia oli kogu aeg valmis Tüüri kroonima, kuid viimane oskas sellest “targa kangelasena” kõrvale põigelda. Teisalt aga ongi eestlaslikkust alati seostatud vaoshoituse ja esiletükkimatusega, ning seega võib kogu lugu näha ka nii, et meedial siiski õnnestus Tüüri heroiseerida – representeerides teda just nimelt “tagasihoidliku eesti kangelasena” ja rahuldades seega eestlaste “kollektiivset iha” tänapäevaste (rahvus)heeroste järele.

Müüdid "Wallenbergis(t)"

Need, kes päevalehtedes esietendusejärgseid muljeid avaldasid, kinnitasid üsna üksmeelselt-ülitavalt, et muusika, libreto ja lavastus moodustasid harmoonilise terviku. Järgmistel päevadel ilmunud arvustused püüavad juba ka eufooria pealispinna alla kaeda. *Eesti Päevaleht* oli läkitanud Dortmundi muusikakriitik Evi Arujärve (*Postimees* oma kriitiku saatmist vajalikuks polnud pidanud), *Eesti Ekspressis* jätkas "Wallenbergi" teemat Harry Liivrand.

Harry Liivranna esietenduse-arvustus¹⁶ keskendub eeskätt lavastusele, selle seoste teosega. Lavastuse suurimaks nõrkuseks peab Liivrand liiga ilmselget näpuganäitamist tänastele päevapoliitilistele teemadele Saksamaal (neonatside aktiveerumisele), teoses endas sellised vihjed puuduvat: "Philipp Kochheim (lavastaja – E.V.) teeb "Wallenbergi" partituurist saatemuusika Saksamaa sisepoliitilistele tõblemistele, tuletades stereotüüpseid kujundeid kasutades sakslastele meelde nende alateadvuses niigi kinnistunud süükompleksi." Liiga ühemõtteliselt ühiskonnakriitilist lavastust peab Liivrand publiku intelligentsuse alahindamiseks. Selles hinnangus ei tahaks autorile vastu vaielda, küll aga häirivad mind Liivranna tõdemused nii 3. kui ka 10. mai *Eesti Ekspressis*, milles ta liiga enesestmõistetavalt oope-

rit elitaarse kunstiliigina määratleb. Loomulikult ei ole ooper või ooperilavastused reeglina massikultuuri nähtused (kui selgelt kommertslikud projektid välja jätta), aga eesti potentsiaalset ooperipublikut – kellest ühe osa moodustavad ka lehelugejad – arvestades võiks "elitaarsusest" siiski vähem rääkida. Uskudes ajakirjanduse võimesse lugeja väärtuste kujundamisel, ei ootaks mitte niivõrd katseid ooperit veelgi enam "müstifitseerida", vaid pigem seda siinsele, sellest kunstiliigist niigi suhteliselt võõrandunud publikule lähendada.

Liivrand on ooperi lavastuse suhtes niisil selgelt kriitiliselt meelestatud, ehkki artikli lõpus üritab ta oma hinnanguid leevendada, väites, et tema kriitilised märkused ei puuduta niivõrd lavastust tervikuna kui selle teatud episoodide ja et kokkuvõttes on "Wallenberg" "moodne muusikateater selle parimas tähenduses". Kriitiline on ka Kristel Pappel nädalapäevad hiljem *Sirbis*¹⁷, püüdes samuti vältida mütologiseeriva maiguga, valimatu ülistamise ohtu. Teiste kirjutajate puhul jääb mulje, et ei mõistetud, et kriitika lavastuse aadressil ei tähenda veel Tüüri-Hübneri kritiseerimist – ooper kui teos ja selle interpretatsioon laval on siiski kaks suhteliselt erinevat kunstitekti.

Evi Arujärve arvustuse¹⁸ raskuspunktiks on ooperi muusikalise külje küllaltki põhjalik analüüs esietenduse põhjal.

¹⁶ H. Liivrand, Ajalugu päevapoliitikat illustreerimas. *Eesti Ekspress* (Reporter) 10.05.2001, lk B28–B29.

¹⁷ K. Pappel, "Celan" ja "Wallenberg" – kaks uut ooperit maailma laval. *Sirp* 18.05.2001, lk 14.

¹⁸ E. Arujärv, "Wallenberg": müüditoadvuse labürint. *Eesti Päevaleht* 8.05.2001, lk 14–15.

Lavastust hinnates on ta kohati liigagi üldsõnaliselt ja neutraalselt positiivne: “ooperi kujundus oli ökonoomne”, ka “mõned pigem sümbolised kui psühhologiseeritud tegevused ei jäänud ülemängimisega või kohmakusega silma”, “Wallenberg-tsirkuses toimis üsna ladus klounaad” jms. Kui Liivrand vaid põgusalt viitab müüdile “Wallenbergis”, siis Arujärve artiklis on see keskseks teemaks. “Wallenbergi” puhul tekib tõepoolest keerukaid (meta)mütoloogilisi kihistusi: ooperi ja müüdi teema üldiselt, Raoul Wallenberg kui ajalooline ja meediamüüt Tüüri-Hübneri teoses, ja lõpuks siinse artikli käsitlusaineks olev – Tüüri ja “Wallenbergi” mütologiseerumine eesti meedias. Arujärve arvates pole “Wallenberg” üksnes ajalooline ooper, vaid ka “kultuurikriitiline tähendamissõna”. Olles libretoiga tutvunud, leiab ta, et Lutz Hübner lahkab põhjalikult inimliku müüditadvuse kihistusi. “Saladus” ja “tsirkus” on Arujärve meelest kaks märksõna, mis lavastust iseloomustavad ning on ühtaegu karakterised ka meediamaailmale, on “massimeedia tõmbenumbriteks”. On ju meediamüütidele tõepoolest iseloomulik (väikeste) imede, saladuste loomine, samuti on sündmuste või isikute kajastamisel meedias tähtsal kohal vaatamängulisus ja lavastuslikkus. “Wallenbergi” mitmetasandilises maailmas on libretist korraldanud kohtumise Wallenbergi kui inimese ja meedias loodud müüdi-Wallenbergi vahel. Ooper tegeleb kangelasmüüdi

dekonstrueerimisega ja puhastab sellest välja inimliku tuuma – selles on ühel meelel nii helilooja ise kui ka kriitika.

Eesti kultuur ja rahvuslikud müüdid 21. sajandil

Evi Arujärv toob oma artikliga wallenbergiaanasse veel ühe aktuaalse teema: kus on/saab olema Eesti kultuuri kese 21. sajandil? Kaudselt võib niisuguse küsimuse taga aimata ebakindlust Eesti/eesti kultuuri ja selle loojate-tarbijate tuleviku suhtes üha intensiivsemal integreerumisel Euroopa Liitu. Ehkki tänapäeval näikse rahvusriiklikud keskused hajuvat, võib nende dünaamiliseks muutumises aimata ka püüdu uue olukorraga kohanduda. Nagu juba eespool osutatud: kui poliitilises ja majanduslikus sfääris on rahvusriigi-mõiste tõepoolest üha enam ähmasumas, siis ei saa sellest veel järeldada, et rahvuslikkuse kategooriat ei vajata teistest kultuurilistest praktikatest rääkimisel.¹⁹ “Wallenbergi” käsitlus eesti meedias tõestas, et vajadus meie kunstikultuuri rahvuslikuna määratleda säilib veel ka 21. sajandi alguses. Samas on kultuuri-, sealhulgas kunstikultuuripõhine identiteet muutumas. Seda võis aimata ka Evi Arujärve murest, et kui üha enam Eesti (kõrg)kultuuri paikneb ümber väljapoole Eestit, kipub see nende eestlaste jaoks, kes sellest osa ei saa, mütologiseeruma (rahvuskultuuri seisukohalt negatiivses tähend-

¹⁹ Seda problemaatikat on käsitlenud ka Erkki Sevänen mõned aastad tagasi: E. S e v ä - n e n, Rahvuslikkuse kategooria kultuuriuurimises. Rmt-s: Kultuur ja analüüs. Konverentsi “Mis toimub kultuuripiiridel” ettekanded. Tartu, 1998, lk 124–136.

duses). Jättes kõrvale “kõrge” ja “madala” küsimuse kultuuris, tuleb nentida, et üha sagedamini ei identifitseerita end enam üht tüüpi kultuuriga ning paindlikuks ja pluraalseks on muutumas ka eestlase kohadentiteet – kui sajanditagune eestlane samastas end kindlalt ühe, äärmisel juhul kahe paigaga elu jooksul, siis täna võivad helilooja Tüüri jaoks olla võrdselt olulised – ehkki erineva tähendusega – nii Hiiumaa kui Inglismaa.

Rahvuse olemasolu tähendab suutlikkust *teis(t)est* erineda.²⁰ Soov representeerida E.-S. Tüüri meie rahvuskultuuri esindajana Euroopas on *meie*-tunde tugevdamise seisukohalt mõistetav. Meedia ja poliitika aga armastavad lihtsustavaid, bartheslikus mõttes *loomulikustavaid* üldistusi. Taandada Erkki-Sven Tüür ühe rahva huvide teenriks, kasutades selleks ühesuunalist ja agressiivsetki retoorikat, on mugav ja üldarusaadav. Kui parafraaseerida Walter Benjamini, võiks eesti meedia “Wallenbergi”-käsitlust nimetada katseks koloniseerida esteetiliselt kultuuripoliitilise poolt, rakendada muusikasündmus

rahvusmütoloogia kinnistamise teenistusse. Kristel Pappeli 18. mai *Sirbis* ilmunud artikkel lõpetas arutlused Tüüri kroonimise või Euroopa ühemõttelise “ooperimõõgaga vallutamise” üle ja asetas “Wallenbergi” loomulikult, ilma rahvusmütoloogiliste ‘kontseptide’ abita, maailma muusikateatri konteksti. Kui lähtuda viimatimainitud seosest, siis ei viinud Tüür Saksamaale mitte niivõrd eesti rahvuskultuuri, vaid esindas eeskätt oma isikupärasest loomingut; see, et ta oma päritolu tõttu esindas ka Eestit, on ooperi kui *sui generis* interkultuurilise kunstiala seisukohalt teisejärguline. Kõrvuti kultuuritekstide tajumisega nende “tekstidena eneses” ja oma vahetus ümbruses, toob iga tekst kaasa ka n-ö laiapõhjalisema lugemise, aktualiseerides vastuvõtja jaoks erinevaid ideoloogilisi, ajalisi või ruumilisi koode.²¹ Ehkki “Wallenbergis” põimusid teemad, mis puudutasid väga paljusid rahvusi, oli meie meedial eestlase vaatepunktist kirjutades raske jätta sellele ‘eesilikkus’, kas või helilooja isiku kaudu, lisamata.

²⁰ R. V e t i k, Eesti inimareng ja Euroopa Liidu perspektiiv. Eesti inimarengu aruanne 2000, lk 9.

²¹ P. T o r o p, Kultuurimärgid. Tartu, 1999, lk 9.

MARI LAANISTE

LÜHIÜLEVAADE EESTI KOOMIKSI AJALOOST III.

Perestroikast tänapäevani

1980. aastate lõpp ja kümnevahetus: sisu, vormi ja adre- saadi teisenemine muutuval majanduspoliitilisel foonil

1987.–88. aasta paiku tekkis Eestis rahvuslik-propagandistliku karikatuuri buum ja sellega seoses ilmneb märke ka koomiksi läbimurdest täiskasvanuile mõeldud ajakirjanduses. Esimesena hakkas nähtust teadvustama huumoriajakiri *Pikker*, kes hoidis endiselt oma valdkonnas juhtpositsiooni. 1988. aasta jooksul avaldati *Pikri* kümnekonnas numbris ausa nimega tagakaanerubriiki “Koomiks”, kus suurema või väiksema eduga proovisid kätt juba tuntud karikaturistid Edgar Valter, Peep Pedmanson, Juss Piho, Hillar Mets jt. Ent sealse üheleheküljesed tööd jäid ainukordseks ilminguks. Suuremahulisemal täiskasvanuile suunatud koomiksil, mis pidanuks nüüd tunduma suhteliselt loogilise edasise arenguvõimalusena, polnud tollastes oludes ei sissetöötatud turunišši ega vist ka kohta tegijate kujutluses. Veel enam: mõnedki tõsiseltvõetavad autorid, nagu Raivo Järvi ja Olimar Kallas, kes seni olid lasteajakirjandusele pikemaid koomiksilugusid tootnud, loobusid sellest 80ndate lõpul. (Ja võibolla tuleks tõsiasja, et vaatamata tegevuse hi-

lisemale jätkamisele on mõlemad nimetatud autorid 90. aastate jooksul oma senise tähtsuse selles valdkonnas minetanud, pidada just toonase otsuse tagajärjeks.)

Oluliseks sai asjaolu, et sündiva turumajanduse tingimustes oli (ja on) kirjutajatel raskusi originaalkoomiksi adekvaatse rahalise väärtustamisega. Töömahukust arvestades tuleks ajakirjandusväljaandel koomiksi eest maksta umbes niisama palju kui vastava suurusega pinda täitva teksti ja foto eest kokku. Kuna seda aga üldjuhul ei tehtud (ei tehta), polnud (pole) koomiksijoonistamine majanduslikult kuigi mõttekas tegevus. Sellest tuleneski mitmeaastane mõõn suuremahulisema kunstiväärtusliku koomiksi vallas, ning samuti võib väita, et sellest ajast peale jäi kiratsema ka kodumaine lastekoomiks. Nõudluse puudumise üle samas kurta ei saa.

80ndate lõpus ja 90ndate alguses hakkasid *Sädeme* (hilisema *Meie Meele*) ja *Pioneer*i/*Põhjanaan*el lugejate koomiksinälgakustutama küllaltki juhuslikud tõlked ning hulk eneseabi korras tekkinud ja enamasti *fanboy*-tasemele jäänud amatöörset originaalloomingut. Teemaatikas domineerisid kosmoseulme ja (rahvus)romantilised seikluslood, aga tõenäoliselt on selle taga pigem Soome televi-

siooni kui vastavate importkoomiksitate mõjutused. Autorite seas oli ka tüdrukuid, mis eesti koomiksi üldist maskuliinsust arvestades on ebatavaline. Huvitavamatest toona alustanud harrastuslikest koomiksijoonistajatest tasuks nimetada Meelis Kupitsat ja *Meie Meeles* produktiivsusega hiilanud Tõnu Paldrat, kelle ühtlaselt kummaline looming on küll liigitatav pigem alternatiivkui amatöörkoomiksi hulka. Ehkki tollaste verinoorte entusiastide toodangu keskmine tase ei kannata kriitikat, tuleb tunnustada tõsiasja, et just 90ndate alguse *Põhjanaan* ja alates 1993. aastast ajuti samalaadsele materjalile avatud ulme- ja õudusajakirjas *Mardus* debüteerisid mitmed visad ning hiljem ka oluliseks tõusnud autorid – tuntuimateks Veiko Tammjärv ja Veiko Liis.

1992. aastal hakkas Egmont Estonia tõlkes avaldama Disney sündikaadi jm igakuiseid puberteedieelikutele mõeldud koomiksivihikuid, hiljem on lisandunud ka mõned väiksemad ettevõtjad. See on läbinisti standardiseeritud ja küllaltki vaimuvaene materjal, ent see-eest on kaubamärgid kuulsad ja pildid värvilised. Tõlked kujundasid kiiresti ümber niihästi lapspubliku koomiksihuvi, mis moonduks kitsapiiriliseks bränditarbimiseks, kui ka avalikkuse arusaama suuremahulisest koomiksist – kui millestki agressiivselt kommertslikust ja infantiilsest. Lisaks avaldamiskohtade kadumisele on need muutused põhjuseks, miks amatöörkoomiks seejärel suhteliselt ruttu peaaegu välja suri.

Samal ajal kui suuremahulisem koomiks marginaliseerus, leidis professionaalsus rakendust täiskasvanutele suunatud väikevormides. Regulaarse koomiksiriba tagasitulekut ajakirjandusse tähistas esialgu

uhkes üksinduses 1988. aasta paiku peamiselt ajalehe *Edasi* reedeses naljalisas “Herilane” ilmunud Andres Aderi kaastöö. Sarja mõjus pildikeel, mille Ader oli välja kujundanud juba oma varasemates karikatuurides, oli selgelt äratuntav, retrosugemetega ja popilik. Samas kaasati keskseid tegelasi, eeskätt naiivselt seksapiilset brünetti kangelannat Alice’it, sageli päevapoliitilistesse naljadesse. Aderi looming on isikupärane, sageli absurdihuumorisse kalduv ja koomiksitehnilisel vaba. Tööde filosoferiv alatoon haakub tolaeagse eesti karikatuuriga, mis elas lõdveneva tsensuuri tingimustes parasjagu üle üht oma suuremat õitseaga. Paraku ei kestnud see kaua.

80. ja 90. aastate vahetust iseloomustab üldmõiste “rasked ajad”. Esimesed sõltumatud ajakirjandusväljaanded, nagu ka kogu endine trükimeedia, olid silmitsi ähvardava paberi- ja trükivärvipuudusega ning laulva revolutsiooni eufooria möödudes muutus meeoleolu algul tõsiseks, siis süngeks ja lõpuks küüniliseks. Karikatuuuri senine prestiiž haihtus ja *Pikker* ise sattus esimest korda tõsistesse majandusraskustesse. Kodumaine huumor paistis korraka abitu ega tundunud järsult majanduskeskseks muutunud igapäevaolude taustal lihtsalt enam kuigi naljakas. Võiks isegi rääkida paar aastat kestnud huumori kriisist, nagu ka lastekirjanduse kriisist. Uus olukord – majanduslik omapäiolek – nõudis kohanemisaega. Mitmed seni oma nišis ainukesed ning turgu juhtima harjunud ajakirjandusväljaanded jäidki konkurentsi tekkides kiduma, viimaks vaikselt ja kuulsusetult lõpetades (peale *Pikri* ka *Pioneer/Põhjanaan* ja *Noorus*).

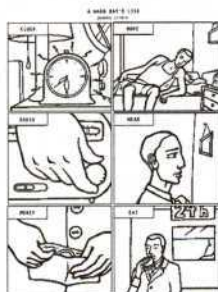

Andres Ader, "Alice" (Edasi rubriigis Herilane, 1988).
Üks sarja visuaalselt keerukamaid osi.

SUPERJULIUS & PANGARÖÖVLID MEELIS KUPITS 1

Meelis Kupits, "SuperJulius ja pangaröövlid" (Meie Meel, ca 1991).
Üks võimekamaid näiteid 90ndate algupoolel lasteajakirjanduses
laialt levinud amatöörlikust koomiksijoonistamisest.

Zildre (Joonas Sildre), lehekülj koomiksist "A Hard Day's Life", kogumikule
Stripburek, 2001.

Tähelepanu koondub lehekoomiksile: ajakirjandusboom 90ndate esimesel poolel

Üldine madalseis lõppes koomiksi jaoks siiski kiiresti ja üsna õnnelikult. 1990. aastad märgivad Eestis eeskätt ajalehekoomiksi laiemat läbilööki. Kümnendivahetuse kriis kasvas ootamatult ruttu üle uue ajakirjanduse boomiks, ning lehekoomiks kujunes üheks uudse trükivabaduse sümboliks, millega püüdsid populaarsust võita peaaegu kõik väljaanded.

Ajakirjandusturule ilmus piisavalt raha koomiksitate importimiseks. 1992. aastal hakati Rootsi kaudu sisse tooma Bullsi levitussündikaadi rahvusvahelisi menusarju, nagu Dick Browne'i "Hagar Hirmus" ja Bud Grace'i "Ernie". Tõsiasi, et lehekoomiksi järele oli tekkinud nõudlus, innustas katsetama kohalikke. Lisaks juba tuntud autoritele ja isegi jätkuvatele sarjadele (näiteks kolis Edgar Valteri "Kikker" lihtsalt *Pikrist* ümber uude *Hommi-kulehte*) jagus trükiruumi ka suurele hulgale uutele, tihti küündimatuvõitu üritajatele. Materjali suure mahu tõttu on tollase ajakirjandusbuumi periood ka kõige raskemini jälgitavam etapp eesti koomiksi arengus. Ehkki kirju üldpilt moodustub väga kõikuva tasemega töödest, tuleb tunnustada toonast kogenematuses tingitud lähenemisvärskust ning eksperimenterimisjulgust. Ettekujutus valdkonna headest tavadest ja kirjutamata reeglitest oli nii tegijatel kui avaldajatel alles üsna segane. Vastava kohaliku traditsiooni puududes vormistas iga joonistaja oma loomepingutused põhiliselt iseenda parema äranägemise järgi. Avaldajate teadmatuse

tõttu ilmusid uued eesti originaalkoomiksid kuni 1994. aastani lehtedes reeglina ebatüüpilisel kohal ja formaadis, tihti sisuliselt asendades Lääne ajalehtedes traditsiooniliseks kujunenud päevakajalisi n-ö toimetus- või juhtkiri-karikatuure.

Üks säravamaid näiteid tol ajajärgul oli Rainer Sarneti ja Rein Paku "Ekspressioon" (oma algasupaigas *Eesti Ekspressis* ilmus see tegelikult vaid väga lühikest aega, 1992. aasta septembrist novembrini, ent eri väljaannete vahel rännates ja kuju muutes eksisteeris veel mitu aastat). Paku ja Sarneti käekiri, üks originaalsemaid eesti koomiksiloos, kombineerib tuntud isikute, peamiselt poliitikute päevakajalisi fotosid skemaatilise joonistuse ja jabura tekstiga. See on näide semiootiliselt põnevast absurduhumorist, kus nali ei moodustu mitte niivõrd tekstist, vaid sellest, kelle suhu tekst on pandud. Tähelepanuväärsemate sekka kuulus ka *Hommi-kulehes* juhtkarikatuuri kohal ilmunud Hillar Metsa "Dr. Wunderloom", pisut raskepärased pildikeele, neurootilise ja absurdse sisu, ent filosoofilise alatooniga lugu. 1990. aastate kesksaigaks said koomiksisarjad lehtedes tasapisi traditsioonilise koha ning mõõtmed, nende sisu varieerus püüdliselt tehtud lastenaljadest (Raivo Järvi sarjad *Pühapäevalehes*) rõõmsameelselt kahemõtteliseni (Indrek Tegelmanni "Lili" *Liivimaa Kroonikas*) või niisama rõõmsameelselt poliitiliseni (Leo Läti "Minister Tihu" *Esmaspäevas*). Silmapaistvaimaks kujunes siiski pigem see suund, mis lähtus Sarneti-Paku ja Metsa töödega sarnastest võtetest.

“Pesakond” kui eesti lehekoomiksi lõpu võimas algus

1990. aastate keskel tähelepanukeskmesse tõusnud ajalehekoomiks pole mitte niivõrd kunstisaavutus kui pigem sotsiaalne fenomen. Keskseks kujunenud sarju ühendavad domineeriv absurdihuumor ja nihilism. Selline kohati jõhkruksesse kalduvate jaburnaljade liin ulatub tagasi mõnede Peep Pedmasoni, Heiki Ernitsa ja Andres Aderi töödeni eelmisel kümnendil, *Liivimaa Kroonikas* oli alates 1991. aastast teemat viljakalt kultiveerinud sari “Perekond Vismarid” (autoriteks korporatsioon “Saatus” alias Henri Jääger ja Hannes Võrno). Suuna tõeline läbilööök toimus aga 1994–95. aastal, peamiselt tänu kahele ruttu ülimenukaks saanud koomiksile.

Septembris 1993 debüteerisid *Eesti Ekspressis* Alar Pikkoraise “Kosmose mutid” – esialgu jabura paroodiana Asko Künnapi samal aastal ja samas väljaandes tähelepanu äratanud, ent lühiajaliseks jäänud sarjale “Kosmoserotid”. Kuid “Muttide” edu varjutas selle sünniseose varsti täielikult. “Kosmose muttide” ilmumises sajandilõpu varakapitalistlikku Eestisse oli midagi kummaliselt ajastu- ja kohaspetsiifilist. Võiks isegi öelda, et Euroopasse on Eesti jõudnud siis, kui sinne sooliidseim nädalaleht ükskord lõpetab selle, poliitiliselt nii väljakutsuvalt ebakorrektselt ja kasvatuslikult ohtliku sarja avaldamise. Pildilisest ja koomiksitehnilisest küljest pole sari tegelikult kuigi tähelepanu-

väärne. “Muttide” sisu, ehkki nähtuna läbi absurdiprisma, paistab silma süüdimatu vägivaldsuse ja räigusega, mida esitatakse lustlikus ja mugavalt karikatuurses vormis. “Mutid” on näide ajakirjandusvabaduse maksimaalsest ärakasutamisest.

Omaette nähtuseks kujunes 1994. aasta suvel *Postis* ilmumist alustanud “Pesakond”.

Madis Otsa esialgu hämmastust tekitanud, hajusad ja kritseldatud välimusega pildiribad muutusid lausa üleöö vaimustunud kummardamise objektiks. Vähe-malt 90ndatel oli Ots eesti lehekoomiksi vallas kõige võimsam loomulik talent ning tema tööd sattusid täpselt õigel ajal õigesse kohta. See paljuräägitud¹ sari on seni konkurentsituult kõigi aegade edukaim eesti koomiks, ning seda kahtlemata teenitult. “Pesakonna” nappus ja ikoonilisus, isikupärane, sihilikult minimalistlikuks lihitatud, näilise sodisuse varjus ülitäpne ning ratsionaalne väljendusviis koos veatult rütmistatud mitmetasandiliste ja teravate naljadega muutsid kogu senist arusaama kodumaise koomiksi võimalustest.

“Pesakonna” menu olevat esialgu häirinud “Vismarite” tegijaid, kes kahtlustanud oma stiili imiteerimist. Ent peagi seisis Ots ise silmitsi tõsiasjaga, et märkimisväärne osa “Pesakonna” järel debüteerinud koomiksistest kaldus tema tööd vahel liigagi ilmselt eeskujuks võtma (lihtne näide: *Postimehes* ilmuv Urmas Nemvaltsi sari “Mürakarud”, mille põhitegelaste seas on karu, hunt, jänes ja siil). Kui 90ndate alguses iseloomustas eesti lehekoomiksit sisuline ja kunstiline mitmekesisus,

¹ Seetõttu siinkohal “Pesakonnal” pikemalt ei peatukski. Soovijad leiavad lisalugemist võrgu-aadressil: groups.yahoo.com/group/koomiks/files/.

Valdek Alber, lehekülj koomiksist "Parandaja" ajakirjas XPress, 1998
 (tekst M. Milter).

siis kümnendi teine pool kippus üsna ühenäoliseks. Kunstilised ambitsioonid taandusid, pisikestele lihtsatele ribadele sai tihti iseloomulikuks sihilik joonistuslik ebaadekvaatus, millega kaasnes raskes-
timõistetav, taotluslikult jõhker ja sageli lihtsalt kehv huumor. See kõik aga ei toonud eeskujuga sarnast edu. Enamvähem ainsana toona alustanud sarjadest ongi vee peale jäänud suhteliselt hambutu "Mürakarud", mille autor on karikaturistina *Postimehe* palgal.

Ajakirjandusboom, lehekoomiksibuumi senine tõukejõud, hakkas 90ndate keskpaigas juba vaibuma ning ühes sellega kahanes ka avaldajate huvi kohaliku koomiksiloomingu vastu. Tõsiasi, et kahanevale trükiruumile pretendeerisid nüüd üsna ühetaolised, valdavalt loomtegelastega, sodised ning arusaamatute naljadega koomiksiribad, aitas vastumeelsuse kasvule tõenäoliselt üksnes kaasa. Seega võib "Pesakonna" menus kaudselt näha ka eesti lehekoomiksi üheülbastumise ja seejärel ka lehtedepoolse tõrjuva suhtumise üht põhjust.

Praegu, ajakirjandusbuumi-järgses olukorras, mil majanduslikult toimetulevate väljaannete ring ikka veel järjest koomale tõmbub, on enamik eesti ajakirjandusest üle läinud importkoomiksitate avaldamisele. Kohalikel autoritel on juba samahästi kui võimatu oma töid mõne suurema ajalehe veergudele suruda. Tendents kulmineerus seni kõik avaldamiskohamuutused üle elanud "Pesakonna" enese väljatõrjumisega tema trükipinnalt 2000. aasta suvel, mil ühinenud *SL Õhtuleht* selle sarja tõlkekoomiksitate võrreldes liiga kalliks põlgas.

Suuremahulisema koomiksi käekäik 90ndatel

Naljapildiribadele osaks saanud tähelepanu ja turule tulnud lastetõlgete ühekülg-
suse tõttu infantiliseerunud maine on suuremahulisemad koomiksivõimused viimase kümnendi jooksul pisut varju jätnud. Eelmise põlvkonna professionaalsemad autorid loobusid mahukamate koomiksitate tegemisest juba 80ndate lõpus ja mõne aasta jooksul andis tooni laste ja noorte entusiastlikult vohav amatöörlus. 90ndate teisel poolel oli mainitud ilming küll juba hääbumas, ent oli tekkinud uus koomiksijoonistajate põlvkond, erialaselt avar-
dunud silmaringiga, juba rahvusvahelise kontekstiga suhestuv, küllalt kõrgel kunstilisel tasemel ning arenguvõimeline. Paraku tuntakse ja tunnustatakse selle esindajaid piinlikult vähe. Kahel põhjusel: esiteks lähtuvad nad oma loomingu pigem kunstilistest kui kommertskaalutlustest, ja teiseks – üha koomale tõmbuva ajakirjandusturu tingimustes on Eestis suuremahulisele, sisult ja vormilt ambitsioonikamale koomiksile avaldamiskoha leidmine väga keeruline.

Koomiks ei huvita väljaandjaid, sest sel on vähe lugejaid. Isegi lastele mõeldud tõlgete lugejaskond kahaneb viimastel aastatel pidevalt. Ühtki muud kindlapiirilist lugejarühma, kes oleks harjunud regulaarselt koomiksitate tarbimisega, hetkel pole, nii pole koomiksitate trükkimine ja turustamine äriiselt eriti paljutõotav. Teatud edu on olnud vaid juba tuttavatest lehekoomiksiribadest koostatud kogumikel.

Õnneks on järjelooks jupitatud suurematele koomiksitatele ajuti ruumi leidunud

tekkivates ja siis jälle kaduvates ajakirjades. See pole siiski parim lahendus. Kord kuus ühe-kahe lehekülje kaupa ilmuvat pikka ja keerulist lugu ei suuda lugejad lihtsalt jälgida: kvaliteedist sõltumata on seni peaaegu kõigi selliste sarjade avaldamine pooleli jäänud. Kuid seegi on parem kui mitte midagi. Just ajakirjadesse eksinud katked annavad aimu nende autorite potentsiaalset, kes valdavalt on sunnitud tegevusetusse. Nii rajaneb Veiko Tammjärve kui eesti võimekaima koomiksikunstniku fantoomstaarilik maine põhiliselt 1997. aastal kord kuus ajalehes *KesKus* ilmunud "Snaiperil",² Valdek Alberi oma aga 1998. aastal *XPressis* avaldatud "Parandajal". Mõlema erialane käekiri väärib põhjaliku analüüsi, milleks siinkohal paraku ruumi pole. Oleme kurva tõsiasi ees, et Eestis on küll koomiksikunstnikke, kelle tase kannataks rahvusvahelistki konkurentsi, ent kes ei leia kodustes tingimustes endale tihti peale mingit erialast rakendust, rääkimata võimetevääriisest.

Koomiks internetis kui poolik lahendus

Niisiis ei leidu eesti koomiksile, eriti selle ambitsioonikamale osale, Eestis praegu trükiruumi. Osalist lahendust pakub demokraatlik, odav ja turust sõltumatu valdkond – internet. Oma tööde võrku riputamise teenib siiski põhiliselt reklaami otstarvet: valdava osa koomiksiste puhul

jääb primaarseks väljundiks siiski paberkanaja ja võrgulehekülje omadused ei suuda seda kompenseerida. Samuti on võrgukoomiksi levik tegelikult väiksem, kui oleks ajakirjanduses trükituna. Kui Madis Ots kolis lehtedest tõrjutud "Pesakonna" internetti³, hakati üldiselt arvama, et sari on lõppenud.

Koomiks netis kui enesereklaamivahend, et trükkijõudmise tõenäosust suurendada, on seevastu osutunud suhteliselt tõhusaks. Visa Veiko Liis, kes paistab silma võime poolest oma loomingule avaldamiskohti leida, peab juba mitmendat aastat kodulehekülge, mis sisaldab näiteid tema kõigist trükitud töödest (www.rrg.edu.ee/~veix/); lisaks on tema käsi mängus ka leheküljel www.badblock.ee. Alternatiivsemat koomiksit viljeleva rühmituse koomiks.ee tegevuse teljeks on suuresti just võrgulehekülg (www.hot.ee/~koomiks/), mille kaudu on teenitult kuulsust koguva Zildre tööd jõudnud näiteks ajakirja *X* ja *Meie Meelde*.

Küllalt oluline osa on internetil kohalike koomiksihuviliste koondamises ja infovahetuses, kuna alates septembrist 2000 tegutseb eesti koomiksi meililist (groups.yahoo.com/group/koomiks). Loodetavasti aitab see kaasa eesti koomiksi praeguse olukorra paremale teadvustamisele.

² Veiko Tammjärve uuemate tegemiste näite leiab aadressilt: www.uninet.ee/~laaniste/the-pres-sion/pm/vt1.html.

³ "Pesakond" ilmub alates 2000. aasta detsembrist iga päev võrguleheküljel www.jippii.ee.

VAATENURK

ANDRUS KIVIRÄHK **Killukesed Atlantisest**

TIIA TOOMET. VANA AJA KOOLILOOD: lood sellest, kuidas sinu vanasemad ja vanaisad koolis käisid. Varrak, Tallinn, 2001. 64 lk. Hind 145 kr.

“Kui ilus raamat!” on vist küll kõige levinum lause, mida Tiia Toometi “Vana aja koolilugusid” nähes kuuldavale tuuakse. Vist ütlesin minagi samamoodi, kui raamatut esimest korda nägin ning ahnelt läbi lappasin.

Ennekõike on see muidugi kompliment kujundajale Jaan Tammsaarele. Mil-line külluslik valik nõukogude vidinaid! Alates revolutsionääride pronkskujudest ja vanaaegsetest autodest kuni päris harilike pliiatsiteni “Spartak” ning “Iskusstvo” välja! Ehkki ma ei kuulu sünniaasta poolest autori põlvkonda ega kandnud seetõttu enam pihikut ning pruukisin tavalise sule asemel koolis täitesulepead, leidsin minagi raamatust vanu tuttavaid jupstükke, nagu näiteks oktoobrilapse märk. Minu enda oma ongi kuhugi kadunud, nüüd oli tore meenutada, missugused need “tähekesed” õieti välja nägid. Selles mõttes täidab Tiia Toometi ning Jaan Tammsaare teos mingi iselaadse muuseumikataloogi rolli. Nii nagu Louvre'i või Ermitaaži lettidel saab osta muuseumikollektsiooni kokkuvõtvalt tutvustavaid albumeid, nii koondavad “Vana aja

koolilood” ühtede kaante vahele nõukogude koolisüsteemist pärit olulisemad esemed. Mälestusväärased esemed, mida enamik meist siiski alles pole osanud hoida. Paraku on ju nii, et enne kui tavalisest tarbeasjast saab muinsus, tuleb tal läbida päris pikk kasutu rämpsu periood – ja need silmapaistmatud tolmukogumisaastad saavadki saatuslikuks kõigile iidsetele sulelappidele ja vanadele portfelleidele. Nad ei jõua iialgi muuseumivitriini, vaid lõpetavad prügimäel. Ja ausalt öeldes – isegi kui keegi kokkuhoidlik inimene on säilitanud oma vana vihiku ja sussikoti, siis on need tal kodus rohkem tüliks kui rõõmuks. Ega kodu ole näitusesaal, kus sa oma vanu kodinaid vahid! Äranäritud otsaga veneaegne pliiats sinu kirjutuslual pole muud kui saast. Aga niimoodi, kenasti raamatusse paigutatuna, mõjub ta kuidagi esteetiliselt ja armsalt, äratas enda vastu aukartustki! Et jah, näe, enam selliseid pliiatseid pole! See on nagu ebamäärane välimusega kivike, millele maanteel või rannas annaks ajaviiteks jalaga – aga Kreekas avastad sa ta ootamatult muuseumivitriinist koos sildiga, mis kõneleb, et see kivi on tükike antiiksest sambast, ning jurakas õilistub hetkega. Kui õilistub. Usun, et näritud pliiatsil on siiski rohkem šansse meie hinge nostalgiat süstida, sest need on meie piimahambad, mis teda närised. See on meie minevik ja mitte kusagilt loetu, vaid kõige otsesemalt läbielatu. Meie olemegi ju need “vana aja”

inimesed. Jah, küllap on paljudel täisjõus kodanikel pisut kummaline mõelda, et nad on käinud koolis “vanal ajal”, see määratlus kuulub meie meelest kokku ikka Lutsu-aegse Palamuse või äärmisel juhul Krossi Wikmani poistega. Aga pole parata, Lutsu kihelkonnakoolipäevad on jäänud tänaseks lausa ürgaega ning iga Nõukogude Eestis koolipinki nühinu peab leppima sellega, et just tema see “vana aja” koolilaps ongi.

Selle kauge ja tagasivaates väga iseäraliku mineviku taaselustamisega “Vana aja koolilood” niisiis tegelevad. Tiia Toomet annab omaaegselt koolielust napi, ent ülevaatliku pildi, mille kohta siin-seal arvestustes on kasutatud tundelisi väljendeid, nagu “on suutnud tabada tabamatut” jne. Küllap siis on, mina pole päris õige inime seda fiilingut joonlauaga hindama, minu kooliajal olid olulised juba teised märksõnad. Aga seda pean ma küll tunnistama, et minu arvates oli raamat liiga lühike. Esimesel kättevõtmisel lehitsedes ei saanud sellest nagu arugi, visuaalselt olid leheküljed niivõrd rikkad, et vahtimist jätkus piisavalt, aga kui hakkasin järjest lugema, sai tekst ootamatult kiiresti otsa. Nii et selles mõttes tõepoolest muuseumikataloog, mille eesmärgiks võimalikult lühidalt ning ahvatlevalt anda aimu maailmast, mis ootab sind ees teisel pool piletikontrolli. Et saaksid maigu suhu, aga kõhtu siiski veel mitte midagi. “Vana aja koolilood” on nagu paar esimest õlut – ajavad hamba verele, nüüd tahaks edasi võtta, aga enam pole. Edasi minna? Aga kuhu?

Eks ikka järgmistesse kümnenditesse! Nõukogude aeg kestis Eestis ju tubli pool

sajandit ning kadus seejärel ühe hiigellaine tagajärjel nagu Atlantis. Selles mõttes on nõukogude aeg tõeline antiik, mille puhul enamik meist ei tee vahet Homeroose ning Platoni ajastul. Kas mingi potikild Ateena muuseumis on teisest samasugusest potikillust 500 aastat noorem või vanem, pole tänapäeva inimese jaoks tähtis, ühtviisi kauged on talle mõlemad. Pärast laulvat revolutsiooni sündinud lapse jaoks on täpselt samamoodi ka nõukogude ajaga. 50ndad aastad on jäänud tema jaoks täpselt sama kaugele kui 80ndad, mõlemad surid korruga ja on maetud ühte ning samasse hauda. Usun, et inimesel, kes lõpetas kooli 1960. aastal, on palju rohkem ühist näiteks 1988. aasta abiturientidega, kui viimasel 1995. aastal lõputunnistuse saanuga, ehkki ealiselt ei peaks see niiviisi olema. Kuid paraku, ühed on “vana aja” koolilapsed, teised aga enam mitte. Nõukogude ajal kooli lõpetanud inimesed on tänaste laste meelest pärit otsekui mingist muinasjutust. Isegi mina, kes ma olen sündinud 1970. aastal ning lõpetasin kooli 1988., võin oma lastele kõneleda asjust, mis tunduvad neile täiesti arusaamatud. Sellest, kuidas minu lapsepõlves polnud poes saada banaane, kuidas ma käisin oktoobri- ja maiparadiidel, kuidas Disney multikaid võis näha üksnes Soomest ja kuidas Saaremaale sõitmiseks pidi olema luba, mida kontrollis vene piirivalvur. Ma olen kolmekümneaastane ja ometi jätan ma vahel iseenda legi mingisuguse vanaisa mulje, sest räägin asjadest, mis tunduvad pärinevat kusagilt mammutite ajastust. Aga ei ole, see on vaid kümne aasta tagune minevik, mis lihtsalt kadus ootamatult nagu vits vette.

Kogu tollane elu sai ühel hoobil ajalooks, mille kohta tänased koolilapsed loevad veel vaid raamatust. Nõukogude elu oli kui udu, mis ootamatult haihtus, jättes selles vines elanud inimesed keset sootuks teistsugust, avarat ning valgusküllast maastikku. Kuid samas jättis see udu kadudes endast maha ka teatud tühjustunde, mis sunnib teda ikka ja jälle meenutama – nii nagu emigreerunu mõtleb aeg-ajalt oma hüljatud kodumaale, heldimus hinges. Sest mingis mõttes ongi ju “vana aja” koolilapsed nagu emigrandid, kes sündisid Nõukogude Liidus ja kolisid siis kiirkorras üle iseseisvasse Eestisse. Nad naudivad oma praegust elu, kuid mäletavad ka vana, ja meenutustes valgustab tollast aega kuldkoomiline küünlasära. Humoorika mõnuga meenutatakse poesabasisid, maiparaade, omaaegseid alkoholi hindu ja rõvedat sööklatoitu, kolmekopikalise joogivee automaate, Tallinn–Minski rongi, Brežnevit ja Karl Vainot. Isegi Lenini ja Stalini kunagi nii tülgastavaid portreid on kuidagi armas vaadata – kes oleks võinud aastaid tagasi arvata, et Jaan Tamm-saar kasutab vabatahtlikult nende pilte kauni lasteraamatu kujundamisel! Aga nii on. Inimesed käivad viimasel ajal üsna sageli Moskvast ja Peterburgis otsimas jälgi oma kadunud “kodumaast” ning rõõmustavad, kui seal on paljud asjad ikka endised ja tulevad tuttavad ette. Nende jaoks on Tiia Toometi “Vana aja koolilood” hindamatu väärtusega dokument, umbes nagu omal ajal väliseestlaste jaoks Nõukogude Eestist pärit must leib ja võrtsikil. Tagasi punasele kodumaale pöörduda nad oma mõnust Torontost muidugi ei soovinud, aga himu koduse köögi järele

püsis!

Nii ongi need “vana aja” lapsed nagu eakas Oliver Twist, kes meenutab muheldalt oma elu Fagini juures ja kõkutab ise naerda, lausudes oma lapselastele: “Oi, poisid, sellist värki teie enam näha ei saa! Milline mustus! Ja teate, me käisime ju isegi vargil! Jaa, ma olin varas! Päril ehtne väike varas, tõsijutt!” Ning kohendab seejärel tuld oma rikka maja uhkes kaminas.

Sellest samast meeleolust on ju tegelikult kantud ka Tiia Toometi “Vana aja koolilood”, sellest samast meeleolust laetud on ka selle raamatu ostjad. Nad muutsevad endale koju killukeseks igaveseks ajaks merepõhja vajunud Atlantisest.

JAAK URMET

Raamat lastele ja teistele

OLAVI RUITLANE. *KAIL. Tartu, 2000.*
192 lk. Hind 79 kr.

proloog

Kellena me teame Olavi Ruitlast? Me teame teda kui rüblilikult sõjakat luuletajat, kes röökidest-räusates purskab publikule näkku värssse nagu “eile öösel panin taha / tädi sohville” või “istun persetpidi hanges / minetanult aja / olen kurdima kange / lumesulataja” või “nagu hüljes liivi lahes / nagu eesti miss / õitseb minu persevahes / kollane nartsiss” jne. Neisse värssidesse on kontsentreeritud määratu elujõud, neis pulbitseb ammendamatu energia. Seda on eriti hästi võima-

lik kogeda Ruitlase enda suulises esituses, kuid isegi paberil toodavad tema luuletused mingit seletamatut pinget ja kaasakiskuvat raevukust, sütitavat pauerit. Ruitlase luuleloomingu aluseks on negatiivsete emotsioonide vastu suunatud ja puhastava mõjuga eneseiroonia, segu siirast sisemisest sunnist ja halastamatust irvitamisest siira sisemise sunni üle, sulam seesmisest tungist ulguda ja ilkuv-veiderdavast sõnamassist, milles tung diskreetse, kuid tõhusa väljundi leiab. Just sellise purjus metslasena võis kujutleda Olavi Ruitlast enne tema lasteromaani “Kail”.

*

Vot. Ja nüüd siis äkki nii...?

Esimesel pilgul tõesti harjumatu, kummastav. Ei mingit poosi, märatsemist, näoväänutamist – ühesõnaga, ei mingit ruitlasetegemist. “Kail” on kirja pandud läbinisti lapselikus, helges-helesinises toonis. Ajal, mil mitmest suust kurdeti, et noored prosaistid ei viitsi kribida midagi paarist leheküljest pikemat, võttis noor luuletaja Ruitlane äkki kätte ja vehkis valmis igati tüseda ja soliidse teksti – põneva, sisuka ja ladusalt lippava raamatu lastele. Lastele ning kahtlemata ka kõigile teistele, kes hindavad seikluslikku kirjandust. Kirjandust, kus midagi *juhtub*.

“Kaili” peategelaseks on üheksa-aastane poiss nimega Kait, kes ravimatu verevähi tagajärjel sureb ja teispoolsusesse siirdub. Seal aga osutub Kait imeliste omadustega väljavalituks, kes saab endale uue nime Kail ja kel pärast spetsiaalset väljaõpet tuleb asuda võitlusse teispoolsuseski eksisteeriva kurjusega.

Niisugune aines on eesti lastekirjandu-

ses unikaalne, vähemalt viimase poolsaajandi jooksul kindlasti. Nii et Ruitlasele on olnud suhteliselt vabad käed ja lai mängumaa. Teiselt poolt: mujal maailmas on teispoolsus, “nõiakoolitus” ja mitmed muudki “Kailis” leiduvad motiivid kasutamist leidnud juba väga paljudes üldtuntud fantaasiajuttudes (Astrid Lindgreni “Vennad Lõvisüdamed”, “Mio, mu Mio”, Ursula Le Guini Meremaa-saaga, J. K. Rowlingi Potteri-jutud jne). See, mis eesti kirjanduses võib osutada kui mitte esmakordseks, siis ainulaadseks ometi, on mujal maailmas juba kümneid ja kümneid kordi läbi mängitud kits, stamp. “Kaili” eelkõige Lindgreniga kõrvutades ongi Ruitlast süüdistatud kehvapoolses jäljendamises.

*

Kuid Ruitlase pakutav nägemus ei ole kits ega stamp. Levinud süžeekäikude ruum on “Kailis” sisustatud autori kultuuritaustast lähtuva etnilise miljöoga. Ning see muudab teksti ka maailma mõõtkavas kordumatuks. “Vennad Lõvisüdamed” põhines skandinaavialikul mütoloogial ja elutunnetusel, Meremaa-saaga nihestas Lääne-Euroopa varajast keskaega, Potter on lihtsalt *mainstream*-retsepti järgi kokkusolberdatud titepudi – ja Ruitlane on baltisaksamõjuline linnastunud ugri. Eestimata eestit enam olla ei saakski.

Kuidas see siis välja näeb?

“Kaili” peategelane on sündinud kaas-aegses linnas. Ka pärast surma jääb side linnaga teda kummitama. Temaga linnas juhtunu kujundab ta väärtushinnanguid ja otsuseid veel teispoolsuseski. Teispoolsuseks on Ruitlane valinud üllatavalt kau-

ge mineviku. Kait, kes tuleb 21. sajandi künnisel, infotehnoloogia võidukäigu keskelt, leiab end äkki feodaalses keskajas – ligikaudu 15.–16. sajandis, pärisorjade ja hiliste hansalinnade ajastus. Ta õpib kasutama võluvõimeid, et vabastada kurja mõisniku Kowalsky küüsisst oma südame-daam Gerda, ja vastav õppetöö ei toimu mitte mõnes uhkes akadeemias või ülikoolis – nagu sellealast varemloetud jutundusest on varmas mulje jääma –, vaid üksikul, inimtühjal soosaarel. Ka õpetajaks pole siin mitte mõni keebi ja sauaga gandalf või kolmnurkse mütsiga õukonnavõlur-tähetark, vaid hall taat Tõelemb. Läbinisti loodusrahvalik on Kaitile uue, tema tõelise olemusega kooskõlas oleva nime panek, kusjuures “nime-de” valik on piiratud soosaare ökosüsteemiga.

Nii põimuvadki “Kailis” kolm peamist tasandit – linnalik päritolu, baltisaksalik ümbrus ja ugrilik mentaliteet – ühtlaseks sidusaks *story*’ks, indogermaaniliku kompositsioonireegli järgi struktureeritud hea ja kurja vaheliseks võitluseks.

*

On küsitud, mil määral on “Kail” üldse lasteraamat – kui arvestada seda, et tegevus manipuleerib ohtralt mõistetega nagu “varjudeeriik”, “loomisevalgus”, “hingeroõvel”, “amulett”, “varikuju”, “hingepalat” jne? Ja segaseks jääb ka meie maailma vahekord teispoosusega. Alles pisut mõtetööd teha pusides saab mõningat selgust, et teispoosus ei ole meie maailma iseenesestmõistetav jätk, vaid paralleelne *level*, kuhu pääsevad vaid väljavalitud. Kõik teised muutuvad pärast surma var-

judeks varjudeeriigis, mis asub kahe *level*’i vahel (vt lk 20). Ent kui teose lõpus läheb võitlusest kurnatud Kail üle kolmandasse *level*’isse, järgneb sinna ka Gerda (enese-tapu teel, muide!) – tüdruk, kes pole väljavalitu ja peaks seega üleminekul muutuma varjuks? Ometi jätab autor õhku tundmuse, et noored armastajad kolmandas *level*’is taas kenasti kohtuvad. Või ei olegi teise ja kolmanda *level*’i vahel varjudeeriiki? Igatahes nõuaks niisugune komplitseeritud sündmustik kristallselget infoplokki, mis asjad ka lapsele klaariks teeks.

Või on siuke hägusus just lapsele iseenesest arusaadav? Raske ütelda. Olgu kuidas on, aga lasteraamatki võiks rajaneda mõneti lollikindlamal loogikal. Isegi siis, kui lahtised otsad ka praegu lausa häirivalt tolknema ei jää.

Ning veel – kummitamata mujal, kummitab trafaretsus otseselt ja ebameeldivalt tegelaste nimedes. Kui minul oleks tarvis leida nimi mõnele pahaendelisele ja suursugusele tegelasele, valiksin selleks küllalt suure tõenäosusega just Kowalsky. Ilus tüdruk keskajast? Noh, ikka Gerda! Tarmukas poiss? Mattias. Või Otto. Või Andreas. (Samas loovad “Kailis” paljutähenduslikku multikulturaalsust nimed Alo, Päärn, Tulepeegel, Kiviallikas ja Viu.)

epiloog

Üha enam võtab minus maad veendumus, et Põhja-Eesti kirjanikke eristab Lõuna-Eesti kirjanikest üks ülimalt oluline joon. Nimelt: Põhja-Eestile on omane resignatsioon, frustratsioon, depressioon, väsimus ja verevaesus, Lõuna-Eestit iseloomustavad aga vitaalsus, elurõõm ja

punapõsksus. Olavi Ruitlase "Kail" ainult kinnitab seda veendumust.

Kuid kõige parem on olla nendel, kes jäävad täpselt kahe vahele!

PRIIT KRUUS

Väikese vanainimese "tee" ja "küpsis"

AIDI VALLIK. KUIDAS ELAD, ANN? Tänapäev, Tallinn, 2001. 176 lk. Hind 118 kr.

Noortekaid saab kirjutada mitmesuguseid – häid noortekaid või siis noortekaid, kus autor, tegelastest targem ja vanem, esitab oma teose targutav-kommenteerivas võtmes ja seab eesmärgiks õpetliku sõnumi. Pean silmas täditsemist. Aidi Vallik kaldub antud skaalal viimase poole. Põhjus on lihtne. Autor on ligi kolmekümnene ja kõike sellest tulenevat pole suudetud vältida. (Mina)tegelase loomine – eriti kui too on autorist endast kaks korda noorem – ei eelda mitte ainult tema tundmist, vaid ka temasse sisseelamist säärasel moel, et tegelane hingaks, räägiks, mõtleks, käitaks usutavalt.

"Kuidas elad, Ann?" on nii vormiliselt kui sisuliselt ema ja 14aastase tütre dialoog. Anni minajutustuse vahele on piktitud ema päevik, nii et raamatus on kaks minavormi, kuid üks peategelane.

Päevik, mille Ann juhuslikult keldrist leiab, räägib 80ndate punkpillerkaarist – ölu aknooliga, juhuslik kepp lagunevas majas, romantilised õhtud mererannas. Ann (igaks juhuks veel kord – 14aastane)

saab seda lugedes peaaegu närvišoki. Siinkohal ei tööta ka autori pakutud lahendus, mille järgi Ann justkui oleks arvanud, et ema on suur oivik, kuna juba esimestel lehekülgedel oli ta ahastanud selle üle, et vanemad joovad tänava peal õlut ja löövad tantsu. Anni pilgu läbi muutub ema kraadeks, kes on oma nooruspäevil "hirmsate" tegudega hakkama saanud. Pealegi on ema silmakirjalik – käib koolis klassipäevikut kontrollimas, olles ise aastaid varjanud, et "tibi" (nii kutsub ema Anni) pärisisa on suvaline jota. Niipalju siis kohustuslikust konfliktseisust vanematega, ilma milleta üks õige noortekas justkui ei töötaks.

Ann on Valliku suurim ja ka otsustav mõõdalaskmine selles teoses. Sõnavara ja silmaringi järgi võiks arvata, et peategelaseks on hoopis Aliide (65) või Elfriide (66). Kui noore tibi puhul on tegemist kombinatsiooniga lapselik siirus ja rumalus pluss ebasiiras lapsevanemalik targutamine, siis on tulemuseks halenaljakas väike vanainimene.

Saanud pärast päeviku leidmist ja eesti keele "kahte" emalt kergete veiniaurude ja hilise kojutulemise eest vastu vahtimist, põgeneb hingevalus Ann klassiõega suvilasse. Seltskond suureneb, Ann pidutseb päevade kaupa, joob õlut, kaotab saunalaval süütuse ja tõmbab *ganjat*... Pea igal sammul tänitab ta kõrval ligi kolmekümnene *bikerman* Villem, kes jagab elutarkusi, kuid ei tee takistusi. Saunalavale ta valvama ei tule, kuid spermplekist riiega naasev tibi saab teada, et see pole õige asi. Vabakasvatuse ja vastutuskujunduse vahetu ja otsene teostamine.

Villemist on kasu niipalju, et nüüd

hakkab tema ahhetama ja targutama Anni eest, kuid olemuselt jääb tibi ikka endiseks. Kõiki mainitud tegevusi näidatakse jubedates värvides, kuid tehakse neid kainelt arutledes. Päritegemine käib nagu kellavärk. Villemi targutamisele aga mängib vastu ema tekst päevikus, mis igale Anni "päriteole" õigustuse annab.

Viimastel lehekülgedel saab ametlikult selgeks, kui palju lugu Anni lollitanud on. Anni ema oli see (vihjeid selle kohta on juba raamatu esimeses kolmandikus), kes pani salaja tütrele põgenemiseks valmis raha, riided, süüa. Ja Villem on tema sõber, kes Anni valvates emale teenet osutab.

Bikerman'ile ja emale valmistab pubekate siblimise kõrvaltjalgimine palju nalja ning finaaliks on nende lõbus itsitamine. Ja siin ongi raske aru saada, kas Vallik naerab koos nendega või mitte, sest viimastel lehekülgedel on seis selline: üks purjus peaga meres uppunud noormees, pooleldi mahapõlenud saun ja Anni võimalik rasedus, kuna laval kummi (ema poolt kaasa pandud) ei kasutatud. Nüüd on kaks võimalust – kas Vallik mõtles lõpus ümber ja pöördus liberaalseks (*à la* Murutari "tehke krõpsu" vms) või on emast ja Villemist tehtud hoiatavad eeskujud. Üks surnu. Üks tulekahju. Üks abort? Ja nüüd ei mõtle ega ahjeta enam keegi. Isegi Villem mitte. Aga kuhu jäi moraal? Ja miks ei oleks võinud siis juba nii uljalt (ilma ahastamisteta) ka alustada, ehk oleks loost midagi põnevamat välja koorunud?

Viimased tõsiseltvõetavad noorteroomanid – sest nad olid noorelt noorest noorele – kirjutas vist Mati Unt (pean

siinkohal silmas tuntumaid, kellegi S. K. Richardsoni "Ühe nohiku seiklustest" olen ainult kuulnud). Rakke teeb naistekaid, ta on ka vanem kui tema noortejutude tegelased ja "Kruogan" oli pisike vihikukogumik. Hilisemad (ja ka varasemad) noorkirjanikud teevad kõrget kunsti ja väheseid morjendab fakt, et varsti mädaneb ka "Kadri" riulisse ära. Aidi Vallikut see liigutab ja paljalt sellepärast peaks tegelikult tema tegemist ja raamatut läbi sõrmede kiitma. Eelmisel sajandil üritasid näiteks Raimond Kaugver ja Helga Nõu – peaks olema nii mõnigi, kelle vigadest õppust võtta kõigil enda põlvkonnast edasi hüpata üritavatel autoritel. Ei tohi mitte mingil juhul neid korrata. Raimond Kaugver (nt "Kas ema südant tunnend sa?") juba kirjutas, et noored joo vad veini ja õlut ja panevad tablette – ja nõukogude ajal oli see suur uba üldises lahjas lurris. Helga Nõu (nt "Pea suu!") avastas, et noored teevad keppi – sellised sensatsioonid on praeguseks raamatu kaante vahelt õnneks ajakirjandusse üle kolinud (*Postimehes* oli talvel artikkel *à la* "Üliõpilased tegelevad õppimise kõrval ka voodieluga" vms).

Juba ammu on tegemist suuremat sorti märksõnakriisiga. Aga auklikud sussid käivad ka, kui sokid väga ei haise. Toome robustse näite: kas mina kui 19aastane kirjutaksin adekvaatselt Merivälja vanadekodus resideerijatest, kui rõhuksin *ainult* sellele, et nende seas on *in* lõunauinak, tee ja küpsis? Need ei ole ju kõikehõlmavad sümboolid. Need *ei* pane naljalt paika väiksematki mikroatmosfääri. Need ei ütle midagi paikapanevat ka tegelaste kohta.

Vallik kahjuks jätkab Kaugveri traditsiooni – kui on mainitud pudeleid ja tablette, siis järelikult ongi kohe juttu joomisest ja narkomaaniast jne. Tegelikult vähetähenduslikud märksõnad on praeguseks kuivaks ja krõbedaks kirjutatud; seega ei ole võimalik nende najale midagi püstitada. Autor olekski võinud teha romaani 1980. aastate punkajastust ja vaadata sinna ahhetajaks miskit vanatädi kanti, sest sellist ulmeliselt kahepaikset tegelast nagu Ann ei saa millegagi õigustada. Raamatus tumedama fondiga esiletoodud päevik on ausam ning oma eheduses paneb kahtlustama, et tegemist ei ole üldse fiktsiooniga.

Midagi taolist nagu “Kuidas elad, Ann?” pole ammu olnud ja tahaks küll hirmsasti karika anda. Aga Padar ja Benton oleksid kah teise koha meestena kõige rohkem pähe saanud ning Eesti löi heas mängus Hollandi vastu palli enda värvasse. Ja nägite, mis juhtus.

EPP ANNUS

Otsesõnu

MEHIS HEINSAAR. VANAMEESTE NÄPPAJA. Tuum, Tallinn, 2001. 158 lk. Hind 89 kr.

Mulle näib, et kõige olulisem asi “Vanameeste näppajat” lugedes on jääda sõnade juurde. Heinsaare novellid kõnelevad täpselt sellest, millest nad kõnelevad: asjadest, mis juhtuvad.

Õieti on see kummaline. Üldiselt on ju hea kirjanduse all peetud silmas midagi

sellist, mis jätab lugejale palju ruumi, kus saab erinevais suundades liikuda, mis pakub pigem katkendlikke piirjooni kui täielikku valmisolu. Heinsaare lugedes on aga olemas kõik, mis neis on, ja sinna ei tohiks midagi juurde panna. Mitte mingil juhul ei tohiks neist välja lugeda varjatud tähendusi. Nad on olemas ja valmis. Nad on lõplikud.

Võtame näiteks novelli “Vanameeste näppaja”. Kiuslik, üliorganiseeritud vanamees kohtab pargis kummalise nimega ja jultunud käitumisega koolipoissi. Vanamees laseb poisil ennast ta koju juhatada, et poisi vanematega rääkida. Korteriuksest sisse astudes leiab vanamees end pargis, kus seab ringi arutu hulk vanamehi, kõigil neist käsil mingi lapsik ajaviide, nagu tuulelohede lennutamine või putukate silmitsemine. Vanamees lüüakse kulliks ja ta asub kavakindlalt teisi vanamehi taga ajama.

Kõik, mis toimub, on novelli tekstis väga selgesti kirja pandud. Heinsaare tekst kirjeldab tegevust alati väga täpselt, vajalike, aga mitte ülemääraste detailide kaudu. Midagi enam sellest, mis on kirja pandud, ei toimu. Korteriukse tagant algab lihtsalt veidi metsistunud park, mis on täis vanamehi. Uus vanamees asub tõsiselt kullimängu juurde.

See kõik on väga lihtne, kõik need novellid räägivad maailma lihtsusest. Lugeja peaks neid lugema täiesti tühja pilguga, hoidudes vähimaistki mõttest. Jalutama paikades ringi, olles avali ja püüdes vastu võtta *kõik* muljed. Sealjuures lastes neil ise mõjuda, proovimata neid kuidagi suunata, kuhugi asetada, neist midagi teha. Umbes nii elavad novellikoo-

gu tegelased, nad elavad kasinuses, silmitsevad ja kuulavad, mõõdukais kogustes, maailma enda ümber ("See oli unekunstniku väike eralõbu. Vaadelda igal hommikul enne tööleminekut veerand tundi oma vanaema aeda." – "Päevad Lillekülas". Või "Tere": "Hoburästad olid tema lemmiklinnud. Ja nende kuulamisele otsustas ta kulutada viisteist minutit, ei rohkem ega vähem."). Ümbritsevat just nimelt silmitsetakse, mitte ei imetleta ("Vana-meeste näppaja" on glamuurkirjanduse vastaspool) ega harutata ega püüta mingit muud moodi aktiivselt asjade kulgu sekku. Asjad juhtuvad iseendast.

Lihtsa, sageli üsna minimalistliku olemise sees leiab aset väike, lihtne nihe. Asjad ei arene, neis novellides pole palju arengut – ühte olekusse lihtsalt tekib mingi erinevus temast endast. Unekunstnik Martin Külv näeb aias lõvi. Juurtega kingadest hakkab võrsuma King-Mees. Juhtunul pole eel- või järellugu, pole oluline, kuhu lendas linnuparv pärast Hanneste vahetusminekut või mis sai õnnestust ja märjast Ohhoota merest, või Kingmehest, või ümmarguse naeruga Gerkost – kui just nihe ise lõppu silmanähtavalt kaasa ei too nagu liblikmehe jaoks, kelle muutumisele liblikateks ei saagi enam midagi järgneda. "Esimese eestlase jutustus", vastupidi, on lõpu ja alguse ta vastupidisel viisil: lõppu ja algust on võimalik lõpmatuseni edasi nihutada.

Heinsaar on vaatlev kirjeldaja, ta kirjutab maailma üles. Heinsaar, võiks öelda, kirjutab sellest, kui lihtsad on kummalised asjad. Ühel päeval, kui sa vanaisa aias õunu korjad, võib lähedusse juhtumisi maanduda linnuparv, kes võtab su enda

kuju. Sa pakud teisele õuna ja, kiusatusele vastu panemata, vahetad otsekui märkamatuult temaga kohad. Saabunud poiss ronib õunu korjama, sina aga märkad oma õlal lindu. "Siis pistis kampsunikaelusest pea välja teinegi muustrastas ja varrukaist kolmas ja neljas. Neid ilmus üksteise järel välja kõikvõimalikest riideõnarnustest ja ühel hetkel tundis Hannes, kuis ta üleni kihiseb neist lindudest. Linnud ilmusid lagedale ta juustest, jalasäärtest ja ribide vahel, mõne hetkega sai neid kümneid ja sadu. Kogu poisi seesmus hakkas äkki elama, rabelema, väljapääsu otsima (...) Viimaks kadus ta ülepeakaela muustrastaste alla ja tema silmadest sai tuhat silma ning kuulmisest tuhat kuulmist" ("Kohtumine Taageperas", lk 18–19). Hannes puu otsas aga lõpetab õhtul õunte korjamise ja läheb tuppa sööma. Teisenemine toimub väga sujuvalt, sellega ei kaasne ängi, ka tühja kohta ei jää järele.

Heinsaarelilikud teisenemised toimuvad kusagil teise ja enda piirimail. Neis on hämmastust selle üle, kui sarnane sinuga saab olla miski näiliselt eemalolev, aga ka, kuis miski teistsugune kasvab välja sinu enese seest. Hannes vahetab oma koha ära teise Hannesega, kes ongi tema ise, aga temast endast väljaspool. Sisemus hakkab otsima väljapääsu, liblikate või lindudena. Miski sinus endas on sinust erinev, aga samas sina ise, tuba, kus räpane vanaeit joob puskarit ja pärast tema surma hakkab laip haisema. Või kirjanduslikud võimed toa asemel. Või Gerko, kes asub ühel hetkel täpselt sinu sisse. Ja on sealjuures määratlematu, on kõike ühekorraga: "Ja ta naeris läbi minu, nagu rebane klähvib veebruaripakases, nagu

sokk röögib novembriudus ja händkakk itsitab kuuseladvas, naeris ämblike ja rohutirtsude moodi.”

Kõik sõltub ka kohast. Gerko elab maisipõllumetsas Taagepera sovhoosis, Hannes muutub Hanneseks kohas, kus ta oli “nagu võõras, võõras iseendalegi”. Heinsaare novellide kohad on rahuliku olemise kohad, üsna iseendaga olemise kohad.

Kogu viimane novell, “Kohtumine ajas”, oleks nagu juba sissejuhatuseks järgmisele novellikogule – “Vanameeste näp-pajast” hoopis erinevale. Aga ma kardan väga, et mitte kehvemale.

KLAARIKA KALDJÄRV **Uut ja vana Borgesest**

JORGE LUIS BORGES. FIKTSIOONID. ALEPH. Hispaania k tlk Ott Ojamaa ja Ruth Lias. Varrak, Tallinn, 2000. (20. sajandi klassika). 288 lk. Hind 170 kr.

“Yo he sido inventado por mis traductores”
(Mind on välja mõelnud minu tõlkijad).
Jorge Luis Borges.

Tõlkekirjandus pole mitte ainult originaalteose üks metatekste, vaid ka vastuvõtva kultuuri kirjanduse osa, ja tema funktsioneerimine sellisena sõltub muuhulgas ka tõlke kvaliteedist kõige laiemas mõttes. Lisaks tuleb arvesse võtta ka maailmakirjanduse suurkujude, klassikaliste autorite tõlgete erilist rolli, kuna

sageli käsitatakse neid kui originaale, millest võib pikemalt mõtlemata lähtuda vastava teose tundmaõppimisel ja hindamisel, arvestamata seejuures nende tõlkelist olemust.

Käesoleva kogumiku ilmumise üle tabus põhimõtteliselt kindlasti rõõmu tunda, sest tänu sellele on nüüd eesti keeles olemas Borgese kõige kuulsamate jutukogude peaaegu täielikud tõlked. Peamiselt on tegemist Ott Ojamaa varem (1972, 1976, 1987) “Loomingu Raamatukogu” kolmes numbris ilmunud tõlgete kordustrükiga, millele nüüd Ruth Liase tõlkes on lisatud seni puudunud jutud kogust *El Aleph*. Väidetavasti on varasemates tõlgetes tehtud ka parandusi, kuigi kusagilt ei selgu, kes sellega tegelnud on ja millises ulatuses ning millise põhimõtte järgi seda on tehtud. Lähemal uurimisel selgub, et kõrvaldatud on mõningaid suuremaid möödapanekuid, kuid siiski on neid veel ka päris palju alles jäänud. Miks on tõlkekogumik “peaaegu täielik”? Sest Borges kirjutas *El Aleph*’ile ka lühikese järelsõna, milles ta oma juttude kohta nii mõndagi huvitavat ütleb ja mis kindlasti viimastega ühe terviku moodustab. Seda enam et Borgese loominguga lahtimõtestamine ilma teatava juhatuseta sugugi kerge ei ole. Siit tuleneb ka üks kõnealuse tõlkekogumiku peamisi puudusi: põhjaliku kommentaari puudumine. Raamatu lõpus tuuakse küll ära Ott Ojamaa kirjutatud saatesõna, mis toimetaja sõnul ilmub “mõningate mugandustega” ja mis kujutab endast peamiselt Borgese elu- ja loomingulugu. Välja on jäetud Ott Ojamaa koostatud glossaariumid kõigile kolmele tõlkevalimikule, selle asemel antakse “võõrkeelsete teks-

tiosade tõlkeid". Ühest küljest ei selgunud ju ka neist glossaariumidest kõnealuste mõistete omavahelised seosed ega Borgese motiivid ja ideetaust nende kasutamisel ning kohati võisid nad lugeja lausa segadusse ajada, sest mõnesid andmeid oli võimatu jutustuse ajaloolisse konteksti paigutada. Nüüd on aga lugejale antava informatsiooni hulk ja iseloom veelgi kummalisem, sest näiteks kirjandusteoste puhul tuuakse ära tõesti vaid pealkirja tõlge, ütlemata midagi autori kohta, kuigi lugeja, kes tunneb antud teose konteksti, ei vaja ilmselt ka pealkirja tõlget. Lisaks on välja jäänud ka Ott Ojamaa uudistõlgete-transkriptsioonide seletused, näiteks pole lugejal kuidagi võimalik teada saada, mida tähendavad 'vintša', 'tširipaa' ja 'tšambergo' jutustuses "Lõuna" (lk 143). Kõige enam olekski ehk vaja olnud Argentiina-teemaliste jutustuste tausta seletamist. Hoopis täiuslikumad ses osas on samuti eelmisel aastal Ruth Liase tõlkes ilmnunud Borgese esseevalimiku lõpus leiduvad märkused.

Kogu Borgese looming (nii narratiivid, luule kui ka esseed) rajaneb teatud teemade, motiivide, stiilivõtete kordumisel ja varieerumisel, mitmesugustel transtekstuaalsetel võtetel, maailma mõttepärandi orgaanilisel põimumisel ta enda loodud maailmadesse. Niisiis võib Borgese loomingut iseloomustada kui teatud metafüüsiliste ideede kujutamist konkreetse tegevustiku kaudu (või siis ka vastupidi: kui konkreetsete süžeeäikude põhjendamist mõne universaalse idee abil). Sellest tulenevalt on ka tegelased enamasti nii nemad ise kui ka arhetüübid, sümbolid. Lisaks veel palju korratud "tegelikkuse ja

väljamõeldu segunemine", mis tähendab pigem seda, et Borges loob teatud võetega tegelikkuse illusiooni ning lisab sellele siis märkamatult tekkivaid "nihkeid" (Borges ei tunnistanud kunagi realismi kui tegelikkuse peegelduse võimalikkust kirjanduses, sest lineaarse ja homogeense keele abil ei ole võimalik "tõlkida" heterogeenset ja simultaanset tegelikkust). Ta kasutab sageli niinimetatud realistlikku, isegi dokumenteerivat jutustamislaadi, tema fiktsionaalsed maailmad on täpselt konstrueeritud ja kogu faktuaalne informatsioon toimib nende toetusena. Borgese stiil on mõõdetud ja liialdusteta, tema eesmärk polnud saavutada "mitte lihtsust, mis pole midagi väärt, vaid tagasihoidlikku ja varjatud keerukust" (*Obras Completas* 2, lk 235). Eestikeelse tõlke puhul (jätaksin siin praegu kõrvale uustõlked) on tegemist kergesti loetava, isikupärase kirjandusliku tekstiga, milles aga lähemal vaatlemisel ja originaaliga kõrvutamisel (Borges küll väitis, et sellised võtmed ei ole õigustatud, sest mingist autentisusest ei saa tõlke puhul nii või teisiti juttu olla) ilmnevad nihked nii stiilis kui ka süžeelises ülesehituses ning sellest tulenevalt ka kontseptuaalses, universaalset ideed väljendavas plaanis (vt "Teine surm"). Kuigi on paratamatu, et originaalis implitsiitsel kujul leiduvat tuleb tõlkes sageli eksplitsiitsemaks, võib siiski öelda, et Borgese sünonüüme vältiv ja neutraalne sõnavalik on teinud läbi nihke suurema väljenduslikkuse ja teatud mõttes familiaarsema stiili suunas. Kohati puudub tekstis semiootiline sidusus, tähelepanu ei ole pööratud Borgese-omasele kõnekuju- ja lauseehituse rakendumisele jutu

idee teenistusse. Teisele fiktsioonile rajatud jutustuste puhul ("Lõpp" ja "Tadeo Isidoro Cruzei elulugu" on hüpertekstid Argentiina rahvuseeposeks peetavale *Martin Fierro*'le) võib näha tõlkija vähest arvestamist implitsiitsete või eksplitsiitsete vihjetega hüpotekstile, kuigi siin tuleb muidugi arvesse võtta, et mõnede argentiina lugejale tuntud fraaside eestikeelsesesse kultuuriruumi ületoomine ongi võimatu. Nii tõlke üldist stiili kui ka kohatist suhtumist juttude süvastruktuuri sobib hästi illustreerima lause jutustusest "Lõuna": "Mees seletas veel midagi, kuid Dahlmann ei püüdnudki teda mõista ega isegi kuulata, sest kogu selle asjanduse tegelik mehhanism ei huvitanud teda" (lk 142, minu kursiiv).

Borgese enda seisukohad kirjanduse ja sealhulgas tõlkekirjanduse suhtes polnud kunagi rangelt suletud, vaid pigem mängulised: "idee lõplikust tekstist pole muud kui eelarvamus või igavus" (Notas sobre el Ulises en Español. *Cuadernos Hispano-americanos*, 505/507, lk 46–47). Nii võib tõlget pidada vastuvõtva kultuuri kirjanduse osaks, ajastu ja tõlkija isikupära peegelduseks, mis iseseisva teosena rikastab lugejat ja kirjanduslugu, ning kuna Borgese järgi mõjutavad kõik tekstid kõiki tekste ja mitte ainult varasemad hilisemaid, mõjutab nüüd tõlge omakorda ka "originaali", mis pärast tõlke lugemist pole enam kindlasti mitte päris seesama (vt "Pierre Menard, "Don Quijote" autor", "Fiktsioonid"; "Kafka ja tema eelkäijad", "Valik esseid").

JÜRGEN BEYER

Uus vana raamat keskajast

JACQUES LE GOFF. KESKAJA EUROOPA KULTUUR. *Prantsuse k-st tlk Margus Ott. Kupar, Tallinn, 2000. 704 lk. Hind 299 kr.*

Arts & Humanities Citation Index'is, mis kajastab, kui sageli ühte artiklit või raamatut 1975. aastast alates maailma tähtsaimates teadusajakirjades tsiteeritakse, esineb Jacques Le Goffi "Keskaja Euroopa kultuur" rohkem kui 170 korda (me ei peatu siinkohal tema muudel publikatsioonidel). See on erakordselt suur arv, seda eriti raamatu kohta, mis ei ole kirjutatud inglise keeles. Võrdlusena võiks nimetada, et Tartu ülikooli filosoofiateaduskonna õppejõudude teoseid tsiteeritakse samal ajavahemikul ühtekokku 40 korral, kusjuures jaotumine on väga ebaühtlane. Rohkem kui pooltest (!) Tartu õppejõududest pole maailmateadusilmselt veel midagi kuulnud, teiste puhul kõigub tsiteerimiste arv kusagil ühe ja üheksa vahepeal, kusjuures rohkem kui kolmandik tsiteeritud publikatsioonidest on ilmunud eesti keeles. Seega tundub, et keel ei avalda reitingule erilist mõju.

Kuidas on võimalik seletada Le Goffi raamatu sellist staatust? Üks põhjus võib olla see, et autor on kirjutanud veel teisi tähtsaid teoseid ning et retsenseeritavat raamatut on korduvalt üllitatud ning tõlgitud paljudesse keeltesse, sealjuures isegi Nõukogude Liidu mõjusfääri jäänud maades (nii ilmus 1970. aastal "Keskaja Euroopa kultuuri" rumeeniakeelne tõlge). Niisiis on autor tuntud ja raamat peaaegu

kõikjal kergesti kättesaadav. “Keskaja Euroopa kultuuri” mõju võib aga seletada ka selle sisuga. Teosele on iseloomulik erakordselt tugev sünteesiv interdistsiplinaarne haare (püüe kirjutada nn *histoire totale*’i) ja omal alal leidub sellele vähe konkurente.

Algupärandi pealkirja on eestikeelses tõlkes kahjuks muudetud, mis võib raskendada raamatu eesmärkide ja kirjutamiskonteksti mõistmist. Teosest *La civilisation de l'Occident médiéval* (“Keskagee Öhtumaa tsivilisatsioon”) on saanud “Keskaja Euroopa kultuur”. Ka tekstis endas antakse sõnade *Occident* ja *civilisation* vasteteks “Euroopa” ja “kultuur”. Kuid lugeja tänapäevases Eestis, keskagee Öhtumaa äärealal, otsiks asjatult raamatust informatsiooni Venemaa või Bütsantsi kohta. Võib arvata, et muudatused on tehtud stilistilistel või poliitilistel kaalutlustel (tõlkija ei põhjenda raamatut oma muudatusi); raskem on igal juhul spekuloida selle ümber, miks *civilisation* asendati sõnaga “kultuur”. Kas tegemist on paljudes humanitaaria valdkondades asetleidnud nn kultuuriteadusliku pöördega? See muudaks muidugi raamatu pealkirja *up-to-date*, kuid mitte raamatu sisu. Originaalväljaanne ilmus nimelt juba 1964. aastal. Retsenseeritava raamatu tiitellehe pöördel äratoodud prantsuskeelse väljaande aastaarv 1984 käib tõlkele aluseks olnud kordustrüki kohta, millest on küll välja jäetud antiigiuurija Raymond Blochi eessõna ja ka mõningad kaardid. Seevastu on eestikeelses tõlkes lisatud igati kasulik isikuregister ning tervitatav on ka sisukorra lõigupealkirjade äratoomine jooksvas tekstis.

1964. aastal ei soovinud raamat kindlasti kirjutada kultuuriajaloo traditsioonilises mõttes ja veelgi vähem tavapärasest poliitilisest ajaloost. Põnevate ajalooseikade kireva pildirea esitamise või suurmeeste suurte tegude kirjeldamise asemel on raamatule omane selge sünteesitaotlus, mis püüab seletada keskaega (või täpsemalt selle keskseid sajandeid, s.o ajavahemikku 900–1300), pidades silmas majanduslikke, geograafilisi, demograafilisi, õiguslikke ja usulisi tegureid. Teedrajav oli raamat ka selles mõttes, et juba toona ei analüüsinud see mitte ainult ajaloolaste traditsioonilisi allikaid (nagu kroonikad ja ürikud), vaid ka teoloogilisi traktaate, ikonograafilisi allikaid, ilukirjandust, folkloorseid tekste.

Le Goffi sünteesiteos on tänapäevalgi muljet avaldav. See meenutab maailma kuulsat ajalooajakirja *Annales. Économies, sociétés, civilisations* programmist alapealkirja. Vahepeal on aga selle ajakirja alapealkiri muutunud ja ajalooteaduse raskuspunktid ümber paigutatunud. Mõistet *civilisation* “kultuuriga” välja vahetades püüab tõlkija või kirjastus võib-olla trendi järgida, kuid tänapäevase kultuuriajaloo seisukohalt tuleks raamatut käsitleda veel paljusid tähtsaid teemasid või siis neile teisiti läheneda: pühadus (nüükanoniseeritud kui igapäevane, ja selle avaldamine negatiivsetes vormides, nagu kuratlik seestumus), pidustused, žestid, sümboolid, perekonnastruktuurid, *gender*, keha, haigus ja tervis, lugemiskultuurid, kujutlussüsteemid, poliitiline ikonograafia, imaginaarne maailm (unenäod, visioonid, ettekuulutused) jne.

Ka raamatu tõlkest paistab läbi selle

prantsuse päritolu. Enamik näiteid on Prantsusmaalt, järgnevad naabermaad Inglismaa, Belgia, Saksamaa, Itaalia ja Hispaania. Teisi Öhtumaid nimetatakse vaid juhuslikult. Prantsuse perspektiiv on nähtav veel teiselgi moel. Olgugi et *les invasions barbares* (barbarite invasioonid) on saksa ja skandinaavia traditsiooni järgides tõlgitud enamasti “rahvasterändamiseks”, ei ole raamat kirjutatud toonaste “barbarite” järglaste (kes eelistaksid siin sõna “germaanlased”) perspektiivist, vaid ladina tsivilisatsiooni vaatepunktist.

Mõned väiksemad eksimused on tõlkija vaikimisi ära parandanud, nii saab prantsuskeelsest: *date de 1197 pour le monastère de Soroë en Suède* (pärineb 1197. aastast Sorø kloostrist Rootsis), eesti keeles: “pärineb 1197. aastast Sorøst Taanis” (lk 296), kusjuures vaateväljast kaob originaalis mainitud (tsistertslaste) klooster. Lisana on raamatus teemakohane baasbibliograafia, mis on antud 1984. aasta seisuga, kuid nii mõnegi saksa või inglise algupäraga teose puhul on esitatud prantsuskeelse väljaande andmed, millest eesti lugejale on ilmselt vähe abi. Kahjuks ei lisa Le Goff tsitaatidele ja väidetele viiteid, mis seab tema teose sagedase tsiteerimise *auctoritas*’ena (kui kasutada keskajale omast mõistet, vt lk 449–452) rahvusvahelises teaduslikus uurimistöös pisut kahtlasesse valgusesse.

On rõõmustav, et järjekordne prantsuse ajalooteaduse klassikateos on nüüd eesti keeles kättesaadav. Seejuures jääb vaid loota, et seda ei käsitleta Pariisi “viimase moekarjena”. Ning et selle teadusajalooliselt kaaluka teose üle ei hakata arutlema ajalooteaduse *uuematele* suun-

dadele pühendatud seminaris Tartu Ülikoolis, nagu seda on juhtunud muude, teinekord veelgi vanemate prantsuse raamatutega, mis on hiljuti eesti keelde tõlgitud.

Jürgen Beyer (PhD) on Tartu ülikooli ajaloo osakonna külalislektor.

Saksa keelest tõlkinud Tiit Relve

JAAN MALIN

Arne Merilai “Tolmu tort”

ARNE MERILAI. TOLMU TORT. *Tuum, Tallinn, 2001. 88 lk. Hind 63 kr.*

Pisut üle aasta tagasi, Eesti Raamatu Aasta eelõhtul ilmus minu raamat “Paraluulud”. Avalikkuse eest jäi küllap pisut varju, et osaliselt oli see ka sünnipäevakink enesele. Nojah, päris õige kuupäeva ja raamatu esitluse vahele jäid küll suvi ja sügis, kuid kuna kutsun endale peokülalisi üksnes üle viie aasta, ei tundunud see aeg kohatult pikk. Nüüd on lasknud enesele sünnipäevaks raamatu teha Arne Merilai. Pealkirjaks “Tolmutort” või “Tolmu tort” – kaanekujundus laseb elada mõlemal variantil.

Esimene tsükkel kannab nime “VEDAKE”. Seda sõna võib mõista mitut moodi. (Selline mitmetimõistetavus on Merilaile omane juba eelmisest raamatust peale.) Esimene mõistmisvõimalus seondub autori isikuga. Nimelt kõlab *vedake* justkui vene aktsendiga välja öeldud eestikeelse sõna kirjapanek. Merilai sünnipaik Kohtla-Järve on teatavasti pikka aega olnud

Eestis üks venekeelse elanikkonna keskusi väljaspool Tallinna. Sellest kontekstist lähtudes võib *vedake* tulla kas sõnast *vaadake* või *vedage* (ära). Eestlase jaoks lisandub loomulikult positiivne mõiste *vedama* (nagu loteriil võib vahel vedada).

Teine tõlgendusvariant on luuleproo-
salisem. Pean silmas võimalust, et *veda-
ke* tekkis töö käigus, kasvas tsüklisse
koondatud luuletustest ise välja. Paiguta-
des ringi sõna *ke-va-de* silbid ja paar vo-
kaali takkapihta. Muu hulgas lähtub see
oletus sellest, et sõna *kevade* esineb siinses
tsüklis korduvalt.

Merilai on justkui linnalähedases met-
sas kolav ökoloog. See mets aga ei koosne
puudest, põõsast, samblast, seentest jne,
vaid erinevaid stiile järgivatest keele-näh-
tustest. Et mitte ära eksida, on too hulkuja
orientiiriks võtnud kaks kõrgemat mas-
ti: eesti rahvaluule ning Artur Alliksaare
loomingu. Arusaamatuse hämaruses on
valgust andnud ka Ilmar Laabani keele-
kasutus ja mõistetunnetus.

Püüan seletada, miks mainisin, et tegu
oleks nagu *linnalähedase* metsaga. “Tol-
mu tort” sisaldab väga erinevat päritolu
osiseid – Bill Clintonist (keda teist mõista
arkansase sigarimehe all?) Eesti lähiajaloo
kurjemate aegade ni (läks elu justkui ori –
vene baasi!) ja sinne kirjanduseni (nt Karl
Ristikivile viitav *minagi tulen arkaadija
teelt* või Berk Vaheri eelmisel aastal ilmu-
nud raamatust tõukuv *pilved asfaldil ve-
rega rikastas*). Niisiis leidub selle metsa all
muudki, kõiksugu kraami. Metsa all ei
vedele kommpabereid ega piimakotte,
küll aga võib mõnelt oksalt leida raamatu
või sülearvuti.

Miks kõnelesin ökoloogist? Sest kõige-

pealt korjab keele- ja teabemetsas kolav
Merilai kokku oma teele jäävad, antud
kontekstis veidravõitu esemed ehk sõnad
või mõisted. Koondatud asju püüab ta
kõigepealt omavahel kokku klapitada –
nagu puslet. Kuna mingi nurk jääb alati
üle või puudu, tuleb valmiskujul leiduvad
osised jaotada pisemateks üksusteks
(prafeem ja foneem) ning üritada *noid*
väikseid üksusi kokku seada. Vaat see
õnnestub juba palju sagedamini. Siiski –
mis on siin tegu ökoloogiaga? Merilai üks
eesmärke tundub olevat osutada keeles
peituvatele võimalustele – neid võimalusi
kasutades. Ta üritab kunagi loodut taas
kasutusse võtta. Polegi nii väga tähtis, kas
too varemloodu pärineb raamatust, mee-
diast, internetist, stampkujutelmast, kõ-
nekäänust või mujalt. Olulisem on, kuidas
tekitada tervik, mis pakub midagi nii loo-
jale kui ka vastuvõtjale. See, kui metsas
uitaja korjab üles asjad, mis loomuldasa
metsa ei kuulu – ja kui ta nõnda korjatu
taas ringluse laseb. Minu meelest on
kõige õigem nimetada säärast hoiakut just
nimelt ökoloogiliseks.

Tsükkel “Tuharaväljade tuul” sisaldab
vihjetest tungil täis teksti. Siin kipub prak-
tiliselt iga rea juures vohama hulk igasse
kanti hargnevaid assotsiatsioone (nt
semendivabariik ja severjääningi nutavad).

Tsükkel “IMELINE KEEL” on suuresti
etteaimatav vormi- ja tähendusmäng, mis
rajaneb sõna *käima* erisugustel kasutus-
võimalustel. Pealkirja “NIMED LIKKU”
alla koondatud “kehra limerikud
(aegviidu imelikud)” jätan kõrvale kui
sellise osa raamatust, mis tervikut oluli-
selt ei mõjuta.

Hoopis teine lugu on “OODIGA ÜLI-

KOOLILE. Kroonpärg. Humanitaarseile ümarvorme! See sonetipärg kajastab Tartu ülikooli ajalugu algusest tänaseni välja. Põhimõtteliselt tundub too rõhutatult palju piiranguid seadev vorm tänases päevas kohatuna, kuid Merilai on ära kasutanud just selle vanamoodsuse. Nimelt aitab tardunud vorm esile tuua mitmemõttelisust, millega Merilai suhtub Tartu Ülikoolisse (oma tööandjasse!).

Vormiliselt kõige ootamatum on tekst "MULTIREX". See on iroonia reklaaminduse ja arvutiseerumise aadressil (loomulikult ollakse põrpi eeskätt selle suhtes, et vahel kipub inimene minetama võime iseseisvalt mõelda – langedes teleka ees tugitooli või kasutades hermeetilist nn teaduskeelt). Mulle kui konservatiivsele hingele jäi seal silma tubli annus enese-

irooniat.

Väga hoolikalt tasub lugeda "IMPROVISATSIOONE RAAMATUVIIULIL". Ning mõelda "Frankensteinway's" sisalduvate naljade üle (kasvõi *Lasteraamatutes tehakse raamatulapsi või Tõde raiutakse raamatusse, jätkuks ainult kirveid!*). "Yamaha" pälvib tähelepanu oma sedastusega, mil moel ja millises suunas on arenenud eesti raamatukultuur.

Raamatu lõpetab "KÕÕKTOOLIS TUHVLI PEAL". See luuletus püüab teksti ja lugeja ära lepitada: raamatu varasemates osades kiskus autor lugeja jalgu maast lahti, nüüd leebub ning annab järele. Taas meenutatakse, et tekst ja lugeja omavad mingitki tähendust üksnes siis, kui eksisteerivad nad mõlemad.

KALEIDOSKOOP

KADRI TÜÜR Isamaaluule. Tulevikuloodus

Niipea kui 21. sajand oli kätte jõudnud, kuulutas Eesti Kirjandusmuuseum välja isamaaluulevõistluse kuni 21-aastastele noortele. Vanusepiiri ei sätestatud küll mitte uue sajandinumbriga või eeldatava kainusekriteeriumi järgi, vaid meie esimese emakeelse luuletaja Kristian Jaak Petersoni eluaastaid arvesse võttes. Laekunud luuletusi hindas peamiselt Tartu kirjandus-inimestest koosnev žürii, millesse oli au kuuluda ka siinkirjutajal. Peaauhinna väljaandmiseks saadi toetust Tartu Kultuurkapitalilt, preemiaid oma lemmikluuletustele jagasid ka mitmed erakonnad. Auhinnad anti pidulikult üle emakeelepäeval, 14. märtsil 2001.

Etteruttavalt tuleb tõdeda, et Kristian Jaagu tasemeni küündivaid poeese võistlustööde hulgas ei olnud. Vahest võis seda osalt tingida ka asjaolu, et silmatorkavalt suur hulk luuletusi oli kirjutatud nii-öelda kampaania korras.

Ühel juhul oli mobiliseeritud lausa terve suur kool, esimesest klassist viimaseini. Mõndagi huvitavat leidis ligi neljasaja luuletuse seas (autoreid oli vähem, sest saata võis ka rohkem kui ühe luuletuse) siiski.

Järgmises pisikeses vaatluses kesken-dun eeskätt loodusmotiividele selles 21. sajandi isamaaluules – niihästi seetõttu, et tegemist on minu jaoks akadeemilist huvi

pakkuva valdkonnaga, kui ka sellepärast, et arvan neis näidetes avalduvat üht-teist konkursiluuletustele üldisemaltki iseloomulikku. Sealjuures väljendatavad seisukohad kuuluvad üksnes mulle enesele ega esinda kuidagi žürii kui terviku arvamust.

Alustagem algusest. Peaauhinna pälvis Viljandi tüdruk Linda Püssa luuletus "Eestimaa" (tekst on avaldatud *Loomingus* 2001, nr 5), mille loomisel on šnitti võetud Paul Éluard'i loomingust. Kui prantslane kirjutab vastavatesse tekstikohtadesse vabaduse nime, siis Püssa isamaaluuletuse lõpetab suuretäheleline: EES-TIMAA. Lisaks luuletuse üldisele ülesehituspõhimõttele on osalt üle võetud ka loogika, mille järgi valitakse välja kohad, kuhu toda tähtsat sõna kirjutatakse. Looduslikule keskkonnale viitavad motiivid, mis Püssal esinevad, Éluardil aga mitte, võib jagada kolme rühma: literatuursed maastikud (Vargamäe väljad, Palamuse jõgi), stereotüüpsed maastikud (voogav viljapõld, paene kivipind) ja algupärased paigad (rohtunud piimapukk, kruusane külatee). Viimases kolmes stroofis, mis sisaldavad uusimale ajale viitavaid märksõnu, esindab loodust eurobanaan.

Looduse kadumine ja hävimine uue eesti aja elustiili viljelemise käigus leiab ka otsesõnalisemat mainimist üllatavalt paljudes konkursiluuletustes. Metsaveerde maasikaid korjama minnes märkab üks luuletajamina, kuidas puudel on pisarad silmis – sest mets on prügi täis veetud. Või

siis luuletus “Eile nägin ma Eestimaad” (autor Kaisa-Maarja Jagula), mille teine stroof (ja üsna pikk sealjuures) sisaldab loetelu sellest, mida on näha, kui vaadata Eestimaad täna:

*Tuulises rannas vedeles prahti maas:
pudelik, purgid, üks potikaas,
süstlad, konid, noad ja kahvlid,
šokolaadipaberid ja näritud vahvlid,
banaanikoored ja katkised kossid,
mõnuga lõhutud liivalossid,
hulkuvad koerad ja mahajäetud kassid,
varastatud kotid ja võltsitud passid,
piimapakid ja konservikarbid,
kõike, mida inimene tarbind.*

Umbkaudu kümmekonnas luuletuses (vabandan siin ja edaspidi täpsema statistika puudumise pärast) oli keskseks teemaks metsade maharaiumine ja müük. Ühes luuletuses (autor Evelyn Mäeorg) taipab metsa müüa plaaniv noor meesterahvas tänu oma pisikesele pojale, et “koos isaga minna on õnn / ja otsida oma puu üles”. Ent sellist käegakatsutavat sidet tulevikuga ei ole ilmselt igapähe. Siis jääbki vaid üle alustada isamaaluuletust rida-dega “Rüüstatud metsad / ja tühjuses lan-gid...” (Edvin Tõlpus).

Ehk küll loodus ja selle olukord Eesti piires ülemäära drastiliselt ei varieeru, on siiski huvitav tõdeda, et enamasti kasuta-takse isamaa ilu kirjeldamiseks äärmiselt üldisi sõnu ja väljendeid ega seostata oma kirjatööd ühegi konkreetse Eestimaa pai-gaga. Ainult kolme luuletuse puhul kol-mesaja üheksakümne viiest võib kindlalt väita, et need on seotud kirjutaja kodu-kohaga: üks Saaremaaga, üks Hiiumaa-

ga ja üks, mis pühendatud Pukale (Toom-pea, Munamäe ja Toome mainimist ei võtnud ma siinkohal arvesse, sest neile viitamisega tuleb arvatavasti toime ena-mik eestimaalasi). Vahest kõige ilmekama näitena sobib taolise umbsõnalisuse illust-reerimiseks algussalm luuletusest “Kodu”:

*Pehme tuuleõhk silitab rohekat muru,
rõõmsalt siristab kusagil laululind.
Taevas hulbivad kreemikad pilved,
mu kodu, ma armastan sind.*

Kodumaa suhtes (tõtt-õelda esinebki valdavas enamikus luuletustest just sõna “kodumaa”, mitte “isamaa”, olgu selle põhjuseks siis mis tahes) väljendatakse mitmetes luuletustes mitmesuguseid tun-deid, aga kui jutt läheb armastusele, siis on see sageli, nagu eelnevaski näites, kuidagi leigevõitu. Otsesõnu ütleb selle välja Krista Kivi:

*Mu isamaa, kui armas sa,
ei tahaks sind just suudelda,
kuid oled armas, ilus sa
ning puhas loodus on sul ka!*

Näeme, et nimelt loodus on see, mis meelde tuleb, kui kodumaa kohta ka mõnd head sõna on vaja ütelda. Sellele viidatakse läbivalt heatahtlikus ja soosi-vas toonis ning loodus vastandub kõigele, mis on paha ja valesti. Üldnimedest (met-sad, sood, söötis põllud, rabad, järved, lilled, linnud) kaugemale jõutakse loodus-kirjeldustes siiski harva. Suhteliselt tihedat mainimist leiavad rukkilill ja (suitsu)pääsuke. Näiteks:

*Suitsupääsuke
ja rukkililleke –
kaunid on mõlemad,
meid lumuvad nad.*

Neid aga tuleks ilmselt taas võtta pigem riiklike sümbolitena kui kirjutajate jaoks reaalselt eksisteerivate loodusobjektidena. Lisaks ütleb tekstide viie- või kuuekordsest läbilappamisest saadud mulje, et suitsupääsukesega võistleb Eestimaa sümboliseerimise sageduses edukalt ka president Meri.

Keskmine mitteideoloogiline looduskirjeldus näeks aga välja umbes nii (autor Liina Nopri):

*Eestimaal on palju taimi,
puid ja põõsaid rohkesti,
linnukesed lendavad,
tuulgi mängib lehtedes.*

Paaril juhul on kirjutajad siiski läinud ka konkreetsete liiginimedeni, mis isamaaga seoses ei ole vahest sedavõrd üldkäibivad kui ülalpool nimetatud. "Siin jookseb vaba hobune / võib vabalt laulda leevike," kirjutab üks noor autor. Ning teine (Merilin Uudmäe) lisab:

*Eestimaal on linnad
ja maapinnad.
Seal on ka sõbrad
ja põdrad.
Ja teisi asju ka,
mis kaunistavad Eestimaad.*

Igal juhul toovad sellised näited värskest muidu üksluiseks kippuvasse tekstide hulka, viitavad sellelegi, et kirjutav

inimene on täiesti iseseisvalt asja üle järele mõelnud ja oma mõtted ausalt paberile pannud. Sümpaatne.

Veel üks teema, millest Eestimaa looduse kujutajad mööda ei saa, on aastaegade vaheldumine. See on käepärane viis luuletust ilusti ja ümmarguselt üles ehitada, ehkki lõpptulemused olid ka sellemotiivilistes luuletustes tasemelt ja teostuselt väga erinevad. Tihti peale avaldatakse aastaaja-luuletustes rahulolematust valitsevate ilmastikutingimustega. Selle mure lahendab ilusti Nipitiri varjunime all kirjutanud noor luuletaja:

*See meie Eestimaa. Koduks on tore,
kuigi kõik siin rõõmu ei too.
Siis kui vaja on suve või talve
selle korraldab reisibüroo.*

Aastaegade portreerimise kaudu kirjeldab kodumaad oma luuletuses ka üks autor, kelle nime kahjuks ei õnnestunudki kindlaks teha. Et tema luuletus teatavas mõttes sarnaneb konkursi võidu-luuletusega, kuid samas on sellest just konkreetsete loodusmotiivide poolest oluliselt eredam, olgu see siin tervikuna ära toodud:

*See oled sina
Külm ja vastik. Liiga niiske
rentsel kogub vihmapiiske
see on sinu kevad
Linnulaul teeb hulluks pea
soe on. Tunne liiga hea
ja see on sinu kevad
Vihm, mis eal ei lõpe ära
olematu tähesära
see on sinu suvi*

*Palavusest seisev õhk
 elamist täis rõõmus lõhn
 ka see on sinu suvi
 Külma ja kõle tuuleiil
 lootusetust varjav tiib
 see on sinu sügis
 Miljon lehte, sada värvi
 taimed teevad mullasängi
 ja see on sinu sügis
 Märg. Pori. Mittemiski.
 Pilv vaid taevas omab sihti
 see on sinu talv
 Kõike kattev valge uni
 pakane taob hommikuni
 ka see on sinu talv
 Valu, kibestus ja kurbus
 üksi jäänud, endas' sulgund
 see oled sina
 Parim paik, kus olla saab
 ainus õige kodumaa
 ja see oled sina*

Äratundmine, et Eesti on ainus koht, kus on mõtet elada, kuhu soovitakse ilmingimata tagasi tulla, kordub paljudes luuletustes. Isegi nii kaugemale välja, et sõnadega "ja kuigi kunagi ta eest ei peaks ma surema / mind palun siiski mätta isademaamulda" lõpeb luuletus, mille alguses istutakse Prahast pargipingil, nälgitakse Njujorgis ja tehakse Hamm-burgis kuretööd. Laia maailma mineku ja kitsale kodumaale jäämise dilemma tundub päevakorralisena paljude isamaaluulet kirjutanute jaoks. See aga ei ole enam päriselt

siinse jutu teema. Lõpetuseks tahaksin lugeda pakkuda hoopis Tarmo Leidsalu luuletust, milles minu arvates kõige ehedamal kombel väljendub Eestimaal-elamise tunne kogu selle loomulikkuses. Ja see on minu meelest tõeliselt hea.

ÜKS PANI KOKKU

*piltmosaiiki
 ent jäi jänni,
 kui suur on Eesti
 ei teadnud minagi
 "lähene uurin järgi,"
 lubasin
 tee
 valge
 kase
 otsa
 oli
 pikem kui
 alla
 tulles (nagu hiljem mõistsin)
 ja ega üleval suurt teha polnudki
 kiire pilk siia-sinna
 (pikuke see sügisene päev ikka on)
 alla kobides olin ehmunud
 on ikka suur küll,
 ja ilus ka,
 raisk!
 mosaiik
 oli juba kapi taha ära tõstetud
 aga see-eest
 keesid pliidil koorega kartulid
 võtsin ühe prooviks
 "kurat, miks sa soola pole pand!?"*

Kirjastuse
PERIOODIKA
väljaandeid müüakse:

TALLINNAS

AS Lehepunkt (R-kioskid)

AS Rinder kiosk

Suur-Karja tn 18

Kauplus Rahva Raamat

Pärnu mnt 10

Kauplus Kupar

Harju tn 1

Kauplus Lugemisvara

Tõnismägi 2

Kauplus Akadeemiline Raamat

Narva mnt 27

Kauplus Ateena

Roosikrantsi tn 6

Eesti Akadeemilise Raamatukogu müügipunkt

Rävala pst 10

Kirjastus Perioodika müügiosakond

Voorimehe tn 9

(müügil ka varem ilmunud nr-id)

TARTUS

Ülikooli Raamatupood

Ülikooli tn 11

Postimehe Äri

Raekoja plats 16

OÜ Greif kauplus

Vallikraavi tn 4

Vikerkaar

TOIMETUS:

Märt Väljataga 646 4059

Marika Mikli 646 4054

Kajar Pruul

Marek Tamm 646 4054

Keeletoimetaja Tiina Lias 646 4054

Kunstiline toimetaja Jüri Kaarma 646 4062

Tehniline toimetaja Katrin Mürk 646 4062

Toimetus käsikirju ei retsenseeri
ega tagasta

Praaeksemplaride korral
pöörduda trükikoja tehnilise kontrolli
osakonda 627 7592

Toimetuse aadress:

Voorimehe 9, 10146, Tallinn

Fax: 644 2484.

E-mail:

v:kerkaar@vikerkaar.ee

Väljaandja:

kirjastus "Perioodika",

Voorimehe 9, 10146, Tallinn

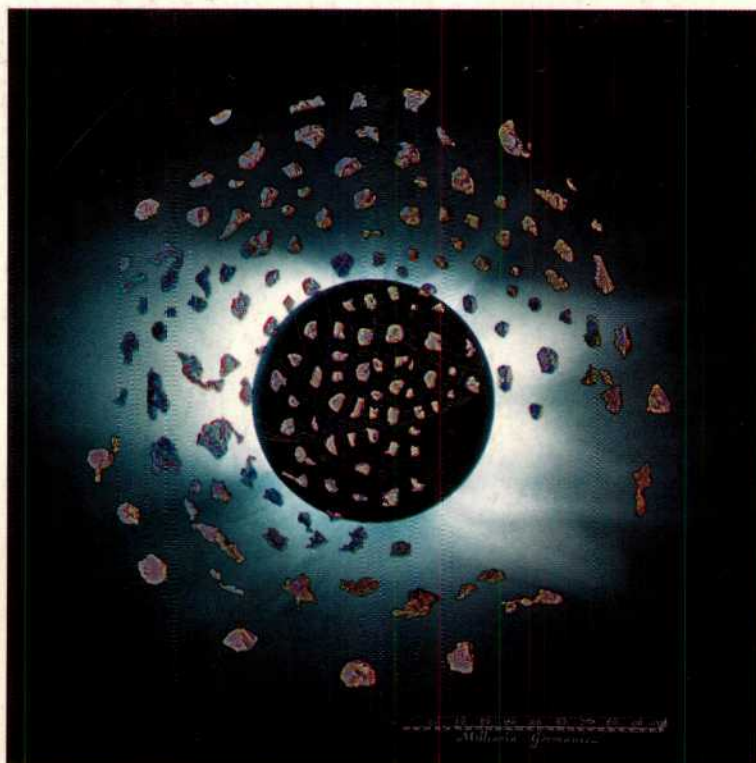
Trükk:

"Akadeemia Trükk", Türi 6a,
Tallinn, tel. 651 2444

"Vikerkaar" nr. 7/2001

Vikerkaar

7/2001

ISSN 0234-8160

9 770234 816043

78245